

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**Birinci Dünya Savaşında Kafkas Cephesinde Yapılan
Harplerin *Tanin* ve *İkdam* Gazetelerindeki Yansımaları
(1914-1915)**

Yüksek Lisans Tezi
Büşra Gül Köse

Nisan 2025

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**Birinci Dünya Savaşında Kafkas Cephesinde Yapılan
Harplerin *Tanin* ve *İkdam* Gazetelerindeki Yansımaları
(1914-1915)**

Yüksek Lisans Tezi

Büşra Gül Köse

Danışman

Prof. Dr. Recep Karacakaya

Nisan 2025

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Büşra GÜL KÖSE tarafından hazırlanan “Birinci Dünya Savaşında Kafkas Cephesinde Yapılan Harplerin *Tanin* ve *İkdam* Gazetelerindeki Yansımaları (1914-1915)” başlıklı bu Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı’nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Recep KARACAKAYA

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Doç. Dr. Fatih GÜRCAN

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ

İstanbul Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 28/ Nisan /2025

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin Chicago yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun Chicago kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Recep KARACAKAYA

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Büşra GÜL KÖSE

İÇİNDEKİLER

TEZ JÜRİSİ ONAYI	iii
BEYANLAR.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
ÖNSÖZ... ..	XI
ÖZET.... IX	
ABSTRACT.....	XI
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GENEL BAKIŞ	10
1. Savaşın Başlaması.....	10
1.1. Kafkas Cephesi'nin Açılma Süreci.....	13
1.2. Kafkas Cephesi'nin Stratejik Hedefleri	14
İKİNCİ BÖLÜM: HARBİN BAŞLAMASI VE RUSLARLA İLK MÜSADEMELER	17
1.3. Köprüköy Muharebeleri.....	21
1.4. Birinci Köprüköy Muharebesi (2-11 Kasım 1914).....	22
1.5. İkinci Köprüköy Muharebesi (11-14 Kasım 1914).....	24
1.6. Azap Muharebeleri	28
1.7. Köprüköy ve Azap Muharebelerinin Askeri Sonuçları	34
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KAFKAS CEPHESİ SARIKAMIŞ HAREKÂTI (22 Aralık 1914-19 Ocak 1915).....	38
3.1. Sarıkamış Harekâtı Öncesinde Askeri Hareketlilik	38
3.1.1. Osmanlı Devleti'nin Kafkas Cephesine Yönelik Sarıkamış Harekât Planı, Stratejisi ve Taktiği.....	45
3.1.2. Rusya'nın Kafkas Cephesine Yönelik Sarıkamış Harekât Planı ve Taktiği ...	49
3.2. Sarıkamış Harekâtı.....	50

3.2.1.	22-23-24-25 Aralık 1914 Muharebeleri.....	50
3.2.2.	26 Aralık 1914 Muharebeleri.....	53
3.2.3.	27 Aralık 1914 Muharebeleri.....	54
3.2.4.	28 Aralık 1914 Muharebeleri.....	56
3.2.5.	29 Aralık 1914 Muharebeleri.....	57
3.2.6.	30 Aralık 1914 Muharebeleri - 31 Aralık 1914 Muharebeleri.....	57
3.2.7.	1 Ocak 1915 Muharebeleri	57
3.2.8.	2 Ocak 1915 Muharebeleri	61
3.2.9.	3 - 4 -5 Ocak 1915 Muharebeleri.....	65
3.2.10.	Enver Paşa'nın Cepheden Ayrılması ve Rus Faaliyetleri	68
3.2.11.	Sarıkamış Harekatı'nın Askeri ve Siyasi Sonucu	70
SONUÇ...		74
KAYNAKÇA.....		79
EKLER...		82

ÖNSÖZ

Birinci Dünya Savaşı, üzerinden bir asırdan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen gerek cephelerdeki çatışmaların boyutu gerekse siyasi, ekonomik ve toplumsal etkileri nedeniyle tarih biliminin önemli bir araştırma alanı olmaya devam etmektedir. Ülkelerin ulusal tarihlerini derinden şekillendiren bu savaş, kapsamlı çalışmalara rağmen hâlâ yeni araştırmalara açık bir alandır. Savaş sırasında askeri ve siyasi koşullar nedeniyle basında sansür ve farklı bakış açıları ön plana çıkmıştır. Osmanlı basını, bu dönemde ve sonrasında siyasi, sosyal ve dini mücadelelerin yoğun yaşandığı çalkantılı bir süreç geçirmiştir. Genel seferberliğin ilanından sonra Osmanlı Devleti tarafından uygulanan sansürün etkisiyle cephelerdeki yenilgiler kamuoyundan gizlenerek halka yansıtılmamıştır.

Bu çalışmada sansür ve propagandanın etkisiyle şekillenen basının tavrını, kamuoyuyla paylaşılan haberlerle halkın nabzını, toplumsal algı ve psikolojisini nasıl şekillendirdiğini, cephedeki muharebelerin basına nasıl yansıdığını iki farklı minvalde yayın yapan *Tanin* ve *İkdam* gazetelerindeki cepheyle ilgili tüm haberleri tarayarak ele almaya çalışıldı. Çalışma kapsamında, ilgili gazetelerin tüm nüshaları taranarak haber ve yorumlar sınıflandırıldı, farklı kaynaklarla desteklenerek analiz ve yorumlama yapıldı. Bu süreçle konunun genel bir çerçevesi sunulmaya çalışıldı.

Hazırladığım tezde *Tanin* ve *İkdam* gazetelerininin daha önce kronolojik olarak çalışılmayan haberleri incelenerek, yazıların kamuoyu üzerindeki etkisinin nasıl oldukları ortaya konulmaya çalışıldı.

Tez sürecimde öncelikle bana tez konumu öneren ve bu süreçte desteklerini benden esirgemeyen hocam Sayın Prof. Dr. Recep Karacakaya'ya teşekkürlerimi

bir borç bilirim. Beni destekleyen annem ile babama ve sevgili eşime minnettarım. Taksim Atatürk Kitaplığı, kendimize yuva eylediğimiz İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi) emektarlarına teşekkür ederim.

ÖZET

Birinci Dünya Savaşında Kafkas Cephesinde Yapılan Harplerin Tanin ve İkdam Gazetelerindeki Yansımaları (1914-1915)

GÜL KÖSE, Büşra

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Recep KARACAKAYA

Nisan 2025

Bu çalışma, Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı kamuoyuna nasıl yansıtıldığını anlamak amacıyla, Doğu Cephesi'nde gerçekleşen Köprüköy, Azap ve Sarıkamış muharebelerinin dönemin iki önemli gazetesi olan *Tanin* ve *İkdam* üzerindeki temsiline odaklanmaktadır. Özellikle 1914-1915 yılları arasındaki haber içerikleri üzerinden yapılan analizle, basının savaş döneminde oynadığı ideolojik, psikolojik ve politik rol incelenmiştir. Araştırmada, ilgili gazetelerdeki haberler, başyazılar, mektuplar ve görseller söylem çözümlemesi bağlamında değerlendirilmiştir. Basında yer alan muharebe haberlerinin yalnızca bilgilendirme işleviyle sınırlı kalmadığı; aynı zamanda kamuoyunu yönlendirme, moral motivasyon sağlama ve devlet politikalarını meşrulaştırma amaçlarına hizmet ettiği görülmüştür.

İttihat ve Terakki iktidarının yürüttüğü sansür ve propaganda faaliyetleri, basının söylemini doğrudan şekillendirmiştir. *Tanin* gazetesi, parti çizgisine uygun bir şekilde savaşın kahramanlık yönlerini öne çıkarırken; *İkdam* gazetesi daha temkinli bir dil benimsemiş, ancak benzer şekilde resmi sınırlamalara tabi kalmıştır. Özellikle Sarıkamış Harekâtı gibi olumsuz sonuçlanan gelişmelerin basında örtük, eksik ya da dolaylı ifadelerle yer alması, sansürün etkisini açıkça göstermektedir.

Bu bağlamda, çalışma Osmanlı basınının savaş döneminde nasıl bir devlet aygıtı haline dönüştüğünü, gerçeklik algısının ne şekilde yeniden inşa edildiğini ve tarihsel bilincin medya üzerinden nasıl şekillendirildiğini ortaya koymaktadır. Araştırma, Osmanlı basın tarihine ve savaş dönemlerinde medyanın işlevine dair literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Basını, Birinci Dünya Savaşı, Tanin, İkdam, Sarıkamış, Sansür, Propaganda, Doğu Cephesi

ABSTRACT

Reflections of the Battles on the Caucasus Front in the First World War in *Tanin* and *İkdam* Newspapers (1914-1915)

GÜL KÖSE, Büşra

Master's Thesis, Department of History

Supervisor: Prof. Dr. Recep KARACAKAYA

April/2025

This study aims to explore how the First World War was represented to the Ottoman public, focusing on the coverage of the Köprüköy, Azap, and Sarıkamış battles on the Eastern Front in two prominent newspapers of the period: *Tanin* and *İkdam*. Concentrating on the years 1914–1915, the study analyzes the ideological, psychological, and political functions of the press during wartime.

A qualitative historical content analysis method has been applied, examining news articles, editorials, letters, and visual materials through discourse analysis. The findings reveal that the press did not merely serve to inform the public but also played a crucial role in shaping public opinion, boosting morale, and legitimizing state policies.

The censorship and propaganda mechanisms imposed by the Committee of Union and Progress directly influenced the press narrative. While *Tanin*, as the party's official organ, highlighted heroic themes and patriotic fervor, *İkdam* adopted a more cautious tone but similarly conformed to the limits of official censorship. The Sarıkamış Operation, which resulted in a devastating defeat, was portrayed with euphemisms or omitted altogether, reflecting the intensity of press control.

In this context, the study demonstrates how the Ottoman press functioned as a state apparatus during wartime, reconstructing the perception

of reality and shaping historical memory through media discourse. This research aims to contribute to the literature on the Ottoman press and the role of media in times of war.

Key words: Ottoman Press, World War I, Tanin, İkdam, Sarıkamış, Censorship, Propaganda, Eastern Front.

KISALTMALAR

ATAM: Atatürk Araştırma Merkezi

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

Haz. : Hazırlayan

s. : sayfa

nr. : numara

TTK : Türk Tarih Kurumu

TYB : Türkiye Yazarlar Birliği

vd. : ve diğerleri

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı, yalnızca devletler arası askeri bir mücadele değil, aynı zamanda halkın savaş sürecine dair algısının yönetildiği ideolojik ve iletişimsel bir mücadele alanıdır. Bu savaş sürecinde Osmanlı Devleti için yalnızca cephedeki askeri başarılar değil, iç kamuoyunun desteği ve morali de hayati bir önem taşımıştır. Bu nedenle basın, savaş yıllarında devletin hem bilgilendirme hem de yönlendirme aracı haline gelmiş; ancak bu süreçte gazetecilik faaliyetleri sıkı sansür ve yoğun propaganda mekanizmalarına tabi tutulmuştur.

Amaç ve Problem

Bu çalışmanın temel amacı, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı basınının savaş haberlerini nasıl sunduğunu, özellikle Doğu Cephesi'nde yer alan Köprüköy, Azap ve Sarıkamış muharebelerinin basındaki yansımalarını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, dönemin siyasi iktidarının basın üzerindeki etkisi, sansür politikaları ve propaganda faaliyetlerinin gazetecilik diline nasıl yansıdığı analiz edilecektir.

Çalışmanın problem durumu, şu sorular etrafında şekillenmektedir:

- Devletin sansür politikası ve propaganda faaliyetleri, basındaki savaş haberlerinin içeriğini nasıl etkilemiştir?
- *Tanin* ve *İkdam* gazeteleri arasında haber dili, içerik yoğunluğu ve olaylara yaklaşım bakımından farklar mevcut mudur?

Bu sorular doğrultusunda, basının dönemin siyasi koşullarından ne ölçüde bağımsız olduğu ve kamuoyu oluşturma işlevini nasıl yerine getirdiği tarihsel bağlam içinde analiz edilecektir.

Araştırmanın Sınırları

Çalışma, yalnızca *Tanin* ve *İkdam* gazeteleriyle sınırlı tutulmuştur. Bunun temel nedeni, bu iki gazetenin hem dönemin en etkili yayın organları olması hem de farklı siyasi çizgileri temsil etmeleridir. Diğer gazeteler bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Ayrıca, incelenen dönem 1914 sonu ile 1915 başı arasındaki savaşın Doğu Cephesi ile sınırlandırılmıştır.

Metodoloji ve Kaynaklar

Bu araştırmanın konusu, Kafkas Cephesindeki 1914-1915 yıllarında gerçekleşen savaşların Türk basınındaki etkilerini ele alarak bu minvalde birbirinden farklı yayın

politikası izleyen dönemin önemli gazeteleri olan Tanin ve İkdam gazetelerindeki yer alan haberlerin incelenerek kamuoyuna yansımaları değerlendirilmesidir.

Bu bağlamda, 1914–1915 yılları arasında söz konusu gazetelerde yayımlanan haberler, başyazılar ve yorumlar sistematik olarak taranmış; haber dili, kullanılan söylemler, görseller ve olayların sunuluş biçimi aktarılmaya çalışılmıştır.

Analiz sürecinde özellikle şu sorulara odaklanılmıştır:

- Köprüköy ve Azap muharebeleri, Osmanlı basınında nasıl bir zafer anlatısıyla sunulmuştur?

- Sarıkamış Harekâtı'nın trajik sonuçları sansür ve propaganda çerçevesinde nasıl aktarılmıştır?

- Devletin sansür politikası ve propaganda faaliyetleri, basındaki savaş haberlerinin içeriğini nasıl etkilemiştir?

- *Tanin* ve *İkdam* gazeteleri arasında haber dili, içerik yoğunluğu ve olaylara yaklaşım bakımından farklar mevcut mudur?

Çalışmada ayrıca dönemin sansür politikalarının ve hükümet kontrolündeki basın anlayışının bu haberler üzerindeki etkileri de değerlendirilmektedir. Böylece basının yalnızca bilgi veren bir araç olmanın ötesinde, savaş zamanı ideolojik bir aygıt olarak nasıl işlev gördüğü ortaya konmaya çalışılmıştır. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin basın üzerindeki etkisi, sansür uygulamaları ve propaganda mekanizmaları, haberlerin üretilme ve yayılma süreçlerine yön vermiştir. Bu nedenle, çalışmada elde edilen veriler, sadece doğrudan içerik üzerinden değil, aynı zamanda söz konusu içeriklerin nasıl kontrol edildiği ve şekillendirildiği bağlamında da değerlendirilmiştir. Sarıkamış gibi stratejik öneme sahip fakat olumsuz sonuçlanan muharebelerin basında yer alış biçimi, propaganda aracı olarak kullanılan haber metinlerinin sınırlılıklarını ve yönlendirmelerini ortaya koymaktadır.

Sansür ve Propaganda

Birinci Dünya Savaşı'nda propaganda ve sansür, savaş basınının ayrılmaz unsurları haline gelmiştir. Osmanlı Devleti de bu dönemde mevcut imkânlarıyla propaganda faaliyetlerine başvurmuştur. Savaşların toplumsal etkileri göz önüne alındığında, propaganda araçlarının gücünün önemi büyüktür. Fransız İhtilali ile etkisini artıran propaganda, Birinci Savaşı'nda zirveye ulaşmış ve bu süreçte basın, yayın, afiş ve

posterler gibi araçlar yoğun bir şekilde kullanılarak savaş, bir propaganda mücadelesine dönüşmüştür.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Osmanlı Devleti, “Sansür Talimatnamesi” ve sıkıyönetim uygulamalarıyla basını sıkı bir denetim altına almıştır. Kâğıt kıtlığı gibi sorunlar nedeniyle birçok gazete kapanmıştır.¹ 2 Ağustos 1914'te seferberlik ilanıyla beraber sansür kararları devreye girmiş, bu kararlar hem seferberlik hazırlıklarını gizlemeyi hem de halkı savaşa psikolojik olarak hazırlamayı amaçlamıştır. Aynı zamanda, savaş karşıtı görüşlerin engellenmesi ve gazetelerin müttefik ülkeler lehine yayın yapması sağlanmıştır.² Rusya'da da katı sansür uygulaması vardı. Savaş durumunda yürürlüğe girecek olan sansür rejiminin ilk kuralları 28 Ocak 1914'te ilan edilmişti. Sansürün amacı, kamuoyunda ve savaş alanlarında olumsuz etki yaratabilecek askerî sırların ifşa edilmesine engel olmaktır.³ Birinci Dünya Savaşı sırasında, İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimindeki Osmanlı Devleti, kamuoyunu yönlendirmek için başarılarını abartılı bir şekilde sunmuş, başarısızlıklarını ise gizleme çabası gütmüştür. Bu süreçte Basın ve Sansür Kurumu etkin bir rol üstlenmiş, haberler tek bir merkezden yayılmış ve basında sıkı bir sansür uygulanmıştır. Bu yöntemlerle, doğruluğu kesin olmayan bilgiler kamuoyuna aktarılmış ve bilgi akışı kontrol altında tutulmuştur.⁴ Sansür kararları, yalnızca basını değil, ulaşım, haberleşme ve yazışmalar gibi bilgi akışını etkileyen tüm alanları kapsayarak devlet güvenliğini sağlamayı hedeflemiştir. Bu kararlar, gazetelerin hem sayısını hem de içeriklerini önemli ölçüde etkilemiş ve tüm yayınlar belirlenen talimatlara uygun hareket etmek zorunda bırakılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı basını, İttihat ve Terakki yönetiminin sıkı denetimi altında olduğundan 1914 yılında yürürlüğe giren yeni sansür uygulamaları, basın özgürlüğünü büyük ölçüde kısıtlamış ve savaşın olumsuz yönlerinin kamuoyuna yansıtılmasını engellemiştir. 1914 yılında İttihat ve Terakki yönetimi tarafından

¹ Hüseyin Kalemli, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Sansür Uygulaması”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 62, 2018, s. 511.

² Şener Boztaş, “Birinci Dünya Savaşı Biterken Türk Basınında Türkiye-Almanya İlişkileri: İkdâm, Sabah, Tanin Gazeteleri, Ekim-Aralık 1918”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.4.

³ Tuncay Öğün, *Sansür ve Propaganda Gölgesinde Ruslarla Savaş ve Sarıkamış Harekâtı (İnceleme- Kaynak Metinler)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2024, s.7.

⁴ Mehmet Ali Karaman ve Birgül Yılmaz, “I. Dünya Savaşı Basınında Propaganda Faliyetleri”, *II. Uluslararası Multidisipliner Akademik Çalışmalar Sempozyumu*, Berikan Yayınevi, İstanbul, 2018, s.96.

çıkarılan sansür düzenlemeleri, basının yayın politikalarını doğrudan belirlemiş; yalnızca savaşın “başarı hikâyeleri” kamuoyuna aktarılabilmektedir. Bu durum, basının bağımsız bir haber kaynağı olmaktan çıkıp, devletin ideolojik aygıtlarından biri haline dönüşmesini beraberinde getirmiştir. Özellikle Sarıkamış Harekâtı gibi trajik sonuçlanan operasyonlarda, gazetelerin kayıpları açıkça yazmaları yasaklanmış, yalnızca resmî makamlarca hazırlanmış, denetimden geçmiş içerikler yayımlanabilmektedir. Bu durum, basında savaş gerçekliğinin çarpıtılmasına ve kamuoyunun yönlendirilmesine neden olmuştur.

Tanin gazetesi, İttihat ve Terakki’nin yayın organı olması nedeniyle, resmi söylemi birebir yansıtan bir çizgide yayın yapmış; savaşın kahramanlık ve fedakârlık boyutlarını öne çıkararak yenilgileri görünmez kılmıştır. Gazete, savaşın ilk döneminde Köprüköy ve Azap gibi kısmi başarıları büyük zaferler olarak sunarken, Sarıkamış gibi büyük bir yenilgiyi ya tamamen görmezden gelmiş ya da kahramanlık ve fedakârlık temalarıyla örtterek yansıtmıştır. Bu söylem, savaşın halk üzerindeki moral etkisini yönetmeye ve cepheye asker temininde kamuoyu desteğini canlı tutmaya yöneliktir.

İkdam gazetesi ise daha ziyade liberal ve eleştirel bir çizgiye sahip bir duruş sergilemesine rağmen, savaş döneminde benzer sansür kurallarına tabi tutulmuş ve yayın çizgisini büyük ölçüde resmî haber kaynaklarına dayandırmak zorunda kalmıştır.

Bu bağlamda, sansür ve propaganda sadece bilgi akışını düzenleyen birer araç değil, aynı zamanda tarihsel gerçekliğin yapılandırıldığı söylemsel mekanizmalardır. Bu çalışmada, söz konusu araçların Osmanlı basınındaki işleyiş biçimi çözümlenecek, kamuoyunun nasıl yönlendirildiği hem metin analizleri hem de tarihsel belgelerle ortaya konacaktır.

Literatür

Kafkas cephesi ile Sarıkamış Harekâtı üzerine yapılan çalışmaların en önemlilerinden biri, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi III. Ordu Harekâtı* adlı eserdir.⁵ Eser, Birinci Dünya Harbi’nin başından 1915 yılına kadar olan süredeki muharebeler, Kafkas Cephesi’ndeki önemli savaşlar, III. Ordu’nun Ruslarla karşılaştığı çatışmalar ve Kafkasya’nın zorlu coğrafyasında yürütülen askeri operasyonlar üzerine

⁵ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Kafkas Cephesi, III. Ordu Harekâtı*, Cilt 2, Kitap 1, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1993.

odaklanır. Aynı zamanda, III. Ordu'nun komutanları ve Osmanlı yönetiminin askeri kararları da kitapta geniş bir şekilde incelenir.

Diğer bir eser, W.E.D. Allen ve P. Muratoff tarafından hazırlanan *1828-1921 Türk-Kafkas Sınırı Harpleri Tarihi* adlı kitaptır.⁶ Türk-Kafkas sınırında XIX. yüzyılın başından XX. yüzyılın başlarına kadar gerçekleşen savaşları ve bu bölgedeki jeopolitik olayları ve Osmanlı İmparatorluğu, Rus İmparatorluğu ve Kafkasya halkları arasında geçen askeri, siyasi ve sosyal olayları inceleyerek ele alır. Bir diğer eser ise, General Nikolski'ye ait olan *Sarıkamış Harekâtı (12-24 Aralık 1914)* eseridir.⁷ Bu eser de Birinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen Sarıkamış Harekâtı'nı detaylı bir şekilde ele alarak Rus ordusunun komuta yapısını, Osmanlı ordusunun stratejik hatalarını ve harekâtın genel sonuçlarını Rus perspektifinden değerlendirir. Kitap, Sarıkamış Harekâtı'nın tarihini anlamak isteyenler için önemli bir askeri tarih kaynağıdır ve özellikle Rus askeri belgelerine dayandığı için bu alandaki literatüre farklı bir bakış açısı sunar.

Tuncay Öğün tarafından 2024 yılında kaleme alınan *Sansür ve Propaganda Gölgesinde Ruslarla Savaş ve Sarıkamış Harekâtı (İnceleme-Kaynak Metinler)* çalışma⁸, Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı-Rus cephesini ve özellikle Sarıkamış Harekâtı'nı basın, sansür ve propaganda ekseninde ele almaktadır. Eserde, Sarıkamış Harekâtı'nın askerî açıdan neden başarısız olduğu sorusu kadar, bu başarısızlığın kamuoyundan nasıl gizlendiği de ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. *Tanin*, *İkdam*, *Tasvir-i Efkâr*, *The New York Times* gibi gazetelerdeki bazı haberler aktarılmıştır.

Tez olarak hazırlanmış çalışmalardan bazıları;

Ramazan Balcı'nın 1999 yılında yazdığı “Sarıkamış Harekâtı”⁹ başlıklı doktora tezi, Sarıkamış Harekâtı'nın askerî ve stratejik boyutlarını kapsamlı bir şekilde ele alan önemli bir çalışmadır. Bu tez, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkas Cephesi'nde yaşadığı bu önemli felaketi hem askeri hem de diplomatik açıdan analiz eder.

⁶ W.E.D. Allen ve Paul Muratoff, *1828 -1921 Türk -Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966.

⁷ General Nikolski, *Sarıkamış Harekâtı (12-24 Aralık 1914)*, Çev. Emekli Albay Nazmi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1990.

⁸ Tuncay Öğün, *Sansür ve Propaganda Gölgesinde Ruslarla Savaş ve Sarıkamış Harekâtı (İnceleme- Kaynak Metinler)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2024.

⁹ Ramazan Balcı, “Sarıkamış Harekâtı”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1999.

Hatice Yalçın tarafından yazılan “Harp Ceridesi (Birinci Dünya Savaşı’nda Kafkas Cephesi)”¹⁰ başlıklı yüksek lisans tezinde, Kafkas Cephesi’nde 6 Aralık 1914–2 Kasım 1915 tarihleri arasında Osmanlı ordusunun Kafkas Cephesi’ndeki faaliyetlerini belgeleyen bir harp ceridesinin (savaş günlüğünün) transkripsiyonunu ve analizini içermektedir. Bu çalışma, özellikle 6 Aralık 1914 ile 2 Kasım 1915 tarihleri arasında Doğu Karadeniz sahilinde görev yapan Ştanka Bey Müfrezesi’nin faaliyetlerine odaklanmaktadır. Süleyman Tekir’in 2015’te yazdığı “Birinci Dünya Savaşı Kafkas Cephesi’nde Türk-Rus Mücadelesi (1914-1917)” adlı yazılan doktora tezidir.¹¹ Bu tez, 1914-1917 yılları arasında Osmanlı ve Rusya’nın Kafkas Cephesi’ndeki çatışmalarını kapsamaktadır.

Diğer bir tez ise Betül Eksik, tarafından 2018’de yazılan “Siyasi ve Sosyal Açından Kafkas Cephesi (1914-1918)” yüksek lisans tezi olup¹², bu çalışmada, Birinci Dünya Savaşı’nda Kafkas Cephesi’ni ele almakta ve Kafkas Cephesi’nde gerçekleşen Osmanlı-Rus savaşlarına yer verilmiştir.

Hülya Aslan tarafından 2023’te “Birinci Dünya Savaşı’nda Kafkas Cephesi Sarıkamış Harekât Planının Stratejik ve Taktiksel Açından Değerlendirilmesi” yazılan yüksek lisans tezinde¹³ Sarıkamış Harekâtı’nı bir askerî tarih perspektifiyle değerlendirilmekte ve harekâtın planlanma süreci ile sahadaki uygulandığı arasındaki stratejik ve taktiksel uyumsuzlukları ortaya koyulmaktadır.

Bunların haricinde Kafkas cephesi ve bu cephedeki savaşlar basına yansımaları minvalinde makale düzeyinde bazı çalışmalar mevcuttur.

Makale olarak yazılmış çalışmalardan bazıları;

¹⁰ Hatice “Yalçın, Harp Ceridesi I. Dünya Savaşı’nda Kafkas Cephesi”, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

¹¹ Süleyman Tekir, “Birinci Dünya Savaşı Kafkas Cephesi’nde Türk-Rus Mücadelesi (1914-1917)”, Doktora Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

¹² Betül Eksik, “Siyasi ve Sosyal Açından Kafkas Cephesi (1914-1918)”, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

¹³ Hülya Aslan, “Birinci Dünya Savaşı’nda Kafkas Cephesi Sarıkamış Harekât Planının Stratejik ve Taktiksel Açından Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Tuncay Öğün tarafından yazılan, “Kafkas Cephesinde Kader Ânı: Sarıkamış Harekâtı ve Sonuçları (2002)” başlıklı makale¹⁴, Sarıkamış Harekâtı’nın yalnızca askeri boyutuyla değil, aynı zamanda Osmanlı’nın tarihindeki önemli bir dönüm noktası olarak ele almıştır.

Tuncay Öğün’ün “Turan Gazetesi Örneğinde Osmanlı Basınında Kafkas Cephesi’nin İlk Ayları ve Sarıkamış Harekâtı (2014)” isimli bir diğer makalesinde¹⁵, Birinci Dünya Savaşı’nın ilk aylarında Osmanlı basınının Kafkas Cephesi’ne dair haber sunumlarını *Turan* gazetesi üzerinden incelemekte ve bu bağlamda Sarıkamış Harekâtı’nın basındaki temsiline odaklanmaktadır.

Yine Öğün, “Sarıkamış’ta Soğuk Sansür (2017)” isimli makalede¹⁶, Sarıkamış Harekâtı’nın yansımalarını *Turan* gazetesindeki bazı haberleri ele alarak incelemiştir.

Öğün’ün bir diğer makalesi olan “Kafkas Cephesinde Rus Ruleti: Sarıkamış Harekâtı (2015)” isimli makaledir¹⁷. Sarıkamış Harekâtı’nı yalnızca bir askerî başarısızlık olarak değil, aynı zamanda stratejik öngörüsüzlük ve liderlik zaaflarının birleştiği bir tarihsel felaket olarak ele alır. Harekâtın hazırlık aşamasında alınan risklerin “Rus ruleti” metaforu ile tanımlayarak sürece dair eleştirel yaklaşmıştır.

Selçuk Ural tarafından yazılan “1914-1915 Yıllarında Kafkas Cephesi’nde Yaşanan Askerî Olayların Türk Basınındaki Yankıları” adlı makalede,¹⁸ Birinci Dünya Savaşı sırasında Kafkas Cephesi’nde meydana gelen askeri gelişmelerin dönemin Türk basınında yer alan *İkdam* ve *Sabah* gazetelerindeki bazı haberler ele alınarak bu olayların kamuoyuna nasıl yansıtıldığını incelemektedir. Makale, Türk basınının Kafkas Cephesi’ndeki askeri olayları yansıtırken hem bilgi aktarma hem de moral ve motivasyon sağlama çabalarını inceleyerek, tarihsel bir perspektif sunmaktadır.

¹⁴ Tuncay Öğün, “Kafkas Cephesinde Kader Ânı: Sarıkamış Harekâtı ve Sonuçları,” Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, *Türkler*, Cilt 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.398, 408.

¹⁵ Tuncay Öğün “Turan Gazetesi Örneğinde Osmanlı Basınında Kafkas Cephesi’nin İlk Ayları ve Sarıkamış Harekâtı (100. Yılında I. Dünya Savaşı),” *TYB*, Sayı 11, 2014, s.69-90.

¹⁶ Tuncay Öğün, “Sarıkamış’ta Soğuk Sansür”, *Yediküta*, Sayı 112, 2017, s.765-794.

¹⁷ Tuncay Öğün, “Kafkas Cephesinde Rus Ruleti: Sarıkamış Harekâtı”, *Yeni Türkiye*, Sayı 73, 2015, s.20-31.

¹⁸ Selçuk Ural, “1914-1915 Yıllarında Kafkas Cephesi’nde Yaşanan Askerî Olayların Türk Basınındaki Yankıları”, *Atatürk Dergisi*, , Cilt 4, Sayı 4, 2010, s.65- 89.

Hüseyin Kalemli tarafından yazılan “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti’nde Sansür Uygulaması” başlıklı makale,¹⁹ Osmanlı Devleti’nde Birinci Dünya Savaşı sırasında uygulanan sansür politikalarını ve bu politikanın basın üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde inceleyen önemli bir çalışmadır. Kalemli, özellikle savaşın ilk yıllarında devletin sansür politikalarını, basının buna nasıl tepki verdiğini ve sansürün toplum üzerindeki etkilerini analiz eder.

Mehmet Ali Karaman’ın “Birinci Dünya Savaşı Başlarken Osmanlı Basınında Taraf Olma Algısının İyi-Kötü Yakınlaşması Üzerinden Okunması” başlıklı makalesi,²⁰ Osmanlı İmparatorluğu’nun Birinci Dünya Savaşı’na girmeden önce, özellikle Osmanlı basınında nasıl bir taraf olma algısı ve iyi-kötü ilişkisi üzerinden bir propaganda sürecinin şekillendiğini inceleyen bir çalışmadır.

Bizim tez çalışmamızda ise literatürde yer alan yukarıdaki çalışmalarda kısmen bahsedilen, ancak tamamen ele alınmayan birinci el kaynaklar olan *Tanin* ve *İkdam* gazeteleri incelenmiş, cepheyle ilgili tüm haberler, başyazılar, mektuplar ve görseller değerlendirilmiştir.

Bütün bu veriler ışığında söz konusu tez, üç bölümden müteşekkildir. Giriş bölümünde dönemin mevcut durumu analiz ederek, ele alınan problemin özellikleri inceleyip; çalışmanın önemi, amacı, araştırma yöntemi ve metodolojisi açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan kaynaklar üzerine bir değerlendirme yapılmış ve tez başlığıyla ilişkili basın, sansür ve propaganda terimleri ele alınmıştır. Birinci bölümde, Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na giriş süreci, savaşın genel stratejik bağlamı ve özelde Kafkas Cephesi’nin açılma nedenleri ile hedefleri ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise İkinci bölümde ise savaşın ilk önemli muharebeleri olan Köprüköy ve Azap savaşları kronolojik ve analitik bir yaklaşımla ele alınmış; bu muharebelerin askeri sonuçlarının yanı sıra Osmanlı basınında nasıl yansıtıldığı incelenmiştir. Özellikle dönemin önde gelen gazetelerinden *Tanin* ve *İkdam* örnekleri

¹⁹ Hüseyin Kalemli, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti’nde Sansür Uygulaması”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 62, 2018, s.509-538.

²⁰ Mehmet Ali Karaman ve Birgül Yılmaz, “I. Dünya Savaşı Basınında Propaganda Faliyetleri”, *II. Uluslararası Multidisipliner Akademik Çalışmalar Sempozyumu*, Berikan Yayınevi, İstanbul, 2018, s.96.

üzerinden sansürün işleyişi ve propaganda unsurları analiz edilmiş, kamuoyunun algı yönetimi üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde, Sarıkamış Harekâtı çerçevesinde gerçekleşen muharebeler kronolojik olarak incelenmiş, bu muharebelerin basına yansımaları gazeteler aracılığıyla analiz edilmiştir. Özellikle Osmanlı kamuoyunun moralini korumak adına büyük zayıflatlar dahi başarı olarak gösterilmiş; yaşanan hezimetler ise ya görmezden gelinmiş ya da “kahramanca bir çekilme” biçiminde sunulmuştur.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, Osmanlı basınının savaşın ilk evrelerinde nasıl bir rol üstlendiğini anlayabilmek ve basının, sansürün ve propagandanın Kafkas Cephesindeki rolünü Osmanlı örneğinde somutlaştırarak ortaya koymaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GENEL BAKIŞ

1. Savaşın Başlaması

1914-1918 yılları arasında meydana gelen Birinci Dünya Savaşı, yalnızca Avrupa kıtasıyla sınırlı kalmayıp çeşitli kıtalarda etkisini hissettiren küresel bir çatışmadır. Bu savaşın temelinde, sanayileşmiş büyük devletler arasında ekonomik ve siyasi üstünlük mücadelesi yer almaktadır.²¹

1871 yılında siyasi birliğini tamamlayan Almanya, başta Fransa olmak üzere olası tehditlere karşı denge siyaseti izlemiştir. Ancak 1888 yılında tahta çıkan II. Wilhelm, bu politikadan vazgeçerek daha saldırgan ve emperyalist bir dış politika benimsemiş, Osmanlı Devleti'ni de bu strateji çerçevesinde önemli bir nüfuz alanı olarak görmüştür. II. Wilhelm'in Osmanlı topraklarına yaptığı ziyaretler (1889 ve 1898), Almanya'nın bu coğrafyada etkinliğini artırma amacına hizmet etmiştir.

Almanya'nın 1890'larda üretim gücünü artırarak dünya ekonomisinde üst sıralara yükselmesi, başta İngiltere olmak üzere diğer büyük güçleri tedirgin etmiştir.²² Almanya'nın deniz gücünü geliştirmesi ve sömürgecilik faaliyetleri, İngiltere'nin küresel hâkimiyeti açısından ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu nedenle İngiltere, Almanya'nın artan etkisini kırmak amacıyla, Fransa ve Rusya ile yakınlaşma yoluna gitmiştir.

Fransa, 1871 Sedan Savaşı'nda Almanya'ya kaybettiği Alsace-Lorraine bölgesini geri alma arzusu ile 1894'te Rusya ile bir ittifak kurmuştur. Rusya ise Almanya'nın Doğu Avrupa'daki Slav halkları üzerindeki etkisinden rahatsızlık duymakta ve Panislavist hedefleri doğrultusunda Almanya ile Avusturya-Macaristan'ı zayıflatmak istemekteydi. Ayrıca, İstanbul ve Boğazlar üzerindeki tarihî emellerini gerçekleştirme düşüncesi de Rusya'nın dış politikasında önemli bir yer tutmaktaydı.

Bu bağlamda, Fransa ile İngiltere 1904'te, İngiltere ile Rusya ise 1907'de anlaşarak Almanya'ya karşı "Üçlü İtilaf" bloğunu oluşturmuştur. Bu ittifakın temel özelliği,

²¹ Ercüment Kuran, "1. Dünya Savaşı", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 196.

²² Cezmi Eraslan, "I. Dünya Savaşı ve Türkiye", Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, *Türkler*, Cilt 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, , s. 339.

tarafların birbirlerinin rızası olmadan bağımsız diplomatik girişimlerde bulunmama kararıydı.²³

Buna karşılık, Almanya ve Avusturya-Macaristan 1879 yılında “İkili İttifak” kurmuş, bu yapıya 1882’de İtalya’nın katılmasıyla “Üçlü İttifak” meydana gelmiştir. Ancak İtalya, kendi çıkarları doğrultusunda gizlice Fransa ile de temas kurmuş ve 1915 yılında İtilaf Devletleri safında savaşa katılmıştır. Böylece savaşın iki ana kutbu olan İttifak ve İtilaf blokları kesin biçimde şekillenmiştir.

Savaş öncesinde her iki blok da yoğun biçimde silahlanmakta ve stratejik hazırlıklar yapmaktaydı. Sayısal olarak İtilaf Devletleri, İttifak güçlerine kıyasla daha fazla askeri güce sahipti; örneğin, İtilaf tarafının 260 tümeni bulunurken, İttifak tarafının 156 tümeni mevcuttu. Bunun yanı sıra, bu bloklar arasında hammadde kaynakları ve sömürgeler üzerinde hâkimiyet kurma yarışı da savaşın arka planındaki önemli dinamiklerden birini oluşturmaktaydı

Avrupa’daki siyasi ve askerî gerilim, 28 Haziran 1914’te Saraybosna’da Avusturya-Macaristan veliahtı Arşidük Franz Ferdinand’ın bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesiyle kritik bir eşiğe ulaşmıştır. Bu suikast, halihazırda tırmanmakta olan uluslararası krizi tetiklemiş ve bir ay içerisinde savaş ilanlarının peş peşe gelmesine yol açmıştır. Avusturya-Macaristan’ın 28 Temmuz’da Sırbistan’a savaş ilan etmesinin ardından Almanya, sırasıyla 1 Ağustos’ta Rusya’ya, 3 Ağustos’ta Fransa’ya ve 4 Ağustos’ta Belçika’ya savaş açmıştır. Takip eden süreçte Japonya, Osmanlı Devleti, İtalya, Bulgaristan, Romanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Yunanistan da savaşa dâhil olmuş ve çatışma küresel bir boyuta ulaşmıştır.²⁴

Bu süreçte Osmanlı Devleti, henüz Balkan Savaşları’nın yıkıcı etkilerini atlatamamış, askeri yapısı zayıflamış ve modern bir savaşa hazır olmayan bir durumda bulunmaktaydı. Ancak değişen uluslararası dengeler içinde tarafsız kalması da pek mümkün görünmüyordu. Dönemin Harbiye Nazırı Enver Paşa, Osmanlı’nın savaş dışında kalmasının, savaşın ardından paylaşılmak anlamına geleceğini düşünmekteydi.

²³ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih (1789–1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s.334, 368.

²⁴ Kuran, “1. Dünya Savaşı”, s.196.

Bu nedenle, güçlü bir kara ordusuna sahip Almanya'nın yanında savaşa katılmanın devletin bekası açısından daha uygun bir tercih olacağını savunmuştur.²⁵

Osmanlı hükümeti öncelikle İngiltere, Fransa ve Rusya'ya ittifak teklifinde bulunmuş; ancak bu teklifler reddedilmiştir. Osmanlı Devleti, Batılı devletler tarafından savaşta fayda sağlayacak bir ortak olarak değil, paylaşılması gereken bir hedef olarak görülmüştür. Özellikle İngiltere ve Fransa, Osmanlı'nın ittifaka dâhil edilmesinin Rusya'yı rahatsız edeceği endişesiyle bu önerilere mesafeli yaklaşmıştır.

Tüm bu gelişmelerin sonucunda Osmanlı Devleti, 2 Ağustos 1914'te Almanya ile gizli bir ittifak anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma doğrultusunda Osmanlı'nın savaşa girmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. 10 Ağustos 1914'te Amiral Souchon komutasındaki Alman donanmasına ait Goeben ve Breslau gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Osmanlı sularına sığınması, savaşın seyrini belirleyen gelişmelerden biri olmuştur. Osmanlı'ya sığınan gemilerin komutanı Alman Amiral Souchon Enver Paşa'nın direktifi ile Osmanlı donanmasından gemileri de alarak 27 Ekim 1914 gecesi Karadeniz'e tatbikat gerçekleştirmek amacı ile açılmıştır. Bu sırada Karadeniz'de bulunan Rus donanmasına ateş açılmış nihayetinde ise 29 Ekim günü Rus limanları top ateşine tutulmuştur. Bu gelişme ile Osmanlı Devleti Almanya ile birlikte savaşa girmiştir.²⁶

Savaşta Osmanlı Devleti'nin dâhil oluşunu Tanin gazetesi *Beklenmeyen Vaka* başlıklı başyazı ile paylaşmıştır:

“En mühim ricâl-i siyasiyeden en âsude mektep çocuklarına varıncaya kadar şu içinde yaşadığımız buhran aylarının üzüntülü, mez'ic, kasvetâlad günleri arasında bize bir vaha-i sükûn ve istirahat getiren bayramı huzur ve sükûn ile karşılarken hiç beklemediğimiz bir vak'a, tarihi bir hadise karşısında bulunduk. Bir zamanlar bir Osmanlı havuzu olan ve bugünde hala yarısından ziyadesinde Osmanlı bayrağının hakkıyla dalgalanan Karadeniz'de birkaç sefineden ibaret olan bir Osmanlı fırka-ı bahriyesi boğazın karasuları denilecek bir sahada talimler yaparken birdenbire Rus sefâin-i harbiyesine tesadüf etti ve bunların her suretle şüpheli görünen hareketlerini

²⁵ Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2004, s.77.

²⁶ Nurhan Aydın, *Sarıkamış Harekâtı*, Sarıkamış Kaymakamlığı, Kars, 2012, s.17-18.

tedkîk ederken nagehâni bir taarruza uğradı. Müdâfaa-i meşrua halinde bulunan Osmanlı donanması hemen orada vazife ifâ ettikten sonra rücu etmiştir”.

“Bu haber ile gazete, devletin savaşa girişini sürpriz olarak değerlendirerek, Osmanlı’nın tarafsızlık yaklaşımına vurgu yapmıştır.”²⁷

1.1.Kafkas Cephesi’nin Açılma Süreci

Osmanlı donanmasının Rus limanlarını bombalamasıyla başlayan süreçte, basında bu eylemin haklı gerekçelere dayandığı vurgulanmıştır. 31 Ekim 1914 tarihinde Kafkas Cephesi’nde silahlı çatışmaların başlaması ile Osmanlı Devleti cihan harbine girdi. Cephenin açılması için asgari ölçülerde başlayan seferberlik hazırlıkları, asker toplama, ordu düzeni, ikmal vs. gibi cephe hazırlıkları hız kazandı. Resmen savaş ilan eden Ruslar 1 Kasım 1914 tarihinde Doğu Anadolu’nun kuzeydoğu sınırından içeri girmesi ile Kafkas Harekâtı başladı.

Savaş yıllarında uygulanan sansür nedeniyle haberler genellikle Osmanlı Devleti lehine kaleme alınmıştır. Tanin gazetesinin *Harb ve Tesirâtı* başlıklı haberi kamuoyuyla paylaşarak;

“Karadeniz hadisesi Almanya ve Avusturya’da mâlûm olur olmaz, bunun bir harp demek olduğunu anlaşıldı ve uğradığımız tecavüz Alman matbuatında ani bir galeyan uyandırdı; bir taraftan tecavüzün ne derecelerde hainane olduğu izah edilirken diğer taraftan da zaten bunun er geç zuhur edeceği, Türkiye’nin mevkiî Almanya ve Avusturya’nın yanlarından başka bir yerde olmayacağı beyân edildi. Hemen bütün Alman ve Avusturya gazetelerinin müttehiden çıkardıkları bu samimi avaze-i teveccüh ve muhabbet, eski ve biümit düşmanlarımıza karşı kemal-i azim ve metanetle kabul ettiğimiz bu harbte bizim için pek kıymetli bir tezahür ve muhabbetkârâne Berlin ve Viyana’nın her renk şeklinden en mühim gazeteleri hakkımızda şimdiye kadar tanımadığımız cemilekâr bir lisan kullanıyorlar. Hilali selamlayanlar, düşmanlarının düşmanına dost ve müttefik sıfatıyla beyân-ı hoşamed edenler müttefik ve müşterek kuvvetlerin savlet-i fahrânesinden sonra açılacak sulh ve selâh asrında Türkiye’nin de mazisi kadar şanlı bir istikbale hakkı olduğu en samimi bir lisanla ilan ve temenni eyleyenler emin olabilirlerki kendi kuvvetine emniyet ve itimat ve bu harbten mutlaka muzaffer çıkmak için aht-ı minak eden millet-i Osmaniye gerek servet ve tabietin tesis

²⁷ Tanin, nr.2117 (31 Teşrinievvel 1330/13 Kasım 1914), s.1.

ettiği bu sulh arkadaşlığı esnasında gerek onun ve addettiği sabah-ı selamette şu tezahürat-ı muddetkârâneyi hiçbir zaman hatırdan çıkarmayacaktır”.

“Bu habere göre, Osmanlı’nın umumi harbde hangi safta yer alacağını netleştirdiği ifadelerine yer vererek, savaş sırasında ittifak edilen milletlerin Türklerin sembolü olan hilali selamladıklarını ve Türkler ile alakalı son derece olumlu yazılar yazıldığını ve yazı içerisinde sıkça Türkiye’ye yapılan tecavüze vurgu yapılmakla beraber Türkiye’nin er ya da geç doğru saf olan Alman ve Avusturya devletlerine dâhil olması vurgusu yapılmıştır.”²⁸

Söz konusu gelişmeler üzerine 2 Kasım 1914’de Rusya, Fransa ve İngiltere ise 5 Kasım’da Osmanlı İmparatorluğuna savaş ilan etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu bu bağlamda Kafkasya Cephesi, Galiçya Cephesi, Makedonya Cephesi, Romanya Cephesi, Dobruca Cephesi, Yemen Cephesi, Hicaz Cephesi, Süveyş Cephesi, Libya Cephesi, Sina Cephesi, Filistin Cephesi, Irak Cephesi, Suriye ve İran Cephesi ile geniş bir coğrafyada savaşmak zorunda kalmıştır.²⁹ Savaş boyunca Osmanlı İmparatorluğu bir taraftan kendi topraklarını savunmuş diğer taraftan da ittifak devletlerine destek amaçlı cepheler açmıştır.

1.2. Kafkas Cephesi’nin Stratejik Hedefleri

Osmanlı Devleti’nin Kafkas Cephesi’nde savaş açmasının nedenleri, kaybettiği toprakları geri almak, Doğu Anadolu’yu kontrol altında tutmak, İslam dünyasında liderliğini devam ettirmek ve Azerbaycan, İran ve Türkistan’daki Türkleri bir araya getirmek olarak sıralanabilir. Özetle Osmanlı Devleti, ilk olarak 93 Harbinde kaybedilen topraklarını geri alacaktır. İkinci olarak, Kafkasya’da yaşayan Müslümanları Ruslar’ın asimilasyonundan kurtaracaktır. Üçüncü olarak ise, büyük Türk Birliğini kuracaktır. Kafkas cephesi üzerinden Hazar havzasına ulaşmayı planlayan Osmanlı Devleti buradan Orta Asya Türkleri ile kara bağlantısını kurarak Türk birliğine erişmeyi hedeflemiştir.³⁰

Aynı zamanda Rus kuvvetlerinin bir kısmını bu bölgede tutarak müttefik Almanya’ya da yardımcı olunacaktı. Ayrıca, Osmanlı Devleti’nin bu cephe üzerinde başarılı olması

²⁸ Tanin, nr.2107 (21 Teşrinievvel 1330/3 Kasım 1914), s.1.

²⁹ Aydın, *Sarıkamış Harekâtı*, s. 18.

³⁰ *Harb Mecmuası (Kasım 1915-Haziran 1918)*, Çeviriyazı Faruk Önal, Kemal Erkan, Ahmet Temiz vd., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 415.

durumunda Almanya, Kafkas halklarını Ruslara karşı kışkırtabilir ve silah, cephaneyi daha rahat gönderebilirdi. Kafkas Cephesi'nde savaşıması Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun da işine gelmekteydi. Bu savaş Avusturya-Macaristan'ın Galiçya cephesindeki savaş yükünün azalması anlamını taşımaktaydı.³¹

Kafkas cephesinin açılmasıyla, Enver Paşa'nın Turan'a giden yol üzerindeki önündeki engelleri kaldırma hedefi güçlenmiştir. Orta Asya Türkleri ile Anadolu Türkleri arasındaki bağı keserek Osmanlı Devleti'nin kudretini artırmak istemiştir. Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni yıkmak amacıyla olduğunu ve Almanya'nın yardımıyla onları alt etme fırsatı doğmuştur.³²

Kafkas cephesinin açılması sürecine ilişkin *Tanin* ve *İkdam* gazetelerine baktığımızda ise Rusya devletinin Osmanlı'yı mağlup etmesi halinde elde edeceği kazanımlara *İkdam* gazetesi 17 Ekim 1914 tarihindeki yayınında *Rus Hülyası* başlıklı baş makalesi ile dikkat çekmektedir. Söz konusu makelede Rusya'nın önemli yöneticilerinden Prens Lazarof'un bir konuşması aktarılmıştır. Makaleye göre "Lazarof, "Şark problemi Türk problemi" demektir. Rusya, Boğaziçi'ni ele edince bu sorun da kendiliğinden ortadan kalkmış olacak. İstanbul tarafsız sayılabilecek bir şehir statüsüne sokulacaktır. Bununla birlikte Ayasofya da yeniden kiliseye çevirilecek. Çanakkale'de istihkamlar yıkıma uğratarak boğazlar her bir devlete açık olacak, Van'dan başlayıp Trabzon'a kadar olan Doğu Anadolu'nun vilayetleri Rusya'nın hakimiyeti altına girecek, ismi geçen bölgede Ermenilere özerklik verilerek Ermeni sorunu da çözüme kavuşturulmuş olacak." demektedir.³³ Lazarof'un ifadeleri değerlendirildiğinde "Rusya'nın Osmanlı'ya karşı açtığı savaşın pek çok amaca hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Öncelikli olarak Rusya'nın bu savaşı Müslüman ve Hristiyan savaşı olarak göstererek Hristiyanlık adına kendini adeta bir kurtarıcı gibi gösterdiği anlaşılmaktadır. Yine Ayasofya camiine değinmesi bu savaşa dini olarak yüklediği anlamı ortaya koymaktadır. Diğer yandan Şark sorunu kapsamında Ermenilere özerklik vaadi, Avrupa gündemine yönelik oluşturduğu bir imaj olarak değerlendirilebilir. Boğazlara değinmesi ise ittifak içerisinde bulunduğu ülkelere yönelik ekonomik ve siyasi kaygıları da gözettikleri imajının oluşması, bu yönde oluşacak kaygıların da önüne geçilmesini hedeflediklerini göstermektedir. Bir anlamda

³¹ Eksik, "Siyasi ve Sosyal Açıdan Kafkas Cephesi", s. 24-25

³² Yalçın, "Harp Ceridesi (I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi)", s.5.

³³ *İkdam*, nr.6342 (4 Teşrin-i evvel 1330/17 Ekim 1914), s.1.

Prens Lazarof'un demeçlerinden Ruslara ait milli hedeflerin ortaya konmaya çalışıldığı da anlaşılmaktadır. Söz konusu demeçler gerçekleştiği takdirde Trabzon'dan başlamak üzere Van'a kadar olan doğu bölgesinin işgali ile Rusların Basra ve İskenderun hattına inmesinin önünde duracak engel görünmemekteydi.

Ruslar, hedeflerine ulaşmada yalnızca ordularına değil, aynı zamanda ikinci bir güç olan Ermenilere de güveniyordu. Ahmet Cevdet Bey'e göre, Rusların amacı Doğu Anadolu vilayetlerine Ermenilere özerklik sağlamak değil, bu toprakları doğrudan kendi topraklarına katmaktı. Bu doğrultuda uzun bir süredir Ermenileri kendi taraflarına çekmek için çeşitli yöntemler deniyorlardı. Balkan Savaşları sırasında Duma'da Ermeni meselesini tartışan milletvekilleri, özerklik veya reform yerine Doğu Anadolu'nun Ermenileri kurtarma bahanesiyle ilhak edilmesini savunarak meseleyi nasıl gördüklerini ve çözüm yolunu nasıl planladıklarını ortaya koymuşlardı. Aynı dönemde Rus basını da ilhak fikrini destekleyen ve bu adımın Ermenilere mutluluk getireceğini iddia eden yayınlar yapıyordu. Yazar, Rusların geçmişteki tutumlarını göz önünde bulundurarak Osmanlı Hükümeti'ni gerekli önlemleri almaya çağırıyordu.”³⁴

Savaşın başlangıç dönemine baktığımızda ilk olarak Rusların saldırısı ve bu saldırıya Osmanlı ordusunun karşı koyuşuna *İkdam* gazatesi değinerek 5 Kasım 1914 tarihli gazete, “Rusların baskın tarzında bir harekât başlattığını ve harekâtı iyi hesap edemediklerini” ifade etmektedir. İlgili sayıda “Rusların mevsim şartları ve Avrupa cephesinin önemi kavrayamadıkları belirtilirken Karadeniz’de yaşadıkları saldırının intikamını almak düşüncesi ile hareket ettikleri” belirtilmişti. “Kafkas cephesinde Rusların Kasım ayı başında baskın yolu ile savaşı başlattıklarına” değinilmişti. “Ruslar, 2 Kasım günü cephe hattının tamamına saldırmak yerine Karaorgan, Oltu ve Kağızman hudut sınırlarını geçerek küçük çaplı saldırıya geçmişti. *İkdam*’ın yine aynı sayısında, 4 Kasım 1914 tarihli Genel Karargâh Bildirisine dayandırdığı haberinde “Rusların sınır bölgesinde mevzi oluşturup bu mevzileri güçlendirildiği, bu saldırılarına rağmen Karakilise ve İşhan mevkilerinden geri itilerek püskürtüldüğü ve bu başarının ise orduda moral kaynağı olduğu, askerin cesaretlendiğini” belirtilmekteydi.”³⁵

³⁴ *İkdam*, nr.6342 (4 Teşrin-i evvel 1330/17 Ekim 1914), s.1.

³⁵ *İkdam*, nr.6361 (23 Teşrin-i evvel 1330/5 Kasım 1914), s.1.

İKİNCİ BÖLÜM: HARBİN BAŞLAMASI VE RUSLARLA İLK MÜSADEMELER

29 Ekim 1914'te Osmanlı Donanması'nın Sivastopol, Odessa, Novorosiski ile Kefe'de olan deniz üslerine saldırmasıyla Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki savaş fiilen başlamıştır.³⁶ Çar II. Nikola'nın, 2 Kasım'da yayınladığı beyanname, Osmanlı Devleti'nin tarihsel süreçten adının silineceği ve İstanbul şehrinin muhakkak surette ele geçirileceği vaat etmesi açısından Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilanı manasına geliyordu. Bu beyannamenin ardından *İkdam* gazetesinin en önemli yazarlarından ve aynı zamanda başyazarı olan Ahmet Cevdet Bey tarafından yazılmış olan *Çarın Beyannamesi Münasebetiyle* başlıklı makalesinde, şu hususlara yer vermişti:

“Bu beyannamede, Çarın niyetinin Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca olduğu ve Rusya'nın Türklerin en büyük hasmı olduğu, - kendi itirafıyla sabit olduğu üzere – Rusya'nın bize karşı iyi niyet beslemeyeceği açıktı. Türklerin en büyük düşmanı olan bir milletin hükümdarı sıfatıyla, Çarın bize karşı düşmanlığını ilan etmesi doğaldı. Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılmasının Karadeniz'in tarihî sorunlarının çözümüne yol açtığına dair ifadeler özellikle dikkate değerdı. Rus Çarının bizzat bu gerçeği itiraf eden beyannamesi, bizim için çok önemli ve yararlı bir belge niteliğindeydi. Evet, son derece doğrudu; Rusların, Deli Petro döneminden beri Osmanlı Devleti'ne karşı güttükleri düşmanca amaçlar, Çarın beyannamesinde bu cümlede açıkça yer almaktaydı. Osmanlı tarihine şöyle bir göz atan herkes, bu konuda Rusların siyasi olarak oynamak istedikleri oyunları ve kurdukları entrikaları kanıtlayacak olaylara ve anlaşmalara rastlayabilir. Ruslar, Türkler ile her zaman bu düşmanca amaçlar doğrultusunda savaşmış, ancak bunu gizleyerek savaş nedeni olarak başka sebepler - Osmanlı topraklarındaki Hristiyanların kurtarıcısı gibi görünmek - ortaya sürmekten geri durmamışlardı. Bununla birlikte Çarın beyannamesinde geçen bu cümle, önceki cümlelerdeki durumların reddi için yeterlidir. Çünkü yalnızca bu cümle, Ruslar'ın yine atalarından miras aldıkları politikaları sürdürdüklerini, İstanbul'u ele geçirmek, Boğazları açtırmak, Karadeniz'e tamamen sahip olmak ve Akdeniz'de de

³⁶ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, s.100.

hâkimiyet sağlamak, ayrıca en büyük düşmanları olarak gördükleri Türkiye’yi tamamen etkisiz hale getirmek amacıyla hareket ettiklerini açıkça ispat etmekteydi. Türkler, bu haksızlığa karşı bu sefer tüm varlıklarıyla mücadele edeceklerdir. Rus Çarının bu gerçeği itiraf eden beyannamesi önemli bir belge niteliği taşımaktaydı”.³⁷

II. Nikola’nın beyannamesine karşılık olarak *İkdam* gazetesi *Rus Beyannamelerini Tekzib* başlıklı habere göre, “Osmanlı ordusunun Kafkasya cephesinde Ruslara karşı kazandığı zaferin ardından Rusların bunu kendi halkına yanlış bir şekilde duyurduğunu anlatıyor. Ruslar, savaşın başından beri Almanlara ve Avusturyalılara karşı aldıkları mağlubiyetleri nasıl gizliyorlarsa, bu sefer de Kafkasya yönündeki başarısızlıklarını aynı şekilde örtbas etmek amacıyla yine uydurma iki resmi bildiri yayımladılar. Ruslar tarafından yayımlanan bu beyannamelerde, Osmanlı kuvvetlerinin Kürt süvarileriyle birlikte Rus mevzilerine saldırdığı, fakat ateş altında kalarak geri çekildiği ve Rusların mevzilerini akşama kadar koruduğu iddia ediliyor. Bu bildirilerde şunları okuyoruz: “Çeşitli hafif ve ağır topları taşıyan iki Osmanlı tümeni, Kürt süvarileriyle birlikte dün işgal ettiğimiz mevkiye saldırarak sağ kanadımızı kuşatmaya çalıştılar. Piyade ve topçu ateşine maruz kalan Osmanlı kuvvetleri önce sol kanattan, ardından tüm cephe hattı boyunca geri çekildiler! Daha önce işgal ettiğimiz mevkiyi akşama kadar koruduk!” Ancak Osmanlı Genel Karargâhı tarafından yayımlanan resmi bildiride, durumun bunun tam tersi olduğu, Rusların geri püskürtüldüğü, ağır kayıplar verdikleri, birçok esir bıraktıkları ve moral seviyelerinin tamamen bozulduğu için sürekli firar ettikleri belirtiliyor.”³⁸

İkdam gazetesindeki habere göre, taraflar, cephedeki kuvvet durum, diğer cephelere verilen önem ve mevsim koşullarını da göz önüne alarak savunma savaşı yapmayı planlıyordu. Ancak Ruslar, muhtemel kuvvetle “*Karadeniz olayı*”nın intikamını almak maksadıyla Kafkas Cephesi’nde ani saldırı şeklinde saldırı başlatmayı düşünüyorlardı.”³⁹ Buna karşılık ise Osmanlı Başkomutanlık Vekâleti Karadeniz bombardımanı planını hesaba katarak Rusların kara harekâtına geçebileceğini düşünmüş, bu sebeple III. Ordu’ya gönderdiği 8 sayılı takirde, Kafkas hattında Rus

³⁷ *İkdam*, nr.6363 (25 Teşrin-i Evvel 1330/7 Kasım 1914), s.1.

³⁸ *İkdam*, nr.6368 (30 Teşrin-i Evvel 1330/12 Kasım 1914), s.1.

³⁹ *İkdam*, nr.6357 (19 Teşrin-i Evvel 1330/1 Kasım 1914), s.1.

birliklerinin harekete geçme olasılığına karşı tertibatın alınmasını emretti.⁴⁰ Savaşın başlamasıyla Kafkas Cephesi, Türk-Rus mücadelesinin kilit noktasını meydana getirecekti. Çünkü her iki devletin beklentileri bu cephede elde edilecek başarıya bağlıydı. Bu yüzden Osmanlı Devleti ve Rusya kıyas kabul etmez şartlar altında büyük ve yeni bir mücadeleye girişeceklerdi. Taraflardan herhangi biri yapacağı kapsamlı bir harekâtı başarıya ulaştırması durumunda karşı tarafı oldukça zor durumda bırakabilecekti.⁴¹

Kafkas Cephesinde ilk saldırıyı başlatanlar Ruslar olmuştu. 1 Kasım sabahı Rus birlikleri, 3. Ordu'nun sınır müfrezelerine karşı Erzurum istikametinde taarruza geçmişti. Bu durum, Doğu Beyazıt, Pasin-Karakilise, Kötek, Micingirt ve İd (Narman) bölgelerinde Rus ve Türk birlikleri arasında çatışmalara yol açmıştı. Ancak ciddi bir direnişle karşılaşmadıklarını fark edince Köprüköy yönüne doğru ilerlememişti.⁴² 2 Kasım günü Rus birlikleri, 2 Kasım'da cephenin tamamından ziyade Karaorgan, Oltu ve Kağızman bölgelerinde sınırı aşarak yerel saldırılara başlamıştı.

Tanin gazetesi *İnkıta-i Münasebet ve Muhasamat* başlıklı haberine göre, “her iki taraf da resmi olarak savaş ilan etmemiş olsa da çatışmalar başlamış olduğunu” söylemekteydi.

Yine gazete *Tebliğ-i Resmi* başlıklı” haberi paylaşarak “Kafkasya sınırından alınan bilgiye göre Ruslar'ın, Türk birliklerine birçok noktada saldırıda bulunduğu ancak karşılaştıkları şiddetli direniş karşısında kayıplar vererek kısmen geri çekilmek zorunda kalmış olduklarını” belirtmiştir. Ancak cephedeki vaziyet bu şekilde değildi.⁴³

İkdam gazetesi de karargâhtan gelen bildiriye paylaşarak, “Ruslar'ın hududda birçok noktada taarruz eylediklerini lakin maruz kaldıkları ve beklemedikleri güçlü mukavemet karşısında zayıf vererek kısmen geri çekilmeye mecbur olduklarını” belirtiyordu. Gazetenin bir diğer *Kafkasya'ya Hücum* başlıklı haberinde, Peterburg gazetelerinin “Türklerin Kafkasya'ya hücum etmelerinden pek ziyade korku ve endişe duyduklarını” belirtiyordu.⁴⁴

⁴⁰ Tekir, “Birinci Dünya Savaşı Kafkas”, s.124-125.

⁴¹ Ural, “1914-1915 Yıllarında Kafkas Cephesi'nde Yaşanan Askerî”, s.70.

⁴² *General Maslofski'nin Umumi Harpte Kafkas Cephesi Eserinin Tenkidi*, Çev. Müttekait Kaymakam Nazmi, Genelkurmay Matbaası, Ankara, 1935, s.53.

⁴³ *Tanin*, nr.2107 (21 Teşrinievvel 1330 /3 Kasım 1914), s.1.

⁴⁴ *İkdam*, nr.6359 (21 Teşrin-i Evvel 1330/3 Kasım 1914), s.1.

Tanin gazetesinin *Rus Hududunda Müsademat* başlıklı haberde “Türkiye- Rusya hududunda Osmanlı ve Rus askerleri arasında müsadematın başladığı” belirtilirken Genel Karargah’tan alınan resmi bildiriye göre ise “Kafkasya hududunda Ruslar’ın tahkimata başlamış oldukları bilgisi halk ile” paylaşılıyordu. Gazetenin bir diğer *Harbin Başlaması için başka ne lazım?* başlıklı haberinde ise “Düşmanlarımız her taraftan hücumu, fakat makhuren rücuat ediyorlar” ifadesine yer vererek düşmanların her yönden saldırdığını ancak bozguna uğrayıp mahvolmuş halde geri çekildikleri vurgulanıyordu.⁴⁵

Başkomutanlık tarafından yapılan 4 Kasım 1914 tarihli resmi tebliğe göre, “Rusların hudut etrafındaki mevzilerini tahkim etmeye başladığı, ancak Karakilise ve İşhan bölgelerinde tamamen püskürtüldüğü” belirtiliyor. “Askerlerin morali ve cesareti oldukça yüksek olduğu” ifade ediliyordu.⁴⁶ Cephedeki durumun belirtilmesinin yanı sıra Osmanlı Rus hududun gösteren harita da *Tanin* gazetesi vasıtasıyla kamuoyu ile paylaşılıyordu.⁴⁷

Cephede ordunun ve millerin güç duruma girmemesi, geçmiş zamanlarda yaşanan hatalardan ders alınması gerektiğine ve ihanetlere uğranılmaması için tedbirlerin alınmaması hususuna dikkatle temas edilerek bu konu hakkında *İkdam* gazetesinde *Ahalimizin Kulaklarına Küpe Olsun* başlığı ile yayımlanan makalede, hükümetin aldığı tedbirlerden mühim olanlara vurgu yapılıyordu.

“Bu önlemlerin, devletin güvenliği ve düzeniyle ilgili olduğu, casusluk ve askeri sırların korunması gibi konuları içerdiği ayrıca hükümetin aldığı kararlar ve uygulamalar olduğu belirtiliyordu. Kısaca bu önlemler şunlardır:

1. Devletin iç ve dış güvenliği için casusluk ve askeri sırların korunmasının sağlanması,
2. Hükümetin aldığı kararlar, özellikle gelişmelerin toplum üzerindeki etkisi,
3. Yalan haberlerin yayılmasının önlenmesi için alınan tedbirler ve bu tedbirlerin önemi,

⁴⁵ *İkdam*, nr.6360 (22 Teşrin-i Evvel 1330 /4 Kasım 1914), s.1.

⁴⁶ *İkdam*, nr.6361 (23 Teşrin-i Evvel 1330/5 Kasım 1914), s.1.

⁴⁷ *Tanin*, nr.2109 (23 Teşrin-i Evvel 1330 /5 Kasım 1914), s.2.

4. Posta ve telgraf ile ilgili olarak, yalnızca belirli dillerde (Türkçe, Arapça, Fransızca ve Almanca) kaleme alınmış olan mektupların ve telgrafların kabul edilmesi ve diğer dillerde yazılan mektupların açılmamasıydı.”⁴⁸

Kafkas Cephesi’de ilk muharebelerde, Rus birlikleri Türk arazilerini işgal etmiş ve Türk birliklerinin geriye çekilmesinden faydalanarak Köprüköy yönüne doğru ilerlemişlerdir. Rus kuvvetleri, Bergman komutasında, ilerlerken Türk kuvvetlerini savunma pozisyonundan taarruza geçmeye zorlayan bir harekât başlatmıştır. Bu süreçte Köprüköy’e ulaşan Rus birlikleri ile Türk birlikleri arasında Köprüköy Muharebeleri gerçekleşecektir.

1.3.Köprüköy Muharebeleri

1.3.1. Türk Ordusu

4-5 Kasım 1914 tarihlerinde Köprüköy Muharebeleri öncesinde Türk ve Rus kuvvetleri şu durumdaydı:

Türk Ordusu: IX. Kolordu’nun 17. Tümeni, Karagöbek’in batı tarafında yer alan Üçkilise Yaylası, Başovacık mevkiinde konuşlanmıştı. Karasu’nun kuzeyinde 29. Tümen yer almaktaydı. Karasu’nun kuzeyinde yer alan Sitavuk-Karaz alanlarında da 28. Tümen bulunuyordu. Kolordu karargâhı ise Erzurum’daydı.

XI. Kolordu ise 18. ve 34. Tümenler, Höyükler bölgesinde istihkam çalışmalarıyla 33. Tü uğraşırken; 33. Tümen ise bu esnadan Sakaltutan dağının güney tarafında, Kızılkale-Tepecik bölgesinden harp sâhasına doğru ilerliyordu. Kolordu karargahına baktığımızda ise Nebi köyü merkezinde yer alıyordu.

13. Kolordu’nun durumu 37. Tümen, Ağrıvan-Hınıs bölgesinde bulunuyordu. Kolordunun karargâhı ise Hınıs bölgesinde konuşlanmıştı.

2. Nizamiye Süvari Tümenine baktığımız zaman, Hekbat-Badicivan sınırında konuşlanmıştı. 10. Kolordu’nun bir bölümü, deniz yoluyla Erzurum mıntıkasına geçmek gayesiyle hazırlıklar yapıyordu. III. Ordu Karargâhı da Erzurum mevkiinde yer alıyordu. Çatışmaların başladığı esnada III. Ordu, tüm savaş alanı boyunca toplam 189.562 asker ve 60.877 hayvana sahipti.

⁴⁸ *İkdam*, nr.6361 (23 Teşrin-i evvel 1330/5 Kasım 1914), s.1.

1.3.2. Rus Kafkas Ordusu

5 Kasım 1914 tarihinde Ruslar'ın durumu şu şekildedir: Aras Nehri'nin kuzey tarafında 39. Piyade Tümeni bulunmaktadır. Sözkonusu tümenin sağ tarafında ise 20. Piyade Tümeni'nin 2. Tugayı ilerlemektedir. Aras'ın güney yönünde ise ilerleyişini sürdüren 1. Kazak Süvari Tümeni'nin ön kısmında üç adet süvari alayı bulunmaktadır. Tümen, 4 Kasım günü itibariyle Yağan-Emrekom sınırına vasil olmuştur. Oltu'nun sınırlarından geçen İstomin Grubu'na baktığımızda Kaleboğazı ile Narman yönünde ilerleyerek 1. Kafkas Kolordusu'nun sağ kısmını koruma görevini yürütüyordu. Söz konusu birlikler, 4 Kasım günü Narman-Ardus sınırına vasil olmuştu. Albay Kulebyakin komutasında olan 'Karaderbent Müfrezesi' Velibaba bölgesinde konuşlanmıştı ve General Przewalski kumandasındaki 1. Kuban Plaston Tugayı'na baktığımızda ise Karaköse mevkinin zaptetmek amacıyla Eleşkirt yönünde taarruza geçmek amacıyla hazırlık yapıyordu. 1. Kafkas Kolordusu'nun karargâhı da Karaorgan'daydı.⁴⁹

1.4. Birinci Köprüköy Muharebesi (2-11 Kasım 1914)

5 Kasım günü, Rus kuvvetleri Türk arazisinde önemli bir savunma noktası olan Köprüköy'e ilerlemeye başladı. Bu bölgede Türklerden ciddi bir direnişle karşılaşmayan Ruslar, ilerlemelerini kolaylıkla sürdürdü. III. Ordu Komutanlığı, Rusların Köprüköy'e doğru ilerlemesi üzerine taarruz emri verdi. Bu durum, Köprüköy civarında iki ordunun çatışmaya girmesine neden oldu.⁵⁰ Ancak Osmanlı karargâhı cephedeki bu durumun kamuoyuna bildirilmesini istemediği için cepheyle ilgili haberlerin basına farklı şekilde yansıdığını görüyoruz. Tanin gazetesinin Genel Karargâh'tan gelen bu haberi paylaşarak, "Türk birlikleri ile Ruslar arasında bir çatışmanın yaşandığını, düşmanın mağlup olarak geri çekilmiş oldukları ve Türk ordusunun Rus ordusunun arkasına sarktığını yani düşman hattını aşarak, Ruslar'ın arkasına geçildiğinden ve dolayısıyla Türk birliklerinin, düşmanın arkasına geçerek stratejik bir avantaj sağladıkları" vurgulanıyordu.⁵¹ Tanin ve İkdâm gazetelerinde 6 Kasım günü itibarıyla kamuoyuna intikal ettirdiği cephedeki hareketlerin teferruatlı bilgisinden sonra takribi olarak 13 Kasım'a kadar cereyan eden hadiseler hususunda açık bir malumat yer almaz. Bunun

⁴⁹ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi*, s.122-123.

⁵⁰ Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1914 Yılı Hareketleri*, Cilt 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1964, s.108.

⁵¹ *Tanin*, nr.2110 (24 Teşrin-i Evvel 1330/6 Kasım 1914), s.1.

temeldeki sebebi, söz konusu bu tebliğlerin gazetelere ulaşımından ziyade elde edilen bu tebliğ metinlerinin bir sansür süzgecinden geçerek kamuoyunun, halkın moralini yüksek tutma endişesi barındırmasıdır.

Tanin gazetesinin 7 Kasım günü Genel Karargah'tan alınan habere göre “Rus ordusunda hiçbir hareketin görülmediği vurgulanmıştı”.⁵²

“8 Kasım günü kamuoyuyla paylaşılan Karargâh-ı umumî'den tebliğ olunan habere göre Kafkasya hududunda cereyan eden bir vakanın olmadığı yönündeki bilgi kamuoyuyla paylaşılmıştır.”⁵³ Oysa bu tarihte Pasinler, Diyadin bölgelerinde olan Türk askerleri burayı tahliye ederek kısmen dağıldı.

Tanin gazetesinde paylaşılan habere göre, 9 Kasım 1914 tarihli Genel Karargâh bildirisine göre, “Osmanlı-Rus hududu haritası kamuoyuyla paylaşılacak⁵⁴ Kafkasya Cephesi'nde iki gün süren muharebede Türkler, Rusları mağlup ettiği, Türk ordusunun Kağızman üzerinden düşmana hücum edip Rus ordusunun merkezine saldırarak düşmanı yenilgiye uğratmış olduğu vurgulanarak çatışmanın ayrıntılarının daha sonra paylaşılacağı” ifade ediliyor. Genel olarak, bu bildiri Osmanlı ordusunun zaferini ilan eden resmi bir açıklama hükmü taşımaktaydı.”⁵⁵

10 Kasım tarihinde gerçekleşen muharebe hakkında *Tanin* ve *İkdam* gazetelerinde paylaşılan haberlere göre, “darülharbte kar ve sise rağmen Kafkas cephesindeki taarruzların devam ettiğinden vurgulayarak Kağızman'ın Kafkasya hududunda Kars'ın güneyinde kâin olup Osmanlı- Rus hududuna en yakın noktasında yirmi kilometre mesafesinin olduğu ve (Kağızman) kasabasının (Aras) veya (Arakıs) nehrinin teşkil ettiği vadi üzerinde bulunduğu hakkında kısaca bilgi verilerek 9 Kasım günü gelen bildiriden anlaşıldığına göre Ruslar'ın Kafkas hududunda bulunan birliklerinin ilk defa olmak üzere bir kayıp yaşadığı kamuoyuyla paylaşılmıştı.”⁵⁶

⁵² *Tanin*, nr.2111 (25 Teşrin-i Evvel 1330/7 Kasım 1914), s.1; *İkdam*, nr.6363 (25 Teşrin-i evvel 1330/7 Kasım 1914), s.1.

⁵³ *Tanin*, nr.2112 (26 Teşrin-i Evvel 1330/8 Kasım 1914), s.1; *İkdam*, nr.6364 (26 Teşrin-i evvel 1330/8 Kasım 1914), s.1.

⁵⁴ *İkdam*, nr: 6365 (27 Teşrin-i evvel 1330/ 9 Kasım 1914), s.1.

⁵⁵ *Tanin*, nr.2113 (27 Teşrin-i Evvel 1330/9 Kasım 1914), s.4.

⁵⁶ *Tanin*, nr.2114 (28 Teşrin-i Evvel 1330/10 Kasım 1914), s.1.

1.5. İkinci Köprüköy Muharebesi (11-14 Kasım 1914)

11 Kasım günü cephede gerçekleşen muharebe ile ilgili Tanin ve İkdâm gazeteleri vasıtasıyla basına yansıyan haberler şu şekildedir:

İlk Başarılar – İlk Ganimetler başlığıyla paylaşılan habere göre 10 Kasım günü Genel Karargâh tarafından gelen bildiriye yer verilerek, “düşmanın Kafkasya cephesinde ağır kayıplar vererek ikinci bir mevziye çekildiğinden ve bir miktar esir alındığını vurgulayarak taarruzun sürmekte olduğu ifade ediliyordu.”⁵⁷

12 Kasım günü cephedeki durumla ilgili olarak *İkdâm* ve *Tanin* gazetelerinin Genel Karargâh’tan gelen bildiriye baz alarak kamuoyuyla paylaştıkları haber şöyleydi:

“Türk ordusunun ilerleyişini sürdürdüğü ve Rus kuvvetlerinin ikinci savunma hatlarının da ele geçirilmek üzere olduğu bildirilirken, taarruz sırasında çok sayıda esir alındığı ve esirlerin ve firar eden askerlerin ifadelerine dayanan açıklamada, Rusların moral açısından son derece kötü bir durumda olduğu öne sürüldüğü” vurgulandı.”⁵⁸

13 Kasım’da Ruslar her yönden çekilmeye başladılar. Cephedeki durumla alakalı olarak İkdâm gazetesinin *Rus Ordusunun Umumî Ricatı* başlıklı haberi paylaşarak;

“12 Kasım günü Genel Karargâh’tan gelen bildiriye göre, Türk ordusunun, dün sabah başladığı taarruzda tamamen başarılı olduğunu ve Rusların, bu ikinci savunma hatlarında ancak birkaç gün tutunabildiğini belirterek düşman mevzilerini yoğun baskı altında bırakmak zorunda kaldığından bütün cephe boyunca geri çekilmekte ve Türk birlikleri tarafından takip edilmekte olduğu” vurgulanmıştır. Gazetenin paylaştığı *Kafkasya’da Harekât-ı Harbiye* başlıklı haberde ise cephedeki gelişmelerin kronolojik olarak paylaşıldığını görmekteyiz. Bu habere göre;

“1 Kasım’da Kafkasya hududu geçilerek düşmana ağır darbeler vurulmasının ardından birçok telefâtın, zayıfatın verildiğinden, ordunun güçlü mukavemetleri karşısında düşmanın tüm gücünü toplayarak ancak hududun tecavüzünden 4. gün sonrasında kolbaşı ile Köprüköy etrafına gelebildiğini ve Köprüköy’de ise Kazak süvarilerinin yapmış olduğu bir taarruzu Türk ordusu tarafından uzaklaştırılmış olduğu”,

⁵⁷ *İkdâm*, nr.6367 (29 Teşrin-i evvel 1330/11 Kasım 1914), s.1; *Tanin*, nr.2115 (29 Teşrin-i Evvel 1330/11 Kasım 1914), s.1.

⁵⁸ *İkdâm*, Nr:6368 (30 Teşrin-i Evvel 1330/12 Kasım 1914), s.1; *Tanin*, nr. 2116 (30 Teşrin-i Evvel 1330 / 12 Kasım 1914), s. 1

“5-6 Kasım’da düşmanın harekete geçerek siper kazmaya başladığı ve Türk ordusunun, piyade savaşlarıyla düşmanın ilerlemesini engellediği vurgulanarak, bu sırada gelen birliklerin, düşmana taarruz için gerekli düzenlemeleri yapmış oldukları”,

“7 Kasım’da Türk ordusunun taarruza geçerek düşman Köprüköy’ün batısında kuvvetli bir mevzide mukavemete başladığından ve taarruzun 8 Kasım’da da devam ettiği”,

“8 Kasım öğleden sonra Türk ordusunun askerlerinin düşmanın avcı siperlerine girerek düşman mevzini işgal etmiş olduğunu ve bu mevzi 4 piyade alayı 1 topçu alayı ve süvari fırkası tarafından müdafaa edildiğini bilgisi kamuoyuna sunulmuştur. Buradan çekilen düşman Köprüköy civarında daha güçlü bir pozisyon almış olduğundan ve burada düşmana takviye kuvvetlerinin gelmeye başladığı”,

“9 Kasım günü 1. Kafkas Kolordusu’nun karşısında Rus tümeni bulunuyordu. Düşmanın mevziinin yani savunma hattının cephesi 15 kilometre boyunca uzanmakta olup ve güneyde Aras Nehri’ne, kuzeyde ise son derece dik bir dağ silsilesine dayanıyordu. Düşmanın en uç kanadının gerisinde güçlü bir yedek kuvveti vardı. Tüm mevzi boyunca tahkimatın başlamış olduğu”,

“10 Kasım’da kıtatin taarruza başlamak için lazım gelen hareketin icrasına başladığı ve 11 Kasım sabahında da düşman mevzine genel bir taarruz hareketine başlanmış olduğu”,

“Kanlı bir muharebeden sonra öğlene doğru birliklerin düşman mevzilerinin önemli dayanak noktalarından biri olan Köprüköy’ü süngü hücumuyla ele geçirmiş olduğu ve düşman mevzilerinin dörtte üçünün zapt edildiği” bilgisine yer verilmişti. Gece ise, düşmanın en son dayanak noktası olan Köprü’nün doğusundaki 1905 rakımlı tepenin süngüyle ele geçirildiği”,

“12 Kasım günü zafer kazanılarak düşmanın bütün mevzilerinin ele geçirildiğini dile getirilerek, Rus kolordusunun tamamen bozguna uğrayıp kaçarak, yenilmez ve yorulmaz birliklerimizin düşmanı takip etmeye başlamıştı. Düşmanın bu büyük yenilgisi üzerine, Tortum ve Karakilise önlerinde toplanan zayıf düşman birliklerinin de kesin olarak püskürtüleceği” vurgulandı.⁵⁹

⁵⁹ *İkdam*, nr. 6369 (31 Teşrin-i evvel 1330/ 13 Kasım 1914), s.1; *Tanin*, nr. 2117 (31 Teşrin-i Evvel 1330 / 13 Kasım 1914), s. 4

Bildiri durumu bu şekilde özetlese de olayın iç yüzü biraz farklı bir seyirdeydi. III. Ordu Komutanı olan Hasan İzzet Paşa, olası bir Rus taarruzuna karşı birlikleri Erzurum'da bir araya getirip savunma savaşı yapma düşüncesindeydi ve yığınağı bu düşünceye göre inşa etmişti. Bu yüzden Türk ordusu Rus kuvvetleri tarafından karşısında ciddi bir direniş görmediğinden Köprüköy'e kadar ilerlemeyebilmişlerdi. Fakat bu hareket Rus birliklerinin cephedeki duruma karışmasına sebebiyet verdi. Rus harekâtının ordunun moral ve cesareti üzerinde olumsuz tesir oluşturmamasından korkan Enver Paşa, düşmanın ezilerek Rus arazisine girmesini istemişti. 4 Kasım 1914 tarihli bu emre göre," Rus ordusunun tamamen yok edilerek Kafkasya'nın hızlı bir şekilde zapt edilmesi lazım idi. bildiriye göre 12 Kasım günü galibiyetle ile neticelenen bu durum sonucunda Rus ordusu hezimete uğramış şekilde firar etmişti."

Tanin gazetesinin 14 Kasım günü yayınlanan *İlk meydan muharebesi: Rusların Hezimet*i başlıklı haberde, "29-30 Ekim günlerinde gerçekleşen (Köprüköy) meydan muharebesinde yenilgiye uğrayan Ruslar, dört bini aşan ölü ve yaralı vermiş, yaklaşık beş yüz esir, on bin tüfek ve çok miktarda cephane bırakarak (Kötek) yönüne doğru bozguna uğramış bir şekilde geri çekilmiş olduğu belirtilmişti. Arazinin sarp olması ve havanın sisli ve karlı olması, kuşatma kollarımızın hareketini zorlaştırdığından düşmanın geri çekilme hattını tamamen kesmek mümkün olamadığından Türk ordusunun düşmanı takip etmeye devam ettiği ve bu konudaki ayrıntıların peyderpey bildirileceği" vurgulanmıştı.

Ruslar Her Tarafta Perişan başlığıyla yayınlanan bir diğer haberde ise, "Türk birliklerinin, Lazistan bölgesindeki düşman sınırını her noktadan taarruz ettiğinden ve Rusların, askerimizin şiddetli saldırılarına karşı koyamayarak bozguna uğramış bir halde kaçtıklarını belirterek Türk ordusunun tam bir başarıyla ilerlemeye devam etmekte olduğu" vurgulanmıştı.⁶⁰

Tanin gazetesinin 14 Kasım gün yayınlanan *Pasinler Muvaffakiyeti* başlığıyla kamuoyuyla paylaşılan diğer habere göre "Rus ordusuna karşı kazanılan bu ilk muvaffakiyetin tarihe Pasinler Muvaffakiyeti olarak yazılacağından" bahsediyordu.

Gazetenin aynı gün yayınlanan *Nihayet, Muvaffer olduk!* başlıklı diğer bir habere göre, "Osmanlı ordusunun beş gün süren yoğun çatışmalar sonucunda Rus ordusunu ağır bir

⁶⁰ *Tanin*, nr.2118 (1 Teşrin-i Sani 1330/14 Kasım 1914), s. 4; İkdâm, nr. 6370 (1 Teşrin-i Sani 1330/ 14 Kasım 1914), s. 1

yenilgiye uğrattığını” duyurmakta; “bu zaferi yalnızca askerî bir başarı olarak değil, geçmişteki 93 Harbi ve Balkan mağlubiyetlerinin telafisi, İslam dünyasının dirilişi ve milletin itibarının iadesi” olarak sunulmaktaydı. “Osmanlı askerinin kahramanlığı, düşmana karşı gösterdiği cesaret ve üstün askeri mahareti öne çıkarılmaktadır. Düşmanın bozguna uğratılması, geri çekilirken geride ganimet ve esirler bırakması, ordunun moral üstünlüğü” ve Tanin gazetesinin “gerçekleri anlatma” iddiası, halkta güven ve inanç duygusu uyandırmak üzere kurgulanmıştı.

Ayrıca, bu “zaferin yalnızca Osmanlı sınırları içinde değil, İslam dünyasının dört bir yanında—Turanlılar, Araplar, Hintliler gibi farklı topluluklar nezdinde de—bir uyanışa vesile olacağı” beklentisini taşıdığı, “halifenin başlattığı cihadın henüz başında olduğu vurgulanarak, bu zaferin daha büyük mücadelelerin habercisi olduğu” ima edilir. Osmanlı askerinin “yalnızca geçmişin mirasını değil, günümüzün askerî organizasyon ve disiplinini de temsil ettiğini” ileri sürerek, “Osmanlı ordusunun yeniden yapılandığını ve Avrupa’nın güçlü ordularına karşı galip gelebileceğini” vurgulanmaktaydı. Sonuç olarak, “zaferin coşkusunu aktarırken aynı zamanda Osmanlı kimliğini, İslam dayanışmasını ve milli gururu pekiştiren bir propaganda diliyle kaleme alınarak, bu başarının daha büyük bir cihadın başlangıcı olduğu, diğer İslam topluluklarının da bu harekete katılacağı inancı” dile getirilmekte ve “zaferi kazanan askerlere minnet duyguları” ifade edilmekteydi.

Aynı zamanda cephenin kuzey kanadından da “sevinçli haberler” geliyordu. *Tanin* gazetesinin *Batum’a Doğru* başlıklı bir başka haberde, “Trabzon vilayeti sınırındaki tüm Rus karakollarının bir baskın sonucunda ele geçirilmiş oldukları; Türk birliklerinin Batum yönünde ilerleyerek Rusların kışlarından birinin ele geçirildiği” bilgisi belirtilmiştir.⁶¹

Rus birliklerinin tamamen imha edilememesinden duyulan endişeyi *Tanin* gazetesi *Kafkas Hududunda Zafer Haberleri* başlıklı haber vasıtasıyla paylaşmıştı. Bu habere göre, “Ruslar’ın işgal altında bulunan (Kotur) mevkinin askerlerimiz tarafından zabt altına alınmış olup Ruslar’ın yenilmiş, bozguna uğramış halde firar etmişti. Bugün takip kollarımızla Ruslar arasında hafif çarpışmalar olmuştu. (Köprüköy) civarındaki çatışmalar oldukça hararetle olmuş ve buna karşılık Türk askerleri büyük cesaret örneği

⁶¹ *Tanin*, nr.2118 (1 Teşrin-i Sani 1330/14 Kasım 1914), s. 1-2.

göstermişlerdi. Türk alayının bir tanesi 1905 rakımlı olarak belirtilen tepeye üç kez üst üste olmak üzere süngü hücumu yaptığından ordumuz Rusları kesin bir mağlubiyete uğratmıştır. Çünkü resmi bildirimlerde de belirtildiği gibi, eğer hava koşulları ve mevki engelleri olmasaydı, Rus ordusu tamamen kuşatılacak veya teslim olmak zorunda kalacak ya da sonuna kadar savaşmak durumunda kalacaktı. Ancak, Türk ordusunun elde ettiği savaş ganimeti ve düşmanın bıraktığı on bin tüfek, zaferin büyüklüğüne yeterli bir kanıt oluşturuyor. Bu durumun detaylarına fazla takılmadan lafı düşmandan alınan ganimetlere getirerek kazanılan zaferle gururlanılması gerektiği tekrarlanıyordu ancak Rus birliklerinin de imha edilememiş olmasından ötürü de yaşanan ufak burukluk hissini belli ediyordu. Kazanılan bu zaferin Dömeke zaferinden bile çok parlak” olduğunu vurguluyordu.⁶²

Kafkas Cephesi’nde yaşanan gelişmeler, Türk basınında büyük yankı uyandırıyor. Ahmet Cevdet Bey’in yayınlamış olduğu *İlk Muvaffakiyetler* isimli makalesinde,” ordunun muvaffakiyetinin coşkuyla kutlandığı “belirtiliyordu. Yazara göre, “Köprüköy önemli bir merkez olup ve bu bölgedeki muharebenin Osmanlılar lehine sonuçlanması, cephedeki üstünlüğü Osmanlı Devleti’ne kazandırmıştı. Rus ordusunun yenilmesinde topçu birliklerinin büyük bir rol oynamış olup, esir Rus askerleri bile Türk topçusunun muvaffakiyetini kabul etmişti. Bu askerî başarılar, Türk ordusunun cihat görevini ifa etmek amacıyla büyük fedakarlıklara hazır olduğunu” göstermekteydi.”⁶³

1.6. Azap Muharebeleri

II. Köprüköy Muharebesi’nden sonra “ricata başvuran düşman”, Horum Dağı çevresinde savunma pozisyonları almıştı. Hasan İzzet Paşa’nın 15 Kasım’da verdiği yeni taarruz emriyle “Azap Muharebesi” olarak bilinen çatışmalar başlamıştı. Türk kaynaklarına göre 14-21 Kasım 1914 tarihleri arasında gerçekleşen bu savaş, muharebe alanına göre Azap Muharebesi olarak anılmaktadır.⁶⁴

Köprüköy Muharebesi’nde geri çekilen Rus ordusu, Azap’ta mevzilenmişti. Türk ordusu, Rusları sıkıştırmak amacıyla 14 Kasım’da Azapköy civarında Ruslarla karşılaştı ancak çatışma Rus üstünlüğüyle sonuçlandı ve Ruslar Eleşkirt, Tutak, Patnos ve Ağrı’yı

⁶² Tanin, nr.2119 (2 Teşrin-i Sani 1330/15 Kasım 1914), s. 2.

⁶³ İkdâm, nr.6375 (6 Teşrin-i Sani 1330/19 Kasım 1914), s.1.

⁶⁴ Aslan, “Birinci Dünya Savaşı’nda Kafkas Cephesi Sarıkamış”, s. 44.

işgal etmişti. Türk ordusu, Rus ilerleyişine karşı 15 Kasım'da verilen taarruz emriyle Azap Muharebeleri'ni başlatmıştı.⁶⁵ İkdâm Gazetesi ise 15 Kasım 1914 tarihli bir haberinde savaşın şiddetini *Kafkaslarda Galeyan* başlığı altında verdi. Gazete, "Müslümanların tutuklandığını, Tiflis-Bakü sokaklarında Rus karşıtı isyanların çıktığını ve bunların şiddetle bastırıldığını kamuoyuna duyurdu."

Tanin gazetesi *Lazistan Hududunda Muharebeler* başlıklı haberi paylaşarak, Genel Karargâh tarafından gelen resmi bildiriye göre, "Lazistan bölgesindeki Türk birlikleri tarafından dün Rusların sınır civarındaki Liman mevkiine yapılan saldırıda düşmana ağır kayıplar verdirilerek bu bölgedeki düşman kuvveti kuşatıldığını ve Rusların deniz yoluyla bir takviye gücü çıkarmak istemesine karşın Türk askeri tarafından püskürtüldüğü" belirtilmişti. "Düz Köyü'nün ele geçirilerek Han Medresesi adıyla bilinen yerde toplanan düşman kuşatılmış ve düşmanın birçok mühimmat ve erzakı ele geçirilmiştir. Rusların sınır civarındaki Kukmuş ve Ab-ı Islah mevkillerini etkisiz bir şekilde bombardımana tutulmuştu. Ayrıca bildiriye eklenen bombardımanla ilgili kısmında, bir ihtimali belirtmek gereksiz sayılamayacağı vurgulanarak, Rusların Batum ve Poti'de sınırlı değerde olsa da birer askeri limanı bulunduğunu ve bu limanlarda eski ve basit gambot tarzında gemilerin bulunması muhtemel olduğunu dolayısıyla bombardımanının da böyle eski bir gemi tarafından yapılmış olması gerektiğini belirtilerek Karadeniz filosunun sıradan bir bombardıman için bu bölgeye kadar gelmesinin pek olası olmadığı vurgulanmıştı. Ayrıca, filonun önemli bir parçasını ayırıp göndermelerinin de mantıklı olamayacağından bombardımanın etkisiz olmasının da bu görüşü desteklediği belirtilmişti. Kısacası bu habere göre, Lazistan bölgesindeki çatışmalarda Osmanlı birliklerinin üstünlük sağlayarak, Rusların deniz yoluyla destek gönderme çabalarının başarısız olduğu ve Rusların yaptığı bombardımanın etkisiz mahiyette olduğundan büyük bir tehdit oluşturmadığı" ifade edilmekteydi.⁶⁶

İkdâm gazetesi de Tebliğ-i Resmî başlıklı haberde Genel Karargâh'tan gelen bildiriye göre "Lazistan bölgesindeki Türk birlikleri tarafından Rusya sınırı civarındaki Liman mevkiine yapılan saldırıda düşmana ağır kayıplar verdirildiği ve Rusların deniz yoluyla yardım amacıyla bir destek kuvveti göndermek istediği ancak Türk askerleri tarafından

⁶⁵ Fevzi Çakmak, *Birinci Dünya Savaşında Doğu Cephesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 36.

⁶⁶ *Tanin*, nr.2120 (3Teşrin-i Sani 1330/16 Kasım 1914), s. 1.

püskürtüldüğü” bildirilmişti. “Diğer Türk müfrezesinin Düz Köyü işgal etmiş ve Han medresesi denilen yerde düşmanı kuşatarak çok sayıda mühimmat ve erzağı ele geçirildiği ve Osmanlı kuvvetlerinin Lazistan bölgesindeki başarısında düşmana ağır kayıplar verildiği ifade edilmektedir. Rusların 15 Kasım’da hudud yakınındaki Kukmuş ve Ab-ı İslah mevkillerini bombardıman etmelerine rağmen bu olayın pek tesiri olmadığı belirtilmişti.”⁶⁷

Tanin gazetesi *Kafkas Darülharekatını Gösterir Mufasssal Bir Harita* başlıklı haberde harita paylaşarak, “Kafkas harekâtı için hazırlanmış bir haritanın niteliklerini ve kullanım şeklini okuyuculara açıklamaktaydı. Kafkas harekâtını detaylı bir şekilde gösterebilmek amacıyla oldukça ayrıntılı bir harita sunmuş olup bu haritanın da özel olarak, en mükemmel haritalar incelenerek tasarlandığını ve bu nedenle de oldukça kusursuz olduğu” gazetede vurgulanmıştı. “Okuyucuların bu haritayı bir mukavva üzerine yapıştırıp güzelce saklarsa, bundan sonra gerçekleşecek olan harekâtı kolaylıkla takip edebilecekleri” hakkında tavsiye bulunulmuştu. “Haritanın özelliği hakkında, yalnızca çok küçük köyler ve önemsiz yerler belirtilmediği, diğer kasabalar ve köylerin hemen hemen tamamı dâhil edildiği bu nedenle de askerî harekâtı takip etmek için oldukça faydalı olacağını” bilgisini ve ayrıca, ilk zafer noktası olması itibarıyla, 1905 rakımlı tepenin bulunduğu yer de haritada” ayrıca belirtilmişti. “Haritanın her hâlükârda, Rus sınırını şimdiye kadar yayımlanmış diğer haritalarla kıyaslanabilir derecede güzel bir şekilde göstermiş olduğu” bilgisi de okuyucuyla paylaşılmıştı.⁶⁸

İkdam gazetesi 15 Kasım 1914 baskısında *Kafkaslarda Galeyan* başlığı altında paylaşılan habere göre, “Osmanlı Hükümeti ile Rusya arasında savaş halinin ilan edildiğine dair Kafkasya valisinin yayımladığı bildiri, Kafkasya’daki Müslüman halk nezdinde Ruslar aleyhine çok kötü bir etki yaratmıştı. Kafkasya’daki Müslüman halk arasında şu anda tarif edilmesi mümkün olmayan bir heyecan hâkim olduğu” belirtilmişti. “Müslüman halktan birçok kişinin tutuklanarak, gazetelerin kapatılması ve Rus yetkililerinin baskılarının, halk üzerinde öfkeye sebep olduğu” vurgulanmıştı. “Batım, Tiflis ve Bakü sokaklarında Rusya hükümeti aleyhine yapılan gösterilerin ve göstericilerin Rus askerleri tarafından dağıtıldığı belirtilerek Müslümanların

⁶⁷ *İkdam*, nr. 6372 (3 Teşrin-i Sani 1330/ 16 Kasım 1914), s. 2.

⁶⁸ *Tanin*, nr.2121 (4 Teşrin-i Sani 1330/17 Kasım 1914), s. 1.

tutuklandığını, Tiflis-Bakü sokaklarında Rus karşıtı isyanların çıktığını ve bunların şiddetle bastırıldığını” kamuoyuna duyurdu.⁶⁹

Köprüköy Muharebelerinde olduğu gibi, düşmanın kuzey kanadıyla ilgili bilgiler tamamen tahminlere dayanıyordu.⁷⁰ *İkdam* gazetesinin 18 Kasım günü kamuoyuyla paylaştığı *Tebliğ-i Resmî* başlıklı habere göre; “Türk birliklerinin (Kotor)’dan daha ileri giderek Ruslarla zaferle sonuçlanan çarpışmalar gerçekleştirdiği; Köprüköy’de mağlup olan Rus birliklerinin hududa doğru 30-40 kilometre kadar çekildiklerini; Batum yönündeki savaşlar devam ettiğini ve Rus filosunun Trabzon’a attığı mermilerden dolayı yaşanan bombardımanda mühim bir hasarın oluşmadığını ve bu hadisenin Trabzon ahalisi tarafından soğukkanlı bir tavır sergileyerek karşılandığının dikkat çekmiş olduğu” vurgulanmıştı.⁷¹

Tanin gazetesi ise cephedeki aynı güne dair haberi aynen paylaşıp yorumunu da eklemiştir. Bu habere göre, “Rus filosunun bombardımanı hadisesiyle düşmanların casus teşkilatından ve özellikle farklı yerlerden çıkarılan telsiz telgraflardan büyük ölçüde faydalandığı açıkça görülüyor. Karadeniz’in boş olduğunu öğrendiklerini an saldırıya geçmelerine rağmen ancak Türk donanması harekete geçtiğinde geri çekilmek zorunda kaldıkları ve Rusların, hiçbir gerekçe olmaksızın Trabzon’a saldırılarının karşılığının cezasız bırakmayacağı” vurgulanıyordu.

Gazetenin diğer haberi ise *Son Havadis - Trabzon Bombardımanının Neticeleri* başlıklı habere göre, “bombardıman sırasında neredeyse tüm Rus filosunun önemli unsurları mevcut bulunduğu, Kahraman ve dayanıklı Trabzon halkının bombardıman esnasında gerçekten takdire şayan bir soğukkanlılık ve dirayet göstermiş oldukları” belirtilirken, “Ruslar çekilip gittikten sonra şehirde hemen normal hayata dönmüş ve herkes işine koyulduğu” vurgulanmıştı. “Fakat en dikkat çekici nokta, Rusların bu sefer Zonguldak bombardımanına kıyasla daha az beceri göstermiş olduklarından dolayı önceki bombardımanda bu sefer kendi hedeflerine zarar vermeleriydi. Türkler’e ait zararların ise, iskele yakınlarında bir iki depo, bir ev, bir kahvehane ve bir ahır kısmen hasar

⁶⁹ *İkdam*, nr.6371 (2 Teşrin-i Sani 1330/15 Kasım 1914), s.4.

⁷⁰ Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi*, Cilt 1, s.128.

⁷¹ *İkdam*, nr.6374 (5 Teşrin-i Sani 1330/18 Kasım 1914), s.1.

görmesi ve birkaç kayığın batmasının dışında önemli bir zarar bulunmadığı” yönündeydi.⁷²

Tanin gazetesinin 18 Kasım günü Genel Karargah’tan alınan resmî bildiriye *Her Taraftan Muvaffakiyet Haberleri* başlığıyla paylaşarak:

“Osmanlı birliklerinin Lazistan cephesindeki zaferini, Ruslara karşı kazanılan başarıyı, alınan esirleri ve ele geçirilen savaş malzemelerini vurgulayarak Lazistan bölgesinden Rusya’ya giren Osmanlı birliklerinin yoğun bir muharebenin ardından Rusları yenilgiye uğrattığı ve Rusları mağlup ederek yüz esirin alındığını ve iki cebel topunun da ganimet olarak ele geçirildiği” belirtilmişti.

Gazetenin diğer *Kafkasya Muzafferiyetinden* başlıklı haberinde “Köprüköy Muharebesi’nde bozguna uğrayan düşmandan ayrıca beş adet makineli tüfeğin ganimet olarak ele geçirilmiş” olduğu belirtilmişti.⁷³

Rus mücadelesini anlatan diğer haberler ise *İkdam* gazetesindeki *Şiddetli Bir Muharebe-Rusların Mağlubiyeti* başlığıyla verilen haberde, “Çoruh Vadisi’nde ilerleyen Türk birliklerin Rize Sancağı yönünden Rusya içerisine girdikleri, şiddetli bir muharebenin ardından Ruslara ağır kayıplar verdirerek yüz esir ile iki cebel topunu ele geçirmiş oldukları” vurgulanıyordu.

Gazetenin *Erzurum’da Rus Esirleri* başlığıyla çıkan diğer haberde, “Köprüköy Muharebesi’nde Ruslardan ganimet olarak alınan makineli tüfekler, çok sayıda teçhizat, erzak ve esirlerin Erzurum’a getirildiği ve Erzurum’un bütün halkının Türk ordusunun bu iki büyük zaferinin sonuçlarını karşılamak üzere grup grup şehrin dışına çıkarak orada tarif edilemez bir coşku ve sevinçle onları karşıladıkları belirtilmiştir. Osmanlı ordusunun sürekli başarıları adına yapılan duaya hep bir ağızdan âmin dedikleri bu sahnenin halkın kalplerinden yükselen samimi temennilerin, askerler üzerinde manevi bir güç ve derin bir etki bıraktığı” vurgulanmıştı. Esirlerin ifadelerinden, Köprüköy Muharebesi’nde topçularımızın büyük bir yetenek ve başarı sergilediği ve çok etkili bir şekilde çalıştığı belirtilerek Rus esirleri tarafından “Böylesine maharetli ve üstün topçularla dünyanın her ordusunu yenebilirsiniz” denildiği belirtilmişti.⁷⁴

⁷² *Tanin*, nr.2122 (5 Teşrin-i Sani 1330/18 Kasım 1914), s. 1.- 4.

⁷³ *Tanin*, nr.2123 (6 Teşrin-i Sani 1330/19 Kasım 1914), s. 1.- 4.

⁷⁴ *İkdam*, nr.6375 (6 Teşrin-i Sani 1330/19 Kasım 1914), s.1.

19 Kasım 1914 günü Genel Karargah'tan gelen ve cephedeki durumu anlatan resmî bildiriye *Her Taraftan Zafer Haberleri Geliyor* başlıklı haber ile *Tanin* gazetesi paylaşmıştır. Bu habere göre, “Türk ordusu Azab, Zanzak ve Hoşab hattında mevzilenen Rus ordusuna iki gündür büyük bir şiddetle taarruz ederek düşmanın Azab civarında tahkim ettiği tepeleri süngü hücumlarıyla ele geçirildiği belirtilmişti. Batum istikametinde ilerleyen Türk birlikleri, düşmanı ağır bir yenilgiye daha uğratarak Zavutlar ve Kura mevkilerini ele geçirerek, Zavutlar'da Ruslardan bir sancak, biri kaymakam ve biri Kazak yüzbaşı olmak üzere altı subay, dört top, yüzü aşkın esir, bir otomobil, çok sayıda hayvan ve büyük miktarda erzak ganimet alındığı ve Rusların zayıtının oldukça fazla olduğu vurgulanmaktaydı. Azerbaycan'da ilerleyen Türk birlikleriyle Rus müfrezesi arasında Salmas taraflarında gerçekleşen bir çatışmada ise Rusların mağlup edilerek iki subay ve yüz asker kayıp verdikleri” bilgisi kamuoyuyla paylaşılmıştı.⁷⁵

Genel Karargah'tan gelen bu resmî bildiriye *İkdam* gazetesi de *Şanlı Donanmamız ve Ordularımız Her Tarafta Muzaffer* başlıklı haber ile aynı şekilde okuyucuyla paylaşmıştı.⁷⁶

21 Kasım günü cephedeki durum ile ilgili olarak Türk birliklerinin cephedeki ilerleyişinin muvaffakiyetle devam ettiğine dair olumlu haberlerin olduğu basına yansımıştır. *Tanin* gazetesi *Hududlardaki Muvaffakiyetler* başlıklı haberde, “Türk birliklerin (Artvin) civarındaki Rus karakollarını süngü hücumu ile ele geçirdiğini ve düşmanın, birçok ölü, tahkimat malzemesi ile diğer teçhizatları bırakarak kaçmış olduklarını” bilgisini paylaşır. “Rus askerleri ile gerçekleşen şiddetli çarpışma sonucunda Türk birlikleri tarafından mağlup edilen düşmanın büyük kayıplar vererek (Çoruh) Nehri'nin diğer tarafına kaçmış olduğu” vurgulanmıştı.⁷⁷

Genel Karargah'tan gelen bu resmî bildiriye aynı şekilde *İkdam* gazetesi *Şanlı Ordumuzun Yeni Muvaffakiyetleri* başlıklı haber ile paylaşmıştı.⁷⁸

Rus sınırlarına yapılan bu saldırılarının bir neticeye ulaşmamasıyla Türk kuvvetleri 21-22 Kasım gecesinde karlı havada düşmanla teması kesmek mecburiyetinde kalmıştır. Cephedeki bu durumla alakalı olarak basına herhangi bir haber yasımamış olmakla

⁷⁵ *Tanin*, nr.2124 (7 Teşrin-i Sani 1330/20 Kasım 1914), s. 1.

⁷⁶ *İkdam*, nr.6376 (7 Teşrin-i Sani 1330/20 Kasım 1914), s. 1.

⁷⁷ *Tanin*, nr.2125 (8 Teşrin-i Sani 1330/21 Kasım 1914), s. 1.

⁷⁸ *İkdam*, nr.6377 (8 Teşrin-i Sani 1330/21 Kasım 1914), s. 1.

beraber *İkdam* ve *Tanin* gazetelerinde 22-28 Kasım tarihleri arasında kamuoyu ile paylaşılan haberlerde genel olarak harekât bölgelerinde önemli bir değişiklik olmadığı yani diğer ifade ile, askeri operasyonların yürütüldüğü farklı bölgelerde dikkate değer bir gelişme veya değişiklik yaşanmadığını, mevcut durumun aynı şekilde devam ettiğini belirtmekteydi. 15 Kasım günü başlayan taarruz, 21 Kasım gününe kadar devam etti. Kış şartlarının ağırlaşması, ordunun yaşadığı imkansızlıklar ve yorgunluklar askerlerin moralinin düşmesine neden oldu. Azap Muharebesinin amacı bile net bir şekilde anlaşılmadı. Rus ordusu da benzer zorluklar yaşadı. Hasan İzzet Paşa'nın, fırtınalı ve soğuk havada yaptığı ihtiyati geri çekilme çabaları ise sonuçsuz kaldı.⁷⁹ Harekat duraklamış olmasına rağmen “geleceğe dair umutlar” devam etmekte, *Tanin*'deki *Harb-i Hazırda Türklük Cereyanı* başlıklı haberde Halide Edib, Kafkas cephesindeki savaşın siyasi hedeflerini tartışarak, Rusya'nın içten parçalanacağı öngörüsünü dile getirerek ayrıca Türk ordusunun üç yüz yıldır yenemediği Moskof ordusunu bu inançla mağlup edeceğini vurgulanıyordu.⁸⁰ 3. Ordu, 22 Kasım'da icra ettiği geriye çekilme hareketini 23 Kasım'da Azap-Zanzak bölgesinden tamamlayarak Böylece Azap Muharebeleri sona erdi. Azap Muharebeleri, Köprüköy muharebeleri gibi, düşman mevzilerini ele geçirme amacını taşıyan ancak Rusya ile bağlantının kesilerek Osmanlı topraklarında imha hedefinin uygulanmadığı bir savaş olarak gerçekleşti. Azap Meydan Muharebelerinde Rus kuvvetleri, büyük bir avantaj elde etti. Türk Ordusu, bu savaşlar sonucunda ciddi şekilde sarsıldı ve zafer konusundaki güveni azaldı.

1.7. Köprüköy ve Azap Muharebelerinin Askeri Sonuçları

Köprüköy ve Azap (7–12 Kasım 1914) Muharebeleri, Osmanlı'nın Doğu Cephesi'nde Ruslarla giriştiği ilk büyük çarpışmalardır. Köprüköy Muharebesi, Osmanlı açısından kısmi bir başarıyla sonuçlanmıştır. 3. Ordu'nun Rus ilerlemesini durdurabilmesi ve sınırlı bir geri püskürtme sağlaması, savaşın başlangıç aşamasında morallerin yüksek tutulmasına katkıda bulunmuştur. Ancak Azap Muharebesi'nde Osmanlı birlikleri, Rusların güçlü savunması karşısında başarısız olmuş ve ağır kayıplar vermiştir. Bu çatışmalar, özellikle yaklaşan Sarıkamış Harekâtı öncesinde Osmanlı ordusunun ciddi ikmal ve lojistik zafiyetlerini de ortaya çıkarmıştır.

⁷⁹ Aslan, “Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi”, s.47.

⁸⁰ *Tanin*, nr. 2132 (15 Teşrin-i Sani 1330 / 28 Kasım 1914), s.1.

Osmanlı basınında bu muharebelerin yansıtılışı büyük ölçüde sansürlenmiş ve zafer vurgusu ön planda tutulmuştur. Özellikle Tanin gazetesi, Köprüköy’de elde edilen sınırlı başarıyı “büyük zafer” olarak sunmuş, kamuoyunun moralini yüksek tutmayı amaçlamıştır. *İkdam* ise daha temkinli bir dil kullanmakla birlikte, Osmanlı askerinin kahramanlığını ve fedakârlığını ön plana çıkarmıştır. Azap Muharebesi’ndeki başarısızlık ise ya görmezden gelinmiş ya da “geçici bir mevzi kaybı” gibi sunularak önemsizleştirilmiştir. Bu dönemde sansür uygulamaları yoğun biçimde devrededir. Başkomutanlık Vekâleti’nin emriyle cephe haberlerinin kontrolsüz şekilde basına yansması engellenmiş, mağlubiyetlerin ya hiç verilmemesi ya da çarpıtılması sağlanmıştır. Bu, toplumda savaşın gidişatına dair gerçekçi bir değerlendirme yapılmasının önüne geçmiştir.

Köprüköy’deki kısmi başarılar, Osmanlı kamuoyunda savaşın ilk aylarında bir umut ışığı olarak algılanmış; “cihad-ı mukaddes” ilanının hemen ardından gelen bu çatışmalar, dini ve millî duygularla birleşerek halkta dayanışma ve direnç duygularını pekiştirmiştir. Ancak Azap’taki başarısızlık ve ardından gelen haberlerin sansürlenmesi, halkın savaşın seyrine dair bilgi alma kanallarını büyük ölçüde tıkamış, cephedeki gerçek durumla halk algısı arasında bir uçurum oluşmuştur.

Sonuç olarak, Köprüköy ve Azap Muharebeleri askerî planda sınırlı etkiler doğurmuş, fakat propaganda açısından büyük bir anlam yüklenmiştir. Özellikle iktidar yanlısı basın, bu çatışmaları Osmanlı’nın direncini ve kudretini simgeleyen olaylar olarak sunmuştur. Bu çaba, halk desteğini sürdürmek ve savaşın meşruiyetini korumak açısından önemli bir araç olarak değerlendirilmiştir.

Mareşal Fevzi Çakmak’ın 13 Kasım 1914 tarihli günlüklerinde, Rusların Köprüköy’deki ikinci mevziide belirttiği sayılara göre en az 4000 kişi ölü, 4000 bin kişi yaralanmış buna ilave olarak ise 500 civarı esir alınmış ve 9 binin üzerinde silahı arkalarında bırakarak geri çekildikleri belirtilmiştir⁸¹. Bu veriler ışığında, Rus kayıplarının esir, firar ve ölümlerle birlikte 10.000’in üzerinde olduğu kabul edilebilir.

Türk tarafının kayıplarıyla ilgili olarak, Kazım Karabekir’in 8 Kasım 1914 tarihli günlük notlarına göre, Türk ordusunda 67 subay ve 1849 asker şehit olmuş, 1150 asker firar etmiştir. Bununla birlikte hayvan sayısına baktığımızda ise 1212 hayvanın öldüğü

⁸¹ *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, Cilt 1, Çev. Nilüfer Hatemi, İstanbul, 2010, s.294-295.

anlaşılmıştır.⁸² Farklı bir isme bakacak olursak Fahri Belen'nin aktardıklarına göre, Türkler tarafında 69 subay sınıfı asker şehit olmuş, 158 subay sınıfı asker ise yaralanmış, ayrıca 1 tane subay da esarete mahkûm olmuştur. Rütbesiz asker sınıfına bakıldığında ise 1914 erin şehit olduğu, 6012 erin yaralı olduğu, ayrıca 3069 erin esarete mahkûm olduğu anlaşılmıştır. Bununla beraber 2792 erin ise firar ettiği belirtilmiştir. Kazım Bey (Yurdalan) aktardığına göre Köprüköy'deki kayıpları 5000 şehit ve 12.000 yaralı olduğunu belirtmiştir.⁸³

III. Ordu Komutanlığı'nın 3 Aralık 1914 tarihli zayıat raporuna göre, çatışmaların başladığı günden beri orduda 67 subayın şehit olduğu, 1849 erin şehit olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte 137 subayın ve 5928 erin yaralandığı, 2290 askerin kaybolduğu ve son olarak ise 1098 askerin firar ettiği belirtilmektedir. 18.12.1914 tarihine baktığımızda, III. Ordu birliklerinden 73 subayın şehadete erdiği, 137'sinin yaralı olduğu, 1 subayın esarete mahkûm olduğu, 5'inin kayıp ve 4'ünün de firar etmesi ile birlikte toplamda 218 subayın kayıp olduğu anlaşılmaktaydı. Askerlere baktığımızda 1830 er şehit olmuş, 6039 er yaralanmış, 10 er tutuklu kalmış, 2 er esir düşmüş, 6704 er kaybolmuş, 3 er idama mahkûm edilmiş ve 2254 er ise firar etmesiyle toplam 13,842 kaybolmuştur. Ayrıca, hayvanları incelediğimizde 1970 hayvan telefata verilmiş, 29 hayvan kaybolmuş ve 50 hayvan da yaralı olmak üzere toplam 2049 hayvan zayı olmuştur. Bu veriler ışığında, ordudaki toplam şehit sayısının yaklaşık 2000 civarında olduğu değerlendirilmiştir. Diğer kayıplar ve firarlar, soğuk hava, yol kaybetme ve bir birlikten diğerine karışma gibi nedenlerle yaşanmıştır. Firar edenler veya köylere dağılan askerler genellikle geri dönmüş veya yakalanarak getirilmiştir.

Savaş sırasında yaşanan başarısızlıklar incelendiğinde, büyük ölçüde askerî yönetim kusurlarının olduğu anlaşılmıştır. Buna paralel olarak ise yönlendirme kusurları da mevcuttur. Ruslar, karşı atağa geçmek için net planlarının bulunmaması, birliklerinin ise düzen açısından yetersiz olması bu sorunların başlıca nedenlerindendir. Ayrıca, Rusların düzenli yedek ordusunun dağlık arazide geç kalması, Türklerin çevirme harekâtını gerçekleştirmesine ve bu durumun hızlı bir şekilde olumsuz sonuçlar doğurmasına yol açmıştır. Bu nedenle, savaşın başındaki sonuçlar Türk komutanlığının yavaşlığına

⁸² *Kâzım Karabekir Günlükler (1906-1948)*, Cilt 1, Çev. Budak Kayabek, Haz. Yücel Demirel, İstanbul 2009, s.410.

⁸³ İsmail Eyyüpoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan (1881/2-1962)*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Erzurum, 2009, s.54.

rağmen Türkler lehine gelişmiştir. Rus komutanlığı ise hareketli savunmayı başarılı bir şekilde yöneterek, Türklere Rus ordusunu çevirme fırsatı veremediğinden Köprüköy ve Azap Muharebeleri sonuçsuz kaldı.⁸⁴

⁸⁴ Tekir, “Birinci Dünya Savaşı Kafkas Cephesi’nde”, s. 176.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KAFKAS CEPHESİ SARIKAMIŞ HAREKÂTI (22 Aralık 1914-19 Ocak 1915)

3.1. Sarıkamış Harekâtı Öncesinde Askeri Hareketlilik

Sarıkamış Harbinin hemen öncesinde yani 1914 Aralık ayında Kafkas Cephesi'nin genel durumunu analiz edilecek olursa şu şekildedir: *Tanin* ve *İkdam* gazetelerinde yer alan, 19 Kasım 1914 tarihli Genel Karargah'tan yapılan bildiriye göre "III. Ordu, Çoruh bölgesinde önemli bir kazanım elde ederek, nehrin 15 kilometre şarkında yer alan Ardanuş isimli kasabasını aldığı, Çoruh muharebelerinde esir alınan Rusların ilk kafilesi Trabzon'a ulaştığı, bu kafilede 6 subay ve 83 asker bulunduğu belirtilmişti. Bu haber dikkate değerdir çünkü askerlerin düşmanı Çoruh Nehri'nin doğu sahilinde bozguna uğratarak önemli bir kasaba olan Ardanuş'u ele geçirmelerini mühim bir hadise olduğu" vurgulanmaktadır. *Tanin* gazetesindeki *Rusların İtirafı* başlıklı haberde ise, "Rusya'da yayımlanan bir Rus gazetesi, Osmanlı Ordusu'nun yüksek bir askeri değere sahip olduğunu ve teçhizatının mükemmel olduğunu" itiraf etmekteydi.⁸⁵

İkdam gazetesindeki *Çoruh ve Acara Mıntıkalarındaki Muzafferiyetler* başlıklı ve *Tanin* gazetesindeki *Kafkas Darülharekatında Yeni Muvaffakiyetler* haberlere göre "21 Kasım tarihinde karargâh-ı umumî'den yayımlanan bildiriye göre, Osmanlı birliklerinin Çoruh ve Acara bölgelerinde başarılı operasyonlar yürüttüğü ve her gün yeni zaferler kazandığı" belirtiliyordu. Bildiriye göre, "Osmanlı birlikleri kuzey yönünde Acara'ya kadar ilerlemiş, Batum'un doğusuna ulaşarak, Doğu yönünde ise Ardahan civarına gelmiş, Ardahan'ın batısında bir çatışma yaşanmış, Osmanlı birlikleri birçok silah ve bir makineli tüfek ele geçirmişlerdi. Rus askerleri ise Ardahan'a doğru kaçmıştı. Osmanlı askerleri, Artvin kasabasını işgal ettikten sonra Batum ve Ardahan'a giden yolları kontrol altına almış Zorlu arazi şartlarına rağmen askerler Ardanuş mevkiini ele geçirmiş ve Ardahan'a doğru ilerlemeye başlamışlardı. Osmanlı askerleri Ardahan'a yaklaşmış, burada düşmanla çatışarak onları Ardahan'dan kaçmaya zorlamış, Ardahan, Kura Çayı üzerinde bulunmakta ve önemli yol bağlantılarına hakimdi. Lazistan bölgesinden sınıra geçen Osmanlı askerleri hızlı ve önemli başarılar elde

⁸⁵ *Tanin*, nr.2136-37 (19-20 Teşrin-i Sani 1330/2-3 Aralık 1914), s.1; *İkdam*, nr.6388-89 (19-20 Teşrin-i Sani 1330/2-3 Aralık 1914), s.1.

etmişlerdi. Ruslar, Erzurum'a doğru ilerlemeye çalışmış, ancak Osmanlı birliklerinin beklenmedik ilerleyişi Rus ordusunu zor duruma sokmuş. Batum bölgesinde de Osmanlı askerleri, Çoruh Nehri boyunca ilerleyerek Batum'a yaklaşmış ve şehri kuşatma altına almışlar. Kafkasya cephesindeki savaşlar, son günlerde Osmanlı lehine dönmeye başlamıştı.”⁸⁶

Tanin gazetesinin 6 Aralık'ta çıkan *Kafkasya Muharebatı Hakkında* başlıklı haberinde “Berliner tagbilat gazetesinin askeri yazarı olan emekli Binbaşı Murat tarafından Kafkasya muharebelerine dair düşüncelerinin belirtildiği makaleyi kamuoyuyla paylaşmıştı. Bu makaleye göre; “Ruslar, olayları çarpıtarak farklı göstermeye çalışmış, ancak Osmanlı ordusu, Alman ordusunun hızlı ve etkili yöntemlerini benimsemiş. Kafkasya'daki muharebeleri inceleyen askeri gözlemciler, Osmanlı ordusunun harekâtlarındaki hız ve başarıya hayran kalmışlardır. Osmanlı ordusu, başlangıçta durgunken bu kez savaşın başında düşmanı takip etmeye başlamıştır. Rus ordusunu kuşatma girişimi arazi şartları nedeniyle istenen sonucu vermemiş. Kars yönündeki Osmanlı harekâtının uygun şekilde devam edeceği umulmuştu. Osmanlı askerleri, Batum ve Tebriz yönünde harekâta başlamışlardır. Karadeniz'de Osmanlı donanması için bir üs elde etmek büyük bir öneme sahipti. Batum'un denizden yapılacak bir saldırı ile yakın zamanda Osmanlıların eline geçmesi muhtemeldi. İran yönünden hareket eden Osmanlı kuvvetleri Rusya'ya girmiştir. Tebriz yolu Osmanlı ordusuna açık görünmektedir. İran yönündeki harekâtın siyasi bir amacı vardır ve bu hareket Bakü ve Tiflis şehirlerini tehlikeye sokabilir. Osmanlı ordusunun Tebriz'e ulaşması bir hafta sürecektir ve Erdebil yolu ile Tebriz'den Bakü'ye gitmek için yaklaşık beş yüz kilometrelik bir mesafe kat edilmesi gerekmektedir. Osmanlıların Kafkasya'daki başarısı, Alman ve Avusturya cephelerine doğrudan bir etki yapmamış, ancak dolaylı olarak sonuçlarını gösterecekti. Osmanlıların başarısı, Rusya'ya karşı cihad ilan etmesine ve İran'ın Osmanlı İmparatorluğu'na katılmasına yol açabilir idi. Bu durum, Rusya'nın askeri güçlerini harekete geçirmesini zorlaştıracaktıracığını” vurgulamaktaydı.⁸⁷

⁸⁶ *Tanin*, nr.2139 (22 Teşrin-i Sani 1330/5 Aralık 1914), s.1; *İkdam*, nr.6391 (22 Teşrin-i sani 1330/5 Aralık 1914), s.1.

⁸⁷ *Tanin*, nr.2140 (23 Teşrin-i Sani 1330/6 Aralık 1914), s.1.

Tanin gazetesindeki *Batum Etrafında Yeni Muvaffakiyetler* ve *İkdam* gazetesindeki *Osmanlı Ordusu Batum Önünde* başlıklı haberlerde “23 Kasım tarihinde Genel Karargah’tan gelen resmi bildiriye göre; 6 Aralık tarihinde Batum’un yaklaşık 20 kilometre şarkında yer alan Keda isimli bölge 3. Ordu güçlerince tarafından işgal edilerek, Batum’un elektrik altyapısı zarar görmüş ve Ruslardan birkaç esir alınmış. Ayrıca, Osmanlıların işgal ettiği köprü mahiyetindeki bir alanı yeniden almak için Batum’dan yola çıkarılan bir Rus müfrezesi pusuya düşürülerek tamamen imha edilmiş. Bu müfrezenin 300 kişilik olduğu belirtilmişti. Osmanlı birliklerinin Batum’un kuşatmasını fiilen başlattığı anlaşılmaktaydı. Keda mevkiinin işgali, Batum’un yollarını kontrol eden stratejik bir konumda olduğu için, Batum’un iç bölgelerle bağlantısını kesmiştir. Osmanlılar, Batum’un savunmasını zayıflatan bu durumu avantaja çevirmiştir. 300 kişilik Rus müfrezesinin pusuya düşürülmesi ve yok edilmesi, Çoruh bölgesinin tamamen Osmanlı kontrolüne geçtiğini ve Batum’un kuşatılmasının kısmen başladığını göstermektedir. Batum’un uzun süre dayanamayacağı ve kısa sürede düşeceği öngörülmekteydi, çünkü hem koruyucu kuvvetlerin azlığı hem de eski sistem kara istihkamları, Osmanlı askerlerinin fedakarlıkla yaptığı saldırılar karşısında yetersiz kalacağını” paylaşmıştı.⁸⁸

8 Aralık itibarıyla, 3. Türk Ordusu Komutanı H. İzzet Paşa tarafından verilen talimatla, Erzurum çıkarak Oltu yönüne giden 10. Kolordu’nun, Oltu’ya vardığında, Oltu üzerinden Ruslara karşı saldırı başlatması talimatı verilmişti. Bunun amacı ise, 10. Kolordu’nun Erzurum-İd ve Erzurum-Oltu yollarında iyileştirme ve tespit faaliyetleri yürütmesi istenmesiydi. 8/9 Aralık tarihlerinde verilen yanıtta, belirtilen emir doğrultusunda hareket edileceği bildirilmiş ancak, 10. Kolordu’nun 13 Aralık’a kadar Erzurum’a ulaşacak birliklerinin bir tümen oluşturmayaacağı belirtilmişti. Ayrıca, III. Ordu’nun emrindeki 30. Tümen ile 93. Alay birliklerinin harekâta katılabilmesi, Çakmak ile Karagöbek ortasındaki uzaklığı 4 günde olacağı ve bu birliklerin toplanma bölgesinde birer gün konaklayıp dinlenmelerinin sağlanması gerektiği ifade edilmişti. Bu nedenle, X. Kolordu’nun emrine verilmesi talep edilmişti.⁸⁹

⁸⁸ *Tanin*, nr.2141 (24 Teşrin-i Sani 1330/7 Aralık 1914), s.1; *İkdam*, nr.6393 (24 Teşrin-i Sani 1330/7 Aralık 1914), s.1.

⁸⁹ Eksik, “Siyasi ve Sosyal Açısından Kafkas Cephesi”, s.47-48.

İkdam gazetesinin *Ruslara Müthiş Darbeler* başlıklı haberine göre, “Osmanlı Devleti ve bütün dünya Müslümanları için oldukça sevindirici müjdeler aldıklarını, Osmanlı, Almanya ve Avusturya orduları, Kafkasya ve Azerbaycan ile Lehistan ve Batı Galiçya’da Ruslara büyük darbeler indirdiğini belirtmiş. Bu darbelerin, İslamiyet ve insanlığın en büyük düşmanı olan Rusların belini kıracak nitelikte olup özellikle Mareşal Hindenburg tarafından Loç şehrinin ele geçirilmesi büyük bir askeri başarı olduğu vurgulamaktaydı. Loç’un önemi sadece askeri değil, ekonomik açıdan da büyük olup son yıllarda nüfusu 390 bini aşan ve Rusya’nın en önemli sanayi merkezlerinden biri olan Loç, Rus orduları ve Varşova bölgesi için önemli ürünler üreten fabrikalara ev sahipliği yapıyordu. Bu şehirdeki başarısızlık, Ruslar için ekonomik olarak büyük bir darbe olmuştu. Loç’un ele geçirilmesi, Almanlar için büyük fedakarlıklar gerektiren bir başarıyken, Ruslar için maddi ve manevi olarak büyük bir kayıp yaratmıştı. Başlangıçta, Mareşal Hindenburg’un planlı bir geri çekilme harekâtı düzenlemiş olduğu anlaşılmaktaydı. Alman ordusunun geri çekilmesi sırasında, bu durumu anlamayanlar telaş ve heyecana kapılmıştı. Ruslar, Almanların geri çekilmesini büyük bir hezimet olarak göstererek zafer ilan etmek için büyük bir propaganda yapmış. Devam eden şiddetli çatışmalar, nihayetinde Loç gibi stratejik bir bölgenin düşmesiyle sonuçlanarak, bu başarının, Almanya ve Avusturya kadar, bizler için de büyük bir memnuniyetle karşılandığı ifade etmişti. Çünkü bu düşüş, Rusya’nın büyük bir darbe almasını sağlayacak kadar önemliydi. Aynı zamanda Avusturya karargahından gelen bilgilere göre, Ruslar’ın Batı Galiçya’daki hezimetleri bildirilmiş. Bu bölgede Ruslardan 2,200 esir alınmış ve bazı mühimmatın da ele geçirildiği” bilgisi paylaşılmış. “Almanlar, Avusturyalılar ve bizim bu insanlık ve İslamiyet düşmanlarına karşı verilen darbelerin Ruslar üzerinde büyük bir etki yarattığı şüphe götürmediğini belirtmekteydi. Bu darbelerin Balkanlar, özellikle Romanya üzerinde de önemli etkiler yaratacağına inanıldığını dile getirmekle beraber Fransızlar ve İngilizlerin de bu durumdan olumsuz etkilenmiş olabileceklerini vurgulayarak, Allah’ın yardımıyla, dünya genelinde hak ve adaletin zafer kazanacağına olan inancımız güçlü olduğunu” ifade etmişti.⁹⁰

Tanin ve *İkdam* gazetelerindeki *Savuçbulağ’ın İşgali* manşetli habere göre Genel Karargah’tan alınan bildiriye göre, “Acara bölgesinde, başarılı bir şekilde

⁹⁰ *İkdam*, nr.6394 (25 Teşrin-i Sani 1330/8 Aralık 1914), s.1.

gerçekleştirilen bir muharebede düşman bir top kaybederek, birçok bomba, silah ve cephanenin elde edilerek gerçekleşen bu çatışmada Rusların bize karşı dom dom kurşunu kullandığının anlaşıldığı belirtilmiş. Van Gölü'nün doğusunda, Osmanlı sınırları üzerinde Rus birliğinin taarruzları başarısız olmakla beraber, buna karşın, Ravendiz'den zaferle ilerleyen Osmanlı birlikleri, hududun 70 kilometre ötesinde ve Azerbaycan'da Ruslar'ın önemli savunma noktalarından biri olan Savuçbulağ'ı ele geçirmiş. Haberin devamında Savuçbulağ ile bilgi ayrıntılı açıklama yer almakta olup, Osmanlı kuvvetleri tarafından işgal edilen Savuçbulağ, Senendec vilayetinin bir parçası olduğu belirtilerek Senendec vilayeti, Kürdistan-ı İran eyaletinin merkezi olduğu, bu eyaletin İran'ın batı eyaletlerinden biri olup Osmanlı sınırına komşu ve yakın bir konumda bulunduğundan dolayı öneminin olduğu ve Savuçbulağ'ın, önemli ve büyük bir mezarlık olduğu, Senendec eyaletinin nüfusu iki milyona yaklaşmakta olup, içinde sınırlı sayıda Kürt kabilesine ev sahipliği yaptığı, Savuçbulağ, idari açıdan İran'ın Kürdistan eyaletine bağlı bir şehir olsa da, Urmiye Gölü'nün güneyinde yer aldığı için Azerbaycan eyaletine daha yakın konum olup “Savuçbulağ” isminin iki kelimeden oluştuğu” paylaşılmıştır.⁹¹

9 Aralık günü, Genel karargah'tan yapılan açıklamada cephelerde o gün için dikkate değer bir olay yaşanmadığını farklı cephelerden yeni bir bilginin gelmediği belirtilmişti. Tanin gazetesindeki *Son Havadis – Çoruh Muvaffakiyeti* başlıklı habere göre “Çoruh bölgesindeki askeri hareketleri ve başarıları hakkında bilgi veren bir raporu içermekle beraber Çoruh bölgesinde harekât yürüten Osmanlı birlikleri tarafından elde edilen başarıya dair Ani'deki detayların gurur verici olduğu” kamuoyuyla paylaşılmıştır. “Çoruh bölgesindeki Osmanlı müfrezeleri şu anda Borçka, Maradit, Maçemal ve Acara suları arasındaki yolları ve geçitleri kontrol altına almış ve düşmanın Yukarı ve Aşağı Acara ile olan bağlantısını tamamen kesmiş. Ruslar, bu dere arasında yer alan hakim bir tepede mahsur kalan askerlerine yardım göndermek için çok uğraşmışlarsa da başarılı olamadıkları gibi gönderebildikleri yardım kuvvetlerinden bir süvari birliği tamamen imha edilip, piyade birliklerinin ise büyük kayıplar verdiği” bilgisi paylaşılmış. “Artvin

⁹¹ *İkdam*, nr. 6395 (25 Teşrin-i sani 1330/ 8 Aralık 1914), s. 1.; *Tanin*, nr. 2142 (25 Teşrin-i Sani 1330 / 8 Aralık 1914), s.1.

gölündeki kuvvetli Osmanlı müfrezeleri Şavşat'ı işgal ve Ardanuş'tan ilerleyen müfrezeler ise Laşan karyesini zapt etmişlerdi.”⁹²

10 Aralık günü Genel Karargah'tan gelen bildiri baz alınarak İkdâm gazetesinin *Kafkasya ve Azerbaycan Hududlarında Muvaffiyetlerimiz* başlıklı haberine göre, “hudut müfrezeleri Oltu kuzeyindeki Tavuskerd'ü almış. Azerbaycan sınır hattında birliklerimiz Van'ın şarkında Somay/Sumay ile Çehar'a ilerlediği” kamuoyuyla paylaşılmıştır. İkdâm gazetesindeki *Savuçbulağ'ta Ordumuzun Suret-i Kabulü* başlıklı başka haberde, Osmanlı Devleti'nin istihbarat biriminden gelen bir bildiriye içermekle beraber bildiride, Osmanlı askerlerinin Savuçbulağ'a girişi sırasında yaşanan olaylar ve alınan tedbirler hakkında bilgi verilmiş. Habere göre, “Osmanlı askerlerinin Savuçbulağ'a girişi sırasında müçtehidin, yerel eşrafın ve binlerce Müslüman halk tarafından karşılanmış ve kurbanlar kesilmiş. Müçtehit, orduya Osmanlı ordusunun başarısı hakkında bir dua iletmiş. Hükümet hemen kurulmuş ve gerekli önlemler alınarak tam bir huzur ve güven sağlandığı” bilgisi halka paylaşılmış. Osmanlı Devleti'nin istihbarat biriminden gelen bir bildiriye içermekteydi. Bildiride, “Osmanlı askerlerinin Savuçbulağ'a girişi sırasında yaşanan olaylar ve alınan tedbirler hakkında “bilgi verilmiş.”⁹³

11 Aralık günü, *Tanin* gazetesindeki *Kafkasya Cihetinde Yeni Muvaffakiyetler* ve İkdâm gazetesindeki *Batum'da – Van Vilayeti Hududunda* başlıklı haberlere göre, “Van vilayeti sınırında, Rus süvarisi Osmanlı orduları tarafından uzaklaştırılmış ve Van'ın doğusunda, İran sınırında (Dir) kasabası dolaylarındaki Türk birliklerine Rus kuvvetlerinin gerçekleştirdiği bir saldırıda, Ruslara kayıplar verdirilmiş ve geri püskürtülmüşlerdi”.

Tanin gazetesindeki haberin devamında “(Dir) kasabası civarındaki saldırının önemsiz oluşunu belirtmekle beraber esasen, düşmanın (Dir) tarafından hudut birliklerine saldırımları bir amaç taşımadığını sadece bir sınır saldırısından ibaret olduğunu vurgulamaktaydı. Bu bölgede bulunan Osmanlı birlikleri, bu tür küçük

⁹² *İkdâm*, nr. 6396 (26 Teşrin-i sani 1330/ 9 Aralık 1914), s. 1.; *Tanin*, nr. 2143(26 Teşrin-i Sani 1330 / 9 Aralık 1914), s.4.

⁹³ *İkdâm*, nr. 6396 (27 Teşrin-i sani 1330/ 10 Aralık 1914), s. 1.; *Tanin*, nr. 2143 (27 Teşrin-i Sani 1330 / 10 Aralık 1914), s.1.

saldırıları ve hatta daha büyük saldırıları bile kolaylıkla püskürtebilecek durumda” olduğu vurgulanmaktaydı.⁹⁴

“(Dir) civarında Osmanlı ordusu açısından başarılı şekilde cereyan ettiği bildirilen muharebede düşmanın 100 telef ve birçok mecruh verdiği bilgisi paylaşılmıştı.”⁹⁵

İkdam gazetesinin *Van Hududunda Müsademe- Süvarimizin Muvaaffakiyeti* başlıklı haberine göre, “Genel Karargah’tan yapılan açıklamaya göre, Van vilayeti sınırında Osmanlı ordusu ile Rus kuvvetleri arasındaki çatışmalar başarılı bir şekilde devam etmekte olup, Saray civarında Osmanlı ordusu düşman süvarileri tarafından saldırıya uğramış, ancak ordunun karşı saldırısı tamamen başarılı olarak düşmanın geri püskürtülerek dağıtıldığı” bilgisi kamuoyuyla paylaşılmıştı.⁹⁶

13-15 Aralık tarihleri arasında, 3. Ordu’nun bazı kuvvetleri Bardız Geçidi yönü ile Yukarı Sarıkamış yönünde Rus kuvvetlerine saldırmaya başlamıştı. Ancak saldırılar, genel bir saldırıya dönüşmemiş ve sadece karşılıklı çatışma ve mücadelelerle sınırlı kalmıştır. Ancak Ermeniler, Türkler’in iletişimini engellemek ve Ruslar’ın kolay ilerlemesini sağlamak maksadıyla telgraf iletim hatlarına zarar vermişlerdi.⁹⁷

16 Aralık tarihinde ise Van ilinin şark sınırında süregelen çatışmalar, 3. Türk Ordusu’nun zaferiyle sonuçlanmıştır. *İkdam* gazetesindeki *Ordumuzun Muzafferiyeti-Rusların Mağlubiyeti* başlıklı habere göre, “Van vilayetinin doğu sınırında Rusların gerçekleştirdiği saldırı ve tecavüzler, uzun süredir devam eden muharebeler sonucunda başarısız kalarak, düşman, Osmanlı taarruzlarına dayanamayarak Kotur’a doğru kaçmıştır. Osmanlı ordusu tarafından şiddetle takip edilen Rus birliklerinin tamamen mağlup ve perişan edileceğine kesin gözüyle bakıldığı” vurgulanmaktaydı.⁹⁸

Türk ordusunun küçük çaplı muharebelerde kazandığı zaferlere rağmen, 10 gün evvelki sınırı aşamayıp Batum ve Ardahan’a ulaşamadığını göstermektedir. Mevsimin zorlu koşulları nedeniyle hareketin yakında durma noktasına gelmesi ve tarafların Kasım

⁹⁴ *İkdam*, nr. 6397 (28 Teşrin-i sani 1330/ 11 Aralık 1914), s. 1.; *Tanin*, nr. 2144 (28 Teşrin-i Sani 1330 / 11 Aralık 1914), s.1.

⁹⁵ *İkdam*, nr. 6398 (29 Teşrin-i sani 1330/ 12 Aralık 1914), s. 1.; *Tanin*, 29 Teşrin-i Sani 1330 / 12 Aralık 1914, Nr:2145, s.1.

⁹⁶ *İkdam*, nr. 6401 (2 Kanun-i Evvel 1330/ 15 Aralık 1914), s. 2.; *Tanin*, nr. 2149 (2 Kanun-i Evvel 1330 / 15 Aralık 1914), s.1.

⁹⁷ Eksik,” *Siyasi ve Sosyal Açından Kafkas Cephesi (1914-1918)*”, s.48.

⁹⁸ *İkdam*, nr. 6402-6403-6404 (3-4-5 Kanun-i Evvel 1330/ 16-17-18 Aralık 1914, s. 1.; *Tanin*, nr. 2150-2151-2152 (3-4-5 Kanun-i Evvel 1330 / 16-17-18 Aralık 1914), s. 3-1- 4.

ayının başındaki mevzi savaşlarına geri dönmesi olasılığı görünüyordu. Kafkas Cephesi'ndeki bu durağanlık, basının dikkatinden kaçmış olmalı ki Osmanlı Genelkurmayı (özellikle Enver Paşa) yeni taarruz planları hazırlarken, Avrupa cephelerine odaklanarak Rusların Alman ve Avusturya orduları karşısında ağır yenilgiler alacağını öne süren propaganda yazıları ve haberler basında yer almaya başladı. Ayrıca, Rus kaynaklı haberler sıkça tekzip edilmekteydi. Türk gazeteleri, bir gün Ruslara kesin bir darbe vurulacağına inanıyor ve bu inancı canlı tutmak için azim ve kararlılığı korumaya çalışıyordu.⁹⁹

3.1.1. Osmanlı Devleti'nin Kafkas Cephesine Yönelik Sarıkamış Harekât Planı, Stratejisi ve Taktiği

Kafkas Cephesi'nin açılmasını sürekli teşvik eden Alman komutanların gayesi, Doğu Avrupa cephesindeki yüklerini hafifletmektir. Rus kuvvetlerinin Kafkas Cephesi'nde zayıf olması nedeniyle, Ruslar Türk saldırılarına karşı bu cepheye Avrupa'dan asker sevk etmek zorunda kalacak ve böylece Almanya'nın üzerindeki baskı azalacaktı.

Artvin'in Azap Muharebesi sonrası Ruslardan geri alınması, Sarıkamış-Kars-Kafkas hattının ele geçirilebileceği motivasyonunu artırdı. Bu doğrultuda, Kafkasya'daki Müslüman Türkler isyana teşvik edilerek Ruslar kaosa sürüklenecekti. Aynı zamanda, 93 Harbi'nde kaybedilen toprakların geri alınması ve Hazar Denizi ile Orta Asya'ya ulaşılması hedeflenmişti. Ardahan, Artvin, Batum ve Kars için başlatılan cephe savaşında istenilen başarı elde edilemeyince yeni bir strateji geliştirilerek Sarıkamış yönünden taarruzu daha da kolaylaştırmak amacıyla Artvin üzerinden Ardahan ve Kars'a bir çevirme harekâtı planlanmıştı. Bu plan çerçevesinde, önce birçok hattın kesişme noktası olan Oltu'nun ele geçirilmesi gerekiyordu.

Plan doğrultusunda kuşatma harekâtı ile önce Kars, Batum ve Ardahan ele geçirilecek, ardından gerilla savaşı ile Güney Kafkasya alınacaktı. Batı Sibirya, İran ve Türkistan'ın Osmanlı topraklarına katılması ve Ruslara karşı ayaklanmaların desteklenmesi hedefleniyordu. Bu plan, Rusların on yıl önce Osmanlı üzerinde uygulamak istedikleri stratejiye benzerlik gösteriyordu. Hem Türk hem de Rus orduları, “düşmanı cephe gerisinden gerilla savaşı ile vurmak” stratejisinde birleşiyordu. Her iki ordunun amacı, düşmanı ayırıştırmak, bölmek, yalnızlaştırmak ve parçalamaktı. Kafkas Cephesi harekât

⁹⁹ *İkdam*, nr. 6394 (25 Teşrin-i sani 1330/ 8 Aralık 1914), s.1; *İkdam*, nr. 6395 (26 Teşrin-i sani 1330/ 9 Aralık 1914), s.1; *İkdam*, nr. 6405 (6 Kanun-ı evvel 1330/ 19 Aralık 1914), s.1.

planı, Köprüköy ve Azap Muharebeleri sonrasında gelişmeye başladı. 16 Aralık'ta Köprüköy'de yapılan karargâh toplantısına General Bronsart von Schellendorf, Yarbay Feldman, Enver Paşa ve Yaveri Binbaşı Kâzım Bey katıldı. Ayrıca, Kafkas Cephesi 3. Ordu Kumandanı Hasan İzzet Paşa ve Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Felix Guze'nin görüşleri alındı. Bu toplantılar, kuşatma taarruzu yönündeki genel kanaatin şekillendiği ve unutulmaz görüşmeler arasında yer aldı. Strateji, Rusları çembere alıp sıkıştırarak Batum ve Tiflis'e kadar ilerlemeyi öngörüyordu.

Kafkas Cephesi'nin açılmasıyla ilgili müzakereler başladığında, ilk harekât planı 20 Ağustos 1914 tarihinde Genelkurmay Başkanı General Bronsart von Schellendorf ve Enver Paşa tarafından hazırlandı. Ancak, plan coğrafi şartlara uygun olmadığından uygulanamadı. Alman Mareşal Hindenburg'un 29 Ağustos 1914 tarihinde Tanenberg'de kazandığı zaferdeki planı Türkler için de uygun olarak değerlendirildi. Tanenberg Muharebesi sırasında Berlin Türk Ataşesi Cemil Bey, karargâhta tanıklık ettiği anlara dair bir rapor hazırlayarak İstanbul'a gönderdi. Raporda, Rusların terkedilmiş mevzilerine saldırmanın yararsız olduğunu ve onlara karşı en tesirli harekâtın kuşatma olduğunu belirtti. Rusların yan ve gerilerine yapılacak bir kuşatma ile Rus ordusunun korkutulup geri çekileceği vurgulanmış. Bu doğrultuda, Rusları kuşatmayı amaçlayan emirname ile Sarıkamış plan ve stratejisinin çerçevesi oluşturulmuştu.¹⁰⁰

İstanbul'da olduğu sürede taarruz konusunda menfi yönde düşünceler dile getiren Hafız Hakkı Paşa, Azap Muharebesi sonrasında cepheye gönderilmiş. Cephede yaptığı görüşmeler sonucunda fikrini değiştirerek taarruz yapılması gerektiğini belirten bir raporu Başkomutanlık Vekâletine sunmuştu.¹⁰¹ Bu rapor doğrultusunda kuşatma planları yeniden değerlendirildi. İstanbul'da Hafız Hakkı Paşa'nın gönderdiği raporlar sonucunda 4 Eylül 1914'te yeni harekât planları hazırlanmış. 21 Ekim 1914'te Almanlarla yapılan anlaşma, harekâtın taktiksel hedefini, Rusları Kafkas Cephesi'nde oyalamak, onları çevrelemek ve operasyonu Hazar Denizi'ne kadar genişletmek olarak belirlenmişti.¹⁰²

¹⁰⁰ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Kafkas Cephesi, III. Ordu Harekâtı*, s.525.

¹⁰¹ Süleyman Tekir, "Sarıkamış Harekâtında Türk ve Rus Kayıpları," *Yeni Türkiye Kafkaslar Özel Sayısı*, Sayı 73, 2015, s.796.

¹⁰² Burak Çınar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Jeopolitiğinin Rolü," *Akademik Bakış*, Cilt 8, Sayı 15, 2014, s.49.

Hafız Hakkı'nın cephede yaptığı incelemeler sonucunda hazırladığı kuşatma planına göre, Sarıkamış'ın doğusundaki Selim Köyü ve Ardahan hattı boyunca ilerleyecek, ardından Kars ele geçirilerek Batum'a yönelinecekti.¹⁰³ Bu stratejinin amacı, düşman kuvvetlerini Kars'tan uzaklaştırarak Aras vadisi civarına çekmek ve böylece cephe gerisiyle bağlantılarını kesmektir.¹⁰⁴ Plan çerçevesinde iki kolordunun Batum'a çıkarılması, 3'üncü Ordu'nun Kars hattında ilerlemesi ve ordunun kalan kısmının Azerbaycan üzerinden Kafkaslara doğru hareket etmesi öngörülmüştü. Ancak, planın uygulanmasındaki en büyük engel Karadeniz'de etkin olan Rus donanmasıydı. Karadeniz'deki deniz üstünlüğü Rusların elinde olduğu için, Rus donanmasını aşarak Batum'a çıkmak neredeyse imkânsız görünüyordu. Komutanlar, kış şartlarının zorluğu nedeniyle taarruzun 1915 baharına ertelenmesini talep etmişti; ancak Almanya bu itirazları kabul etmemiş ve taarruzun ertelenmesi fikrinden rahatsızlık duymuştu. Alman baskısının artması üzerine General Bronsart von Schellendorf ve Yarbay Hafız Hakkı, durumu açıklamak için Berlin'e gitmek zorunda kalmıştı. Almanya, maddi yardımların ancak Kafkas Cephesi'nde bir taarruz başlatılması durumunda sağlanacağını belirtince, yeniden bir taarruz planı hazırlamıştı. Lehistan'da Rus kuvvetleriyle çatışan Almanya ve Avusturya, bu cephede zor durumdaydı. Alman stratejisine göre, Kafkaslarda Türk unsurlarının başlatacağı bir isyanla Rusların dikkati başka yöne çekilecek ve bu bölgedeki bir taarruzla Almanya ve Avusturya, Rus tehdidinden kurtulacaktı.

Sarıkamış taarruzu için tüm mesuliyeti üstlenen Enver Paşa ordu yapısında bazı değişiklikler yapmıştı 27.11. 1914 tarihinde Hafız Hakkı Bey Albay rütbesine terfi ettirilmiş ve 10. Kolordu Komutanı olarak ataması yapılmıştı. III. Ordu Komutanı H. İzzet Paşa ile anlaşmazlık yaşayan 9. Kolordu Komutanı Ahmet Fevzi Paşa emekliye ayrılarak onun makamına İhsan Paşa getirilmişti. Ayrıca, III. Ordu Kurmay Başkanı olarak Bronsart Paşa tayin edilirken, ikinci başkanlığına Yarbay Guze, Harekât Şube Müdürlüğü'ne de Yarbay Feldman'ın ataması yapılmıştı.

Karadeniz hattında deniz üstünlüğü sağlanamayınca, Batum'a yönelik çıkarma planından vazgeçilmiş ve Batum'daki düşman kuvvetlerini oyalamak için özel bir müfreze oluşturulmasına karar verilmişti. Bu amaçla, İstanbul'daki 3. Tümen'in 8. Alayı'na bağlı iki piyade taburu, iki dağ bataryası ve Çoruh bölgesindeki sınır

¹⁰³ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Kafkas Cephesi, III. Ordu Harekâtı*, s.349.

¹⁰⁴ Ögün "Kafkas Cephesinde Kader Anı: Sarıkamış Harekâtı ve Sonuçları", s.715.

taburlarından oluşan bir müfreze kurulmuştu. Kurulan müfrezeyi Alman Binbaşı Ştange Bey Erzurum Müstahkem Mevkii Topçu Komutan vazifesiyle komuta etmiş ve bu birliğe “Ştange Bey Müfrezesi” adı verilmişti.

12.12.1914 tarihine baktığımızda ise Enver Paşa beraberinde Bronsart Paşa Feldman ile III. Ordu’nun vaziyetini için Erzurum iline gitmişti.¹⁰⁵ Paşa’nın cepheye gelmesinin temel sebeplerinden biri, Köprüköy ve Azap Muharebelerinde Ruslara karşı kesin bir zafer elde edilememesiydi. Ayrıca, Rus birliklerinin Türkler’in hücumu karşısında avdet etmesi, Enver Paşa’nın Rus kuvvetlerine karşı saldırıda bulunmaya teşvik etti. Bunun yanı sıra, III. Ordu’ya verilen emirlerin uygulanamaması, cephedeki karışıklıklar ve iaşe sorunları da Enver Paşa’nın cepheye gelmesine yol açan diğer faktörlerdi.

Enver Paşa’nın cepheye ulaştığı dönemde, şiddetli geçen kış mevisiminden ötürü bahara kadar muharebelerin kesintiye uğradığından emin olan Rus Çarı II. Nikolay da Rus askerlerinin moralini yükseltmek ve durumlarını görmek ve Kafkasya Müslümanlarının güvenini kazanmak amacıyla¹⁰⁶ 13.12.1914 tarihinde Tiflis’ten kalkan tren ile hareket ederek Kars iline, ardından 14 Aralık’ta Sarıkamış’a ulaşarak cephe ziyaretinde de bulundu. II. Nikolay, Soğanlı Dağları ve Micingirt’te mevzi ziyaretleri yaparak Rus askerlerini cesaretlendirmeye çalıştı.

Türk basını ise bu olayı harekât başladığı günden sonra gündemine aldı. *İkdam* gazetesinin *Kafkasya’da Çar* başlığıyla yer verdiği makalede, “Çar’ın Güney Kafkasya’ya gelişi ile Türk saldırısı arasında bir bağlantı kuruldu. Makaleye göre, Çar II. Nikolay’ın Kafkasya’ya gerçekleştirdiği ziyaretin, beklenen tesiri yaratmadığı, aksine bölgedeki Müslüman ve Türk unsurlara yönelik baskıların arttığı gözlemlenmişti. Özellikle Osmanlı ordusunun Doğu Cephesi’ndeki ilerleyişinin ardından, Rus yönetimi tarafından Kafkasya’da bir ayaklanma ihtimali ciddi bir tehdit olarak değerlendirilmişti. Bu bağlamda, Çar’ın yayımladığı beyannamede Kafkas halkının sadakatine duyulan güvenin vurgulanması, isyan riskinin bilincinde olunduğunu ortaya koymuştu. Söz konusu tehdit, 1914 yılı Kasım ayında Osmanlı Devleti tarafından ilan edilen Cihad-ı Ekber ile daha da pekiştirilmişti. Cihadın yalnızca Güney Kafkasya ile sınırlı kalmayıp, Rusya’nın diğer bölgelerinde de Müslüman topluluklar arasında geniş çaplı hoşnutsuzluklara yol açabileceği ifade edilmişti. Müslüman tebaanın, bu çağrı

¹⁰⁵ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, s.350-351.

¹⁰⁶ *Tanin*, nr. 2152 (5 Kanun-i Evvel 1330 / 18 Aralık 1914), s.1

doğrultusunda Rusya'ya karşı düşmanca bir tutum sergileyeceği ve alınacak tüm önlemlerin bu eğilimi bastırmakta yetersiz kalacağı ileri sürülmüştü. Kafkasya'daki gelişmelerin bu doğrultuda seyretmekte olduğu belirtilmiş; Çar'ın bölge halkının sadakatine ilişkin sözlerinin gerçeklikle bağdaşmadığı, hatta bu ifadelerin alay konusu olabilecek nitelikte olduğu iddia edilmişti.

Ayrıca, cephede yaşanan her yenilginin, Rusya'nın çeşitli bölgelerinde isyan belirtilerine neden olduğu, hükûmetin bu mağlubiyetleri gizleme veya farklı şekillerde sunma girişimlerine rağmen, kamuoyunun gerçek durumu zamanla fark ettiği vurgulanmıştı. Bazı söylentilere göre, Çar'ın bulunduğu yerin halktan gizlendiği, bu durumun ise devlet otoritesine duyulan güveni daha da zedelediği öne sürülmüştü. Bu koşullar altında, Kafkasya halkının Rusya'ya olan bağlılığının sorgulanmasının kaçınılmaz hâle geldiği belirtilmişti.

Son olarak, Osmanlı ordusunun bölgeye yaklaşmasının, Kafkasya'daki Müslüman halk arasında büyük bir umut ve beklentiyle karşılandığı vurgulanmıştı. Bu beklentinin, sabır ve sükûnet içinde fakat kesin bir inançla sürdürüldüğü; halkın, Osmanlı ordusunun ilerleyişini, esaret altındaki dindaşlarının özgürlüğüne kavuşması yönünde bir fırsat olarak değerlendirdiği ifade edilmişti. Osmanlı askerî harekâtının, Çar'ın beyanatındaki iddiaları fiilen çürüten bir mahiyet taşıdığı öne sürülmüştü.”¹⁰⁷

3.1.2. Rusya'nın Kafkas Cephesine Yönelik Sarıkamış Harekât Planı ve Taktiği

Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında Rusya, savaş planlarında Kafkasya Bölgesi'ni dahil etmemişti. Ruslar, kendi topraklarını ve halkını muharebenin dışında tutmak amacıyla, Bakû-Tiflis-Viladıkafkas arasındaki Gürcistan askerî yolunu savunmaya uygun alanlara çekilerek, aktif savunmada kalmayı planladılar. Savunma stratejisi doğrultusunda Türk topraklarına yönelik bölgesel saldırılarla sınırlarını koruma hedefi güdülmüştü. Ayrıca, Ruslar Türk ordusundaki Ermenileri kendi yanlarına çekerek, ordularını Batum, Oltu, Sarıkamış, Kağızman, Iğdır, Hoy ve Tebriz'e kadar yayılmıştı.¹⁰⁸

Yudenich'in savunma planına karşılık olarak, Berhman düşmanın imhasına yönelik bir manevra planı geliştirmişti. Bu plana göre, Sarıkamış'a takviye birlikler gönderilecek ve Türklerle savaşılacaktı. Güneybatı harekâtıyla 11. Kolordu'nun mevzi dışına atılması, 9.

¹⁰⁷ *İkdam*, nr. 6409 (10 Kanun-ı evvel 1330/ 23 Aralık 1914), s.1.

¹⁰⁸ Aslan, “Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi Sarıkamış”, s 63.

ve 10. Kolorduların ise ters cepheyle etkisiz hale getirilmesi hedefleniyordu.¹⁰⁹ Rus ordusunun bu harekâtındaki temel amacı, Almanlar savaşta yenilene kadar Türk ordusunun saldırılarını engellemek ve Kafkaslar’da onları meşgul etmekti.¹¹⁰

3.2. Sarıkamış Harekâtı

3.2.1. 22-23-24-25 Aralık 1914 Muharebeleri

Harekâtın askerî hedeflerinden daha büyük olan siyasî hedefler şunlardı: Rus ordusunun yok edilmesi durumunda Kafkasya, Türkistan ve iç Rusya’daki 19-20 milyon Müslümanın Osmanlı sultanının Halife olarak ilan ettiği Cihad-ı Ekber için ayaklanması, Rusya’nın içeriden parçalanması, Turan yolunun açılması, Rus zulmünden kurtulan İran’ın Osmanlılarla ittifak yapması ve Afganistan ile Hindistan Müslümanlarının Osmanlılarla birlikte İngilizlere karşı savaşması bekleniyordu.¹¹¹ Taarruz başlamadan Enver Paşa 20-21 Aralık gecesi askere moral vermek için bütün eksiklik ve noksanlara rağmen ordunun sahip olduğu cesaret ve yiğitlik sayesinde düşmanın mağlup edileceğini, Kafkasya’ya girileceğini, Moskof zulmüne son verileceğini bildirdi.¹¹²

Sarıkamış Harekâtı, 22 Aralık 1914 sabahında Enver Paşa’nın komutasında başlamış ve Osmanlı ordusunun 134 bin kişilik bir kuvvetle yürüttüğü stratejik bir taarruz olarak planlanmıştı. Harekâtın temel amacı, düşmanı kış mevsiminin en sert döneminde ani bir baskınla gafil avlayarak imha etmekti. Bu doğrultuda, hazırlıklar büyük bir gizlilik içinde yürütülmüş ve Osmanlı ordusunun Kafkas Cephesi’nde bahara kadar harekâta girişmeyeceği yönünde bildiriler yayımlanmıştı. İstanbul basını da bu bildirileri esas alarak yaptıkları haberlerle, farkında olmadan bu stratejiye destek sağlamıştı.

22 Aralık günü sabahında, IX. ve X. Türk Kolorduları Enver Paşa’nın emriyle harekâta başlamıştı. 22 Aralık geç saatlerde Genel Karargah’tan yayınlanan bildiri 23 Aralık’ta *Tanin* ve *İkdam* gazetelerinde yer almıştır: “*Kafkas cephesindeki kıtatımız Köprüköy’ün*

¹⁰⁹ General Nikolski, *Sarıkamış Harekâtı (12-24 Aralık 1914)*, s. 82.

¹¹⁰ Selçuk Ural, “Seferberlikten Sarıkamış Harekâtı’na Kafkas Cephesi’nin Durumu,” Ed. Nurhan Aydın, Yaşar Kop, İbrahim Özkaya, Kemal Alin, *Zamansız Mahşer: “Sarıkamış” Kars, Kars Valiliği İl Özel İdaresi*, 2010, s.66

¹¹¹ Ögün, “*Sarıkamış’ta Soğuk Sansür*”, s.22.

¹¹² Ögün, “Kafkas Cephesinde Rus Ruleti: Sarıkamış Harekâtı”, s.775.

şarkinde Alagöz-Arhi Rus mevkilerine gece hücumu başlamışlar düşman baskına uğramış, çok telef, esir bırakarak kaçmıştır."¹¹³

23 Aralık'ta IX. Türk Kolordusu çatışmasız bir gün geçirmiştir. *Tanin* ve *İkdam* gazeteleri de Genel Karargah'tan gelen bildiri yer almıştır: "10 Kanun-i evvel 1330 tarihiyle karargâh-ı umumi'den tebliğ olunmuştur: Muhtelif darülharekatlarda bugün şayan-ı zıkr bir tebdil yoktur."¹¹⁴ Çeşitli harekât bölgelerinde bugün kayda değer bir değişiklik olmadığını vurgulamıştı.

Lakin, o dönemde yeni bir harekâtın gerçekleşme olasılığı düşük görüldüğü için başlangıçta durum tam olarak anlaşılamamıştı. Ancak sonraki günlerde yayımlanan yeni bildirilerle birlikte durum daha net bir şekilde ortaya çıkmıştı. *İkdam* ve *Tanin* gazetelerinde 25 Aralık'ta *Kafkasya Cephesinde Kat'i Muzafferiyet* başlığıyla kamuoyuyla paylaşılan Genel Karargah'tan gelen bildiriye göre "Kafkasya Cephesi'nde Türk birlikleri, İd ve Oltu mevkileri arasında kesin bir zafer kazandığı ve muharebenin halen devam etmekte olup sürekli yeni başarılarla taçlandırılmaktaydı. İd bölgesindeki Rus birliklerinin Türk sınır kuvvetleri tarafından geri püskürtüldüğü, Azab, Kalender ve Ardos bölgelerinin ele geçirildiği ve Osmanlı ordusunun Ruslara kesin bir darbe indirerek Kafkasya cephesinde İd ve Oltu bölgeleri arasında önemli bir zafer kazandığı belirtildi. Savaşın halen devam etmekte olup, cephedeki başarıların arttığı, şu ana kadar altı top ele geçirildiği ve aralarında bir miralayın da bulunduğu binden fazla esir alınmış ve çok sayıda cephane ile teçhizat ganimet olarak elde edildiği" paylaşılmıştı.

Ordunun durumuyla ilgili paylaşılan bu sevinçli haberin yanı sıra *İkdam* gazetesi Oltu ve İd mevkiilerini gösteren bir haritayı okuyucuların dikkatine sunarak;

"Bu haritanın, "Türk ordusunun Ruslara kesin bir darbe indirdiği, bugünkü resmi bildiriyle müjdelenmiş olduğu ve bu vesileyle, Oltu ve İd mevkilerini gösteren, Karadeniz'e kadar uzanan Osmanlı-Rus sınırını, kısmen Doğu Anadolu'yu ve kısmen de Kafkas bölgesini içermekte olduğunu belirtmişti. Gazete *Âsar-ı Şecaat ve Hamiyet* başlıklı habere göre; "coğrafi ve mevsim şartlarının olumsuzluğuna rağmen kazanılan muzafferiyetlerin büyük olduğu iddia edilmiş, coğrafi ve mevsimsel zorluklara rağmen elde edilen başarıların resmi raporlarda belirtilenlerden çok daha büyük olduğu

¹¹³ *İkdam*, nr. 6409 (10 Kanun-ı evvel 1330/ 23 Aralık 1914), s.1.; *Tanin*, nr. 2157 (10 Kanun-i Evvel 1330 / 23 Aralık 1914), s.1.

¹¹⁴ *İkdam*, nr. 6410 (11 Kanun-ı evvel 1330/ 24 Aralık 1914), s.1.; *Tanin*, nr. 2158 (11 Kanun-i Evvel 1330 / 24 Aralık 1914), s.1

vurgulanmış, Kafkasya Cephesi'ndeki savaşın zorlukları ve coğrafi koşulları hakkında bilgi verilerek bölgenin, dağlık ve kayalık yapısıyla oldukça zor bir savaş alanı olduğu, düşmanın savaş alanındaki avantajları ve zorluklara alışkın olduğu belirtilmişti. Düşman, önceden bu bölgelerde yerleşmiş ve hâkim tepeleri kontrol altında tutmuş, ayrıca, iklim koşullarına alışkındır. Buna rağmen, Osmanlı ordusunun büyük başarılar elde ederek düşmandan önemli ve stratejik mevzileri ele geçirmiş olduğundan savaşın tamamen Osmanlı lehine devam ettiği bilgisi okuyucuyla paylaşılmıştı. Şimdiye kadar resmi raporlarda “kat’i muzafferiyet” terimi kullanılmamış olsa da elde edilen başarının büyüklüğü bu terimi gerektirmiş. Ülke içinde olumsuz ve yanlış bilgiler yayanlara karşı, Osmanlı ordusunun sürekli başarı elde edeceği ve bu başarıların giderek artacağına olan güven vurgulanmaktaydı. Kafkasya Cephesi'nde devam eden savaşın gerçekleştiği bölgenin, kahraman müttefiklerimizin de onayladığı gibi, dünyanın en zorlu, en sarp ve insan gücünü zorlayan coğrafi koşullara sahip yerlerden biri olduğunu ve bölgenin, savaş için son derece elverişsiz olup dağlık, taşlık ve kayalık yapıya sahip olduğunu belirterek aralarında derin uçurumlar bulunduğunu belirtir. Bir tepe ele geçirildiğinde, bir diğeri ondan daha yüksek ve öncekinin üzerinde hâkim bir konumda olduğu için onu almak daha da zorlaşmaktaydı. Bu dağlar ve tepeler aşılanaya kadar zorluklar devam edecekti. Buna bir de hava koşullarının şiddetini eklemek gerekir idi. Dondurucu soğuk her yeri kaplamış, her şey donmuş durumdaydı. Ancak düşman için bu zorlukların hiçbirisi söz konusu değildir. Çünkü onlar önceden bu mevzilere yerleşmiş, stratejik tepeleri ele geçirmişti. Bunun yanı sıra, iklim ve sert hava koşullarına uzun süredir alışkındılar. Buna rağmen birliklerimiz olağanüstü başarılar göstererek, güçlü düşmanın elinden en önemli ve askeri açıdan büyük stratejik değere sahip mevzileri ve bölgeleri ele geçirmeyi ve geri almayı başarmaktaydı. Nitekim İd ve Oltu mevkilleri arasında kesin bir zafer kazanılmıştı. Muharebe tamamen lehimize devam etmekte olup, düşmandan büyük miktarda esir ve savaş ganimeti ele geçirilmişti. Kafkasya Cephesi'nde kazanılan bu zaferin, daha büyük ve parlak başarılarla devam edeceğine dair şüphenin olmamıştı. Genel Karargâh tarafından yayımlanan bildirilerde bugüne kadar “kesin zafer” tabiri kullanılmamıştı. Büyük bir tevazu ve ciddiyetle yazılan bu bildirilerde, gerçekler hiçbir şekilde abartılmamış, hatta sevinç kaynağı olacak başarılar bile son derece sade ve resmi bir dille ifade edilmişti. Ancak bu kez “kesin zafer”

ifadesinin kullanılması, elde edilen başarının ne kadar büyük olduğunu göstermekteydi.”¹¹⁵

3.2.2. 26 Aralık 1914 Muharebeleri

Karargâhın 25 Aralık 1914 tarihli yeni açıklaması harekâtın başarıyla devam ettiğini göstermişti. Bu bildiri *İkdam* ve *Tanin* gazetelerindeki habere göre,” İd civarında bulunan Rus birlikleri, sınır birliklerimiz tarafından sınırın öteki tarafına atılmıştı. Ruslar, ana ordumuzun taarruzu karşısında Azab, Kalender ve Ardos civarındaki mevzilerinden kaçmak suretiyle geri çekilmişti. İşte bu şekilde, Rusların Osmanlı Ordusu’nun moral gücünü tamamen kırdıkları ve bir gece baskını ile büyük kayıplara uğratarak mağlup ettikleri yönündeki resmi bildirimlerini yalanlayarak yapılan bu açıklama, Osmanlı ordusunun Kafkas Cephesi’ndeki durumu hakkında bilgi vermekte ve Rusların önceki zafer açıklamalarının gerçeği yansıtmadığını” iddia edilmekteydi.

Tanin gazetesi *Kafkas Hududundaki Harekât – (Oltu) Önünde Ordumuz Tarafından İhras Edilen Muzafferiyetin Derece-i Ehemmiyeti* başlıklı habere göre; “Osmanlı ordusunun ilerleyişini ve Rusların yenilgiye uğrayarak geri çekilmesini anlatıyor. Özellikle Aras Vadisi ve çevresindeki Osmanlı zaferlerine vurgu yapılmış. Osmanlı ordusu, Kafkas cephesinde önemli zaferler kazanmış. Ruslar, savaşın başında Erzurum sınırını geçmeye çalışmış ancak Osmanlı kuvvetleri karşısında başarılı olamamıştır. Zorlu kış şartlarına rağmen Osmanlı birlikleri, Aras ve Murad vadilerinde düşmanı durdurmuş ve karşı taarruzlarla Rusları geri çekilmeye zorlamış. Lazistan bölgesinde Osmanlı kuvvetleri Batum’u kuşatarak Artvin’i almış ve Ardahan’a ilerlemiştir. Osmanlı ordusunun özellikle düşmanın sağ kanadına yönelik hareketleri Rusları zor duruma sokmuş ve kaçmaya mecbur bırakmış. Alınan esirler ve kazanılan mevziler, Osmanlı’nın üstünlüğünü göstermişti. Osmanlı topraklarının tamamen Rus işgalinden kurtarılması beklenmekte, Oltu kasabasının da Osmanlı kuvvetleri tarafından ele geçirilmesi muhtemel olduğu vurgulanmıştı”.

Cephedeki durum bu şekilde iken *Tanin* gazetesinin yazarlarından olan Hüseyin Cahit’in *Beklenen Gün* başlığıyla kaleme aldığı makalesinde, “Osmanlı Devleti’nin Kafkasya Cephesi’nde elde ettiği bir zaferin, uzun süredir yenilgilerle moral kaybı yaşayan Osmanlı toplumunda nasıl büyük bir umut ve özgüven yarattığını, bu zaferin halkın

¹¹⁵ *İkdam*, nr. 6411 (12 Kanun-ı evvel 1330/ 25 Aralık 1914), s.1.; *Tanin*, nr. 2159 (12 Kanun-i Evvel 1330 / 25 Aralık 1914), s.1

geçmişin utanç ve ezilmişlik duygularını bir kenara bırakmasına, geleceğe dair yeniden umut beslemesine vesile olduğunu belirtmiş. Ancak bunun sadece bir başlangıç olduğu, milletin tam anlamıyla ayağa kalkabilmesi için kesin ve kalıcı zaferlerin kazanılması gerektiği vurgulanmıştı.”

İkdam gazetesinde yer alan *Kafkasyalı Kardeşlerimizin Şecaati* başlıklı haber ile, “Osmanlı askerleri Artvin’in işgalinden sonra Şavşat’a ilerlemiş ve burası halkın büyük kahramanlığı sayesinde olağanüstü bir şekilde ele geçirilmiş olduğunu ve tamamen Müslümanlardan oluşan Şavşat halkının, Osmanlı ordusunu heyecanla beklerken, Rusların savunma hazırlığını görünce silahlanarak aniden saldırıya geçtiğini belirtmiş. Osmanlı askerlerinin saldırıya geçtiğini sanan Rus komutan paniğe kapılarak şehri terk edip geri çekilirken erzak ambarlarını yaktığı, ayrıca bazı yerel liderleri rehin olarak götürdüğü vurgulanmış. Şavşat halkının iki gün boyunca şehri koruyarak, üçüncü gün ise Osmanlı askerleri gelince büyük bir sevinçle karşılamada bulunup halkın, Osmanlı askerleri için kurbanlar keserek kutlama yaptığı ifade edilmişti.”¹¹⁶

Basında paylaşılan haberlerde görüldüğü üzere Sarıkamış Harekâtı sırasında Türk ordusunun Rus kuvvetlerine karşı önemli bir başarı elde ettiği düşünülüyordu ve Rusların geri çekildiği sanılıyordu. Ancak, sağ kanattaki Rus birlikleri gerçekte Sarıkamış’ı güçlendirmek amacıyla takviye yapmak için geri çekiliyorlardı. Türk birliklerinin 25 Aralık’ta Sarıkamış’a düzenledikleri gece taarruzu başarısız olmuş, askerler zor koşullar altında dağlarda geceleme zorunda kalmışlardı. Açlık ve aşırı soğuk nedeniyle Türk birlikleri ciddi kayıplar vermeye başlamıştı.

3.2.3. 27 Aralık 1914 Muharebeleri

27 Aralık tarihli bildiride Başkomutanlık’tan gelen herhangi bir haberin olmadığı bilgisi kamuoyuyla paylaşılmıştır.¹¹⁷ Sınır ötesine geçen birlikler nedeniyle haber akışı önceki kadar düzenli sağlanamamaktaydı. Önceden kamuoyuna günlük olarak bilgi aktarılırken, artık resmî açıklamalar iki ila üç gün arayla yapılmaktaydı. Ayrıca cephedeki gelişmelerin ayrıntıya girilmeden, genel ifadelerle aktarılması da dikkat çeken bir durumdu. Karargâhın 27 Aralık 1914 tarihli oldukça uzun bildirisinde Kafkas cephesine ait en son satırda “*Kafkasya’da ordumuz ileri yürüyüşüne muzafferane devam*

¹¹⁶ *İkdam*, nr. 6412 (13 Kanun-ı evvel 1330/ 26 Aralık 1914), s.1.; *Tanin*, nr. 2160 (13 Kanun-i Evvel 1330/26 Aralık 1914), s.1

¹¹⁷ *İkdam*, nr. 6413 (14 Kanun-ı evvel 1330/ 27 Aralık 1914), s.1.; *Tanin*, nr. 2161 (14 Kanun-i Evvel 1330 / 27 Aralık 1914), s.1

ediyor” şeklinde ordunun Kafkasya’da başarılı bir şekilde ilerleyişini sürdürdüğü ifade edilirken, haberde yer verilen “Muzafferane” kelimesi ile “zafer kazanmışçasına” ya da “galip bir şekilde” ordunun yürüyüşünün zaferlerle dolu olduğu ve ilerlemekte olduğu bilgisi tek cümle şeklinde kamuoyuyla paylaşılmıştı.¹¹⁸

Tanin gazetesi savaşın nasıl ve ne şekilde cereyan ettiğine dair kısa bir özet babında sayılabilecek *Bizim Harbimiz* başlıklı haberde, “Osmanlı birliklerinin Rus ve İngiliz kuvvetlerine karşı yürüttüğü birçok muharebe ve zafer anlatılmıştı. Haberde özellikle Çoruh Vadisi, Batum, Azerbaycan, Van vilayeti ve Kafkasya gibi bölgelerdeki askeri hareketler ile yapılan karşı saldırılar ve başarıları içermekteydi, ayrıca, çeşitli çatışmalarda ele geçirilen silahlar, makineli tüfekler, esirler ve zaferlerle ilgili detaylar da bulunmaktaydı. Özetle, Osmanlı birlikleri birçok cephede başarılı hareketler yapmıştı, Rus ve İngiliz kuvvetlerine karşı önemli zaferler kazanmış ve düşmanı geri püskürtmüştü. Özetle, haberin konusu, Osmanlı Devleti’nin Kafkasya Cephesi’ndeki askerî faaliyetlerinin ve bu cephenin Rusya ile olan çatışmalarının bir özeti niteliğindeydi.”

Gazete *İki Ay* başlıklı bir diğer haberde, “Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu’nun Kafkasya Cephesi’ndeki askeri durumu ve ilk iki aylık savaş sürecinde elde edilen başarıları özetleyen bir değerlendirme raporu mahiyetinde olup haberde verilmek istenen ana temalar, Osmanlı ordusunun karşılaştığı zorluklar, kazandığı zaferler ve bu zaferlerin iç ve dış dünyadaki etkileri üzerine yoğunlaşmaktaydı.

Osmanlı Devleti’nin Kafkasya Cephesi’nde, ilk iki aylık süreçte yaşananları ve bu süreçte elde edilen başarılar anlatılmış, ilk iki ay, kesin zafer elde edilmemiş olsa da, savaşın seyrinden memnuniyet duyulduğu dile getirilmişti. Bu dönemde hiçbir şekilde umutsuzluğun söz konusu olmadığı ve Osmanlı Devleti’nin büyük zaferler kazanması beklenmemekle birlikte, iki ayda elde edilen başarılar da küçümsenmeyecek kadar önemli olduğu vurgulanmıştı. Osmanlı’nın halkının moralini artırmakla kalmamış, aynı zamanda İslam dünyasında büyük umutlar yaratmış ve düşmanlar nezdinde Osmanlı’nın gücünü sorgulatmış. Özellikle Rusya’nın Kafkasya Cephesi’nde büyük bir zafer

¹¹⁸ *İkdam*, nr. 6414 (15 Kanun-ı evvel 1330/ 28 Aralık 1914), s.1.; *Tanin*, nr. 2162 (15 Kanun-i Evvel 1330 / 28 Aralık 1914), s.1

bekleyen kamuoyu, Osmanlı'nın başarılı direnişi karşısında şaşkına dönmüş. Ayrıca, Osmanlı ordusunun mücadelesi, dış basında bile takdir edilmiş. Osmanlı ordusunun gösterdiği kahramanlık ve askerî beceri hem düşmanlar hem de tarafsız gözlemciler tarafından takdir edilmiş. Osmanlı ordusunun stratejik ve savaş yetenekleri vurgulanmış, zafer kazanacaklarına dair umutlar pekiştirilmiştir. Osmanlı ordusunun hazırlıkları ve manevi gücü, savaşın ilerleyen zamanlarında daha büyük başarılar için umut vadetmekteydi. Henüz savaşın başında olursa da ordunun büyük fedakarlıklarla savaşa devam edeceği, düşmanı kesin bir şekilde mağlup edeceği ve zaferin kesin olduğu ifade edilmiş. Haberde, Osmanlı'nın başını çektiği bir İslam ordusunun hem doğuda hem de batıda büyük zaferler kazanacağına dair umutları dile getirmekteydi. Bu zaferlerin, İslam dünyasının birleşmesi ve güçlenmesi açısından önem taşıdığı vurgulanmış. Sonuç olarak, bu haber metninde Osmanlı Devleti'nin savaşın ilk iki ayında elde ettiği başarıları anlatırken hem içerdeki moralin hem de dışarıdaki takdirin arttığını, ordunun azim ve kararlılıkla ilerlediğini, Osmanlı ordusunun Kafkasya Cephesi'ndeki ilk iki ayda kazandığı zaferlerin, iç ve dış dünyada önemli bir etki yaratmasını ve bu zaferlerin gelecekteki başarıların habercisi olduğu mesajını verilmekteydi.”¹¹⁹

3.2.4. 28 Aralık 1914 Muharebeleri

Birliklerin sınır ötesine geçmesi, haber akışını zorlaştırmış ve kamuoyuna sağlanan bilgilendirme sıklığını azaltmıştı. Önceden günlük yapılan resmî açıklamalar, artık iki-üç günde bir yapılmakta ve cephedeki gelişmeler yalnızca genel ifadelerle aktarılmaktaydı. 29 Aralık'ta gelen Başkomutanlık bildirisi “ekseninde Kafkas ordusunun düşmanın takibinde birçok esir aldığı ve silah, cephane gibi malzemelerin elde edildiği belirtilmişti.”¹²⁰

¹¹⁹ *Tanin*, nr. 2162 (15 Kanun-i Evvel 1330 / 28 Aralık 1914), s.1-3.

¹²⁰ *İkdam*, nr. 6415 (16 Kanun-ı evvel 1330/ 29 Aralık 1914), s.1.; *Tanin*, nr. 2163 (16 Kanun-i Evvel 1330 / 29 Aralık 1914), s.1.

3.2.5. 29 Aralık 1914 Muharebeleri

Cephedeki durum bu şekilde cereyan ederken gazetelerde Başkomutanlık'tan gelen bildiri çerçevesinde paylaşılan haberde “cephede önemli bir olayın yaşanmadığı ve rapor edilmeye değer bir durumun olmadığını belirtmişti.”¹²¹

3.2.6. 30 Aralık 1914 Muharebeleri - 31 Aralık 1914 Muharebeleri

Sarıkamış Muharebesi'nde 30 Aralık itibarıyla Ruslar, üstün kuvvet ve ateş gücüyle Türk ordusuna karşı belirgin bir avantaj elde etmişler idi. Türk ordusu 29 Aralık'ta başlattığı taarruzu sürdürememiş ve Ruslar karşısında duraksamış, gün boyu süren Rus saldırıları sonucunda Yukarı Sarıkamış yeniden Rus kontrolüne geçerken, Ruslar Bardız geçidine doğru ilerlemeye başlamıştı. “Cephedeki gelişmelerle ilgili kamuoyuyla düzenli olarak bilgi aktarıldığı halde bu günlerde *Tanin* ve *İkdam* gazetelerinde “herhangi bir haberin paylaşılmadığı görülmüştü.”¹²² Cephe işlerin iyi gitmediğinin göstergesiydi.

31 Aralık'ta 10. Kolordu Komutanı Hafız Hakkı Bey, Enver Paşa'ya gönderdiği raporda tüm kuvvetleriyle düşmana taarruz ettiğini ancak başarılı olamadığını bildirmişti. Cephedeki gelişmelerle ilgili Genel Karargâh'tan gelen bildiriye göre, “Kafkasya'da ordunun harekâtının başarılı bir şekilde ilerlemekte olduğundan ancak telgraf iletişimi, kuvvetlerin ilerleyişini takip edemediğinden, Genel Karargâh'ın harekâtın detayları hakkında bilgi sahibi olamadığı belirtilmişti. Kamuoyunun endişelerini göz önünde bulunduran karargâh, 1 Ocak 1915 tarihinde bu açıklamayı yaparak bu kaygıları hafifletmeye çalışmıştı. Ancak bu açıklamanın da kaygıları gidermede yetersiz kaldığı anlaşılmıştı. Bildiriye göre ileri yürüyüşe gönderilen birliklerden haber alınamazken, harekâtın başarılı bir şekilde sürdüğüne dair nasıl bir bilgi edinilebilirdi?”¹²³

3.2.7. 1 Ocak 1915 Muharebeleri

Bu açıklama, endişeleri tam anlamıyla giderememişti. İlerleyen birliklerle iletişim kurulamazken harekâtın başarıyla sürdüğüne nasıl emin olunabilirdi? Tam da bu

¹²¹ *İkdam*, nr. 6416 (17 Kanun-ı evvel 1330/ 30 Aralık 1914), s.1.; *Tanin*, nr. 2164 (17 Kanun-i Evvel 1330 / 30 Aralık 1914), s.1.

¹²² *İkdam*, nr. 6417 (18 Kanun-ı evvel 1330/ 31 Aralık 1914), s.1.; *Tanin*, nr. 2165 (18 Kanun-i Evvel 1330 / 31 Aralık 1914), s.1.

¹²³ *İkdam*, nr. 6418 (19 Kanun-ı evvel 1330/ 1 Ocak 1915), s.1.; *Tanin*, nr. 2166 (19 Kanun-i Evvel 1330 / 1 Ocak 1915, s.1.

belirsizlik ve gerginlik anında, 29 Aralık'ta Türk birliklerinin Çoruh Vadisi üzerinden ilerleyerek Ardahan'ı ele geçirdiğine dair gelen haber, ülkede büyük bir sevinç dalgası yarattı ve kutlamalara neden oldu. Sansür kuralları gereğince, resmî bir bildiri yapılmadan askerî harekâta ilişkin bilgi paylaşılması kesinlikle yasaktı. Ancak, *Tanin* ve *İkdam* gazeteleri “bu kısıtlamaya rağmen resmî açıklamayı beklemeksizin Ardahan'ın ele geçirildiğini dikkat çekici manşetlerle kamuoyuna duyurdu. *İkdam* gazetesi Ruslardan ele geçirdikleri (Ardahan) şehrini ve Doğu Anadolu ile Kafkas bölgelerinin bir kısmını içeren mükemmel bir haritayı, bu açık zafer vesilesiyle okurlara sunmuştu.” Gazete Ardahan'ın alınmasıyla ilgili *Ardahan Zabt Olundu* başlıklı haberine göre, “Kafkasya'da zaferle ilerleyen Türk birlikleri stratejik konumu ve askeri sevkîyat açısından büyük öneme sahip olan (Ardahan) şehrini, Rusların savunmalarına ve aşırı olumsuz hava koşullarına rağmen saldırarak ele geçirmiş olduğu bilgisi vurgulanarak (Ardahan)'ın, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) öncesinde Erzurum vilayetine bağlı bir kaza merkezi olduğu ve söz konusu savaşta, Ruslar ilk saldırılarını bu bölgeye yöneltmiş. (Ardahan), ile ilgili malumatlara yer verilerek eski dönemlerden itibaren askeri sevkîyat açısından son derece önemli bir mevki olarak kabul edildiği hatta 10. yüzyılda şehir surlarla çevrilerek savunma sistemleri güçlendirildiği, daha sonra Rusların, bu eski surları yıktığı ve stratejik konumu, yüksek rakımı ve geniş bir alanı kontrol edebilmesi nedeniyle şehrin, özel bir öneme sahip olduğu; (Ardahan)'ın Kars ile Batum arasında, Osmanlı sınırına yaklaşık 80 km mesafede bulunduğu, bölgenin dağlık olduğu, deniz seviyesinden 1.982 metre yükseklikte yer aldığı ve bu nedenle de kışları son derece sert geçmekte, soğukları ise korkutucu derecede şiddetli olduğu dile getirilmiş. (Ardahan)'ın nüfusu ile bilgilere de yer verilerek geçmişte oldukça azdı ve yaklaşık 600 kişi civarında olduğu bilinmekteyken ancak zamanla bu nüfus kademeli olarak arttığı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rusların burayı işgal ettiği dönemde, şehir oldukça kalabalık ve nüfusun tamamının da Müslümanlardan müteşekkil iken ancak işgalin ardından halkın büyük bir kısmının Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kaldığı son olarak (Ardahan)'ın Gür Nehri vadisinde yer aldığı bilgisi belirtilmişti.”¹²⁴

¹²⁴*İkdam*, nr. 6419 (20 Kanun-ı evvel 1330/ 2 Ocak 1915), s.1

Tanin gazetesi de cepheden gelen bu güzel haberi *Ardahan Zabt Olundu* başlıklı habere göre, “Rus ana ordusunun bölgede uğradığı hezimetten sonra, her yandan düşmanı büyük bir gayretle takip ve imha eden Türk askeri birlikleri, düşmanın tüm direniş girişimlerine rağmen, sınırdan seksen kilometre uzaklıkta bulunan ve Kafkasya’nın en büyük ve en önemli şehirlerinden biri olan Ardahan’ı ele geçirmişti ve Osmanlı zafer sancağını Ardahan Kalesi’ne diktiğini ve Ardahan gibi önemli bir ticari ve askeri merkezin ele geçirilmesinin Türk ordusunun Kafkasya’da gelecekteki harekâtı için büyük bir fayda ve etki sağlayacağını vurguladıktan sonra ele geçirilen bu beldenin ne kadar önemli bir yer olduğunu okuyuculara göstermek için detaylı bilgiler vermişti. Buna göre, Ardahan şehri, “Kura” adı verilen nehrin yukarı kısmında ve Kars Kalesi’nin kuzeybatısında bulunduğu, Ardahan’ı çevreleyen sağlam mevzilerin beş büyük tahkimat ve birçok tabyadan oluştuğunu, savunma yapılarının oldukça sağlam olduğu ve bölgenin askeri sevkiyat açısından büyük bir öneme sahip olduğu belirtilmiş. Şehrin nüfusunun büyük çoğunluğu Müslümanlardan mürekkep olduğu Osmanlı-Rus savaşında Ruslara terk edildiği, Ardahan, Kafkasya’daki askeri yolların merkezinde yer almakta olup, Osmanlı ordusunun bu stratejik bölgeyi ele geçirmesi gerçekten sevindirici ve önemli bir başarı olduğu vurgulanarak bu başarının, diğer zaferlerin de takip edeceğinden şüphe duyulmadığı paylaşılmıştı.”

Gazetede paylaşılan diğer haber ise *Kafkas Cephesinde İleri harekatımız Son Günlerdeki Harekatın Ehemmiyeti: Kars’a doğru...* başlığıyla paylaşılan Osmanlı ordusunun Kafkasya cephesindeki ilerleyişini ve Rus ordusuna karşı kazandığı zaferleri anlatan bu haberde, “Genel Karargâhın birkaç gündür yaptığı bildirilerde, Kafkas cephesinde taarruz hâlinde bulunan ordumuzun sürekli ve tam bir zaferle ilerlemekte olduğu vurgulanarak Türk ordusunun düşmana vurduğu darbenin son derece şiddetli ve düşmanın hızla Kars çevresine çekilmeye başladığını göstermekteydi. Nitekim, bir önceki gün yayınlanan Genel Karargâh bildirisi de bu durumu açıkça ifade etmekte ve bu bildiriye göre, düşmanı takip etmekle meşgul olan Türk ordusu, sınırın ötesinde telgraf hatlarını hemen kuramadığı için haberleşmede gecikme yaşandığı belirtilmiş. Bu bilgilerle, birkaç gündür Türk ordusunun zaferle ilerlediğini belirten bildirileri birleştirirsek, Rusların bozgun hâlinde olduğu ve Osmanlı ordusunun onları sıkı bir şekilde takip ettiği konusunda net bir fikir edinebilir idi. Peki, Türk ordusu şu anda düşmanı nereye kadar takip etmişti? Bu soruya cevap vermek için, son savaşların

yaşandığı bölgeye göz atmak lazım gelirdi. Rus ana kuvvetleri Aras Vadisi'nin sınır civarında geniş bir alanda karşı karşıya gelmiş, karşılıklı taarruza hazırlanırken, ordumuz olağanüstü bir azim ve gayretle daha kuzeyden, daha engebeli bir araziden geçerek Oltu yönünde düşmanın sağ kanadına şiddetli bir darbe indirdi. Aynı zamanda cepheden de taarruz gerçekleştirerek tüm Rus ordusunu geri çekilmeye mecbur etti. Rusların bu mağlubiyete uğramaları, düşmanı küçümsemeleri nedeniyle içine düştükleri bir gafletin doğal sonucu olduğu ifade edilerek gerçekten de, Rus ana kuvvetleri arkasını Sarıkamış'a dayamış, Aras Nehri ile Zivin Çayı arasındaki sarp arazilere güvenerek bu iki çayın geçitlerini tutarak her türlü saldırıyı bertaraf ettiğini sanarak, Osmanlı askerlerinin daha kuzeyden, daha zorlu yolları kullanarak yapacakları manevraları hesaba katmadıklarından Türk ordusunu küçümseyerek hataya düştüler ancak Türk ordusu sınırı geçip düşmanı mağlup edince, belki de Rusların gözleri açıldı ama artık iş iştenin geçmiş hale geldiği belirtildi. Şu anki duruma bakılırsa, düşman büyük bir hızla çekilmeye devam etmekte ve Kars'ın çevresinde yeniden toplanmaya çalışıldığı ve şimdiye kadar yapılan takip sonucunda, kuzeyde Oltu'nun, güneyde ise Sarıkamış'ın Osmanlı ordusunun eline geçmiş olması kuvvetle muhtemel olduğu belirtilmişti. Rusların Osmanlı ordusunun böyle ustaca bir harekâtını beklemediği şüphesizdir. Bu nedenle, ele geçirilen ganimet miktarının başlangıçta tahmin edilenden çok daha fazla olduğunu söylenebilir. Bilhassa Sarıkamış bölgesinin stratejik bir önemi vardır ki burası Kafkasya demiryolu ağının son noktası hükmündedir. Rusların geri çekilme esnasında ağır silahlarını ve hareketli teçhizatlarını bırakıp bırakmadıkları bilinmemekle birlikte, Osmanlı ordusunun Kafkasya demiryollarına ulaşması birçok avantaj sağlayacağı belirtilmişti. Bildiriye göre bu son zaferin birçok önemli sonucu bulunmakta olduğu okuyucularla paylaşılarak bunların; muharebe tamamen düşman topraklarına taşınarak hudut bölgesinin Osmanlı ordusunu bekleyen halkla dolu olması nedeniyle, ordunun burada sıcak bir karşılamayla birlikte yeni asker katılımlarına da tanık olacağını aktarılıp bütün bu açıklamalardan sonra, ilerideki günlerde Kafkas cephesinden gelecek yeni haberlerin daha da muştulu olacağının muhakkak olduğu vurgulanmıştı. Bundan sonra Ruslar Kars'ı savunma telaşına düşeceği ve tabii ki Türk ordusunun da buna uygun taarruz hazırlıkları yapacağı aşikâr olup Çürüksu bölgesinde harekât icra eden Türk birliklerinin Ardahan'ı kuşatmış olmasından dolayı da mevcut durumda Rusların oldukça zor bir pozisyonda olduğu bildirilmişti. Ardahan'ın Osmanlı kontrolüne

geçmesi durumunda, Rus ordusunun sağ kanadı ve hatta arkası büyük bir tehlike altına girecektir. Çünkü Kars'a yönelik bir harekâta Ardahan son derece kritik bir konumda olup adeta Kars'ın anahtarı niteliğindedir. Şu hâlde Kafkasya harekâtının Osmanlı ordusu için son derece stratejik bir ilerleme kaydettiği vurgulanmıştı. Bu haberlerle var olan tedirliğin bertaraf edilmesi amaçlanırken, Turan hülyasının yeniden canlandırmak amaçlanmıştı.”¹²⁵

3.2.8. 2 Ocak 1915 Muharebeleri

Osmanlı ordusunun düşman hatlarının gerisine doğru gerçekleştirdiği kuşatma harekâtı, stratejik üstünlük sağlamış ve önemli başarılar elde etmişti. Bu ilerleyiş, Osmanlı karargâhı tarafından düzenli olarak kamuoyuna duyurulmuştu, özellikle 3 Ocak 1915 tarihli bildiri, önceki açıklamalara kıyasla daha ayrıntılı bilgiler içermişti. Bu bildiride, Sarıkamış'ta Osmanlı kuvvetlerinin kesin bir zafer kazandığı vurgulanmış ve harekâtın seyri hakkında önemli değerlendirmelere yer verilmişti. *İkdam* gazetesi *Ardahan'ın Zabtı Tafsilatı* başlıklı haberde; “2 Ocak 1915 tairihiyle Genel Karargah'tan alınan bildiriye göre, daha önce söylenti olarak yayılan Ardahan'ın Osmanlı kuvvetlerince ele geçirildiği haberinin resmen doğrulanmış olduğu belirtilerek bu konuyla ilgili ayrıntılar ise şöyleydi: Çoruh bölgesinde harekât yürüten Osmanlı birliklerinden bir müfreze, Ardahan'a doğru ilerlerken Rus Kazak birlikleriyle karşılaştığı ve onları püskürttüğü; Ardahan'ın, 3.000 piyade, 1.000 Kazak süvarisi, 6 sahra topu ve 2 makineli tüfekten oluşan bir Rus kuvveti tarafından işgal edildiği haberine rağmen, sayıca oldukça az olan Osmanlı müfrezesinin, düşmanın güçlü tahkimatlarla savunduğu ve topçu desteğiyle güçlendirilmiş mevzilerine taarruz etmekten çekinmediği belirtilerek gerçekleşen çarpışmaların son derece kanlı olduğu ve Rus birliklerinin ağır kayıplar vererek bozguna uğrayıp kaçmaya başladığı; geri çekilmeden önce Rus kuvvetleri, şehrin büyük bir bölümünü, kendi cephane ve erzak depolarının bir kısmını ateşe vererek, Müslüman halka ait malları yağmalamış ve çeşitli zulümler gerçekleştirdiği; silahsız birçok erkek ve kadının süngülenmiş, hatta din kardeşlerimizden birinin öldürülmeden önce gözleri oyulduğu ve önemli miktarda silah, mühimmat ve askeri teçhizat ile düşmanın nakliye kollarının büyük bir bölümü Osmanlı kuvvetleri tarafından ele geçirildiği bilinmekteydi. Kurtarılan yerel halkın coşkusu ve sevinci tarif edilemez nitelikte olup, Ardahan'da

¹²⁵ Tanin, nr. 2167 (20 Kanun-i Evvel 1330 / 2 Ocak 1915, s. 3.

Osmanlı birlikleriyle omuz omuza savaşın gönüllülerin gösterdiği kahramanlık ve savaş azmi de takdire şayan mahiyetteydi.

Benzer bir mücadele ruhu ve savaş heyecanının, İranlı kardeşler arasında da görülmek olduğu aktararak Osmanlı birliklerinin, İranlı aşiretlerle birlikte Savuçbulak'ın 50 kilometre kuzeydoğusunda bulunan Meyandub bölgesinde Rusları kesin bir yenilgiye uğratarak söz konusu düşman kuvveti çarpışma sonucunda 200'den fazla kayıp vererek çok sayıda yaralı bırakmış, 6 top kaybetmiş ve geride birçok tüfek, mühimmat ve diğer askeri teçhizatı bırakarak kaçtığı belirtilmişti.”Gazetede *Muzaffer Ordumuzun Önünde Ruslar'ın Firarı* başlıklı haber ise; “Osmanlı ordusunun Kafkasya'daki ilerleyişi tam anlamıyla bir kurtuluş hareketi olduğunu, Osmanlı askerinin girdiği her yere adeta bayram havasını getirdiği ve Kafkasya halkının Osmanlıları göz yaşartan bir samimiyet ve içtenlikle karşıladığı belirtilmişti. Tavuskerd, Tiskerd ve civardaki köylere Osmanlı askerinin ayak basmasıyla birlikte halkın, minnettarlıklarını göstermek için hemen kurbanlar keserek askerleri büyük bir coşkuyla karşıladığı ve onlara büyük bir saygı ve ikramda bulunduğu ifade edilerek bu samimi gösterilerin, Kafkasya'da Osmanlı hâkimiyetinin tamamen yerleşmekte olduğu kanaatini güçlendirdiği vurgulanmıştı.”

Gazetenin *Kafkasya'dan Selamlar, Müjdelere* başlıklı diğer haberinde, “Erzurum mebusunun Ardahan'dan eşine yazdığı mektup olup, şanlı Osmanlı ordusunun her cephede zaferler kazandığını ve düşmana üstün geldiğini büyük bir sevinçle bildirerek, Tiskerd civarında yapılan muharebelerde Osmanlı kahramanları düşmana ağır kayıplar verdirerek onları perişan ettiği, düşmanın hayatta kalan birliklerinin Osmanlı askerlerinin keskin kılıcından kurtulmak için kaçmaya çalışırken, Kosor Boğazı'nda tamamen esir edildiğini ifade etmişti. Bu zaferle birlikte Tavuskerd ve Tiskerd kazalarıyla çevresindeki yerleşim yerleri Ruslardan temizlenerek büyük miktarda erzak, hayvan ve çeşitli eşyalar ganimet olarak ele geçirildiği ve alçak ve zalim düşmanın bozguna uğrayarak kaçışı ve firar ederken düştüğü perişan hali görmenin büyük bir mutluluk kaynağı olduğunu vurgulamıştı. Ancak, bu sevincin, değerli meclis üyelerinin huzuruna çıkma şerefini engellediği göz önüne alındığından, uygun bir süre için izin verilmesi hususunda müsaadenizi rica edilerek tam 37 yıldır zalim Moskofların zulmü ve baskısı altında ezilmiş, boyunları bükülmüş olan bu bölgenin insanları, nihayet Allah'ın yardımıyla Osmanlı hâkimiyetine yeniden kavuşmanın sevincini yaşadığı ve bu

topraklarda yaşayan tüm din kardeşlerinin, büyük bir mutluluk içinde olduğunu vurgulamıştı.”¹²⁶

Tanin gazetesi de Ardahan’ın zaptıyla alakalı okuyucularla birçok haber paylaşmıştır. *Kafkas Menazırı – Ardahan* başlıklı haberde, “Kafkas harekâtına ilişkin yazılanlar Ardahan hakkında ileri sürülen görüşler, gece geç vakitte alınan ve dünkü sayıda yayımlanan bir haberle doğrulanmış bulunulduğunu Ardahan’ın zapt edildiğini okuyucularla tekrar paylaşılmıştı. Bu başarı, Lazistan sınırından Çoruh bölgesine geçmiş olan askeri birliklerinin cesaret ve kahramanlığının bir sonucu olduğu ve Ardahan’ın ele geçirilmesinin, Kafkasya’daki harekâtın gelişimi açısından hayırlı bir başlangıç olduğu vurgulanmıştı. Bu başarının, bir yandan askeri sevk ve idare açısından büyük bir zaferi temsil ederken, diğer yandan askerlerin olağanüstü cesaretlerini ve her türlü engeli aşan azimlerini ortaya koyan yeni bir kanıt olduğu yorumu yapılmıştı. Nitekim, resmi bildiride de açıkça belirtildiği üzere, Ruslar Ardahan’ı savunmaya çalışmışlar, ancak Osmanlı askerlerinin cesur ve atılgan saldırıları karşısında başarılı olamamışlardı.”

Gazetenin diğer bir haberi de *Sarıkamış* başlığıyla okuyucuyla paylaşarak, “bu habere göre, Ardahan’ın ele geçirilmesi haberini incelemenin yanında Sarıkamış’ı da hatırlayarak, gelişen olaylar ve yaşanan hadiseler, buranın da ele geçirilmesi haberini doğrulamayı gerektirdiği belirtilerek Sarıkamış hakkında malumatlar verilmişti. Buranın büyükçe bir kasaba olmakla birlikte, esas itibarıyla yalnızca bir sokak üzerine kurulmuş olduğu, kasaba olması açısından değil, askeri bir mevki olması sebebiyle önem arz ettiği; meyhaneler ve çeşitli satış mağazalarıyla dolu olan bu sokağın yılın her döneminde sürekli Rus askerleriyle dolu olduğu dile getirilmişti. Sarıkamış’ın, bilhassa geniş ve çok sayıda askeri kışlalarıyla meşhur olduğu ve aynı zamanda Sarıkamış’ın, Kars demiryolunun Osmanlı sınırına en yakın ve son noktası olması bakımından da önem taşıdığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte, Sarıkamış, Kars’tan Erzurum’a giden yol üzerinde, Soğanlı Dağı’nın eteğine doğru ileri çıkmış bir mevki olması sebebiyle sevk ve idare açısından çok mühim bir konumda olması demiryolunun burada sona ermesi, askeri önemini daha da artırmış olduğu ifade edilmişti.

¹²⁶ *İkdam*, nr. 6420 (21 Kanun-ı evvel 1330/ 3 Ocak 1915), s.1

Yine gazete Genel Karargah'tan gelen haberi *Ardahan'ın Zabtı – Rus Mezalimi ve Yeni Bir Mağlubiyetleri – Üsera – Tafsilât-ı Zafer* başlığıyla paylaşarak, “Genel Karargâh'tan alınan bu habere göre, söylenti halinde olan Ardahan'ın ele geçirildiği haberi bugün resmî olarak teyit edilerek bu konuda şu detaylar verilmektedir: Çoruh bölgesinde harekât icra eden Türk birliklerinden bir müfreze, Ardahan'a doğru ilerlerken, ayın 15'inde belirtilen şehrin batısında Rus Kazak birlikleriyle karşılaşarak onları püskürtmüştür. Ardahan'ın düşman tarafından 3000 piyade, 1000 Kazak süvarisi, 6 sahra topu ve 2 makineli tüfekten oluşan bir kuvvetle işgal edilmiş olduğu haberine rağmen, sayıca oldukça az olan Türk müfrezesi, 29 Aralık sabahı düşmanın kuvvetli tahkimatlarla ve topçu birlikleriyle takviye ettiği mevziye saldırmaktan çekinmeyerek gerçekleştirdiği muharebe çok kanlı geçmiş ve akşama doğru Rusların ağır kayıplar vererek kaçmak zorunda kaldığı belirtilmişti. Rus birlikleri kaçmadan önce şehrin büyük bir kısmını ve kendi ikmal depolarını ateşe vermiş, ayrıca Müslüman halkın mallarını yağmalayarak, çeşitli zulümler işlemiş ve silahsız birçok erkek ve kadın süngüleyerek bazılarını da öldürmeden önce gözleri oyulmuştu. Önemli miktarda mühimmatın savaş malzemesi ile düşmanın lojistik kollarının büyük bir kısmını Türkler ele geçirmişti. Kurtarılan halkın sevinç ve mutluluğu, Ardahan'da gönüllü birliklerimizle omuz omuza savaşan askerlerin kahramanca gösterdiği cesaret ve fedakârlık duyguları tarif edilemez nitelikte olduğu vurgulanmıştır. Diğer cephelerde de benzer gelişmeler yaşanmakta olduğu belirtilerek aynı ruh ve heyecanın, İranlı kardeşler arasında da görüldüğü belirtilmişti.

Osmanlı Ajansı'nın telgraflarındaki bilgiler paylaşarak Türk askerlerinin Ruslardan aldığı esirlerden ilk kafilenin Erzurum'a ulaştığı ve 650 asker ve bir subaydan oluşan ikinci kafilenin ise bugün Erzurum'a geldiği; ssirler arasından bir miralay (albay) ile yedi subay daha Erzurum'a sevk edildiği; Türk ordusunun Kafkasya'daki ileri harekâtının, tam anlamıyla bir kurtuluş hareketi mahiyetinde olduğu, Osmanlı askerinin girdiği bölgelere özgürlük ve kurtuluş bayramları getirerek, tüm Kafkasya halkı Osmanlıları gözleri yaşlarla dolu bir samimiyet ve sevgiyle karşılandığı; Tavuskerd ve Tiskerd köylerine Osmanlı askeri adım attığında, halk hemen şükran nişanesi olarak kurbanlar kesip onları karşılamakta ve Türk askerine büyük ikramlarda bulundukları

belirtilmiştir. Bu samimi gösterilerin Kafkasya'nın artık tamamen özgürlüğüne kavuşacağına dair güçlü bir kanaat oluşturduğu söylenebilirdi.¹²⁷

3.2.9. 3 - 4 -5 Ocak 1915 Muharebeleri

Sarıkamış harekâtında 3 Ocak 1915'te Rus birlikleri taarruz hazırlıklarını tamamlayarak IX. ve X. Türk Kolorduları üzerine saldırıya geçti. Bu tarihten itibaren taarruz inisiyatifi Ruslara geçti ve Türk kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldı. IX. ve X. Kolorduların taarruzları başarısız oldu, bu nedenle Hafız Hakkı Paşa geri çekilme emri verdi. Türk 3. Ordusu Erzurum'a çekilmeye başlarken, Rus birlikleri taarruzlarını sürdürdü. Hafız Hakkı Paşa, bu esnada yoğun Rus ateşi altında zor durumdan kurtuldu.¹²⁸

Ardahan zaferi, halk arasında büyük bir sevinçle karşılanmış olsa da bu zaferin etkisi oldukça kısa ömürlü olmuştu. Türk birlikleri, Ardahan'da yalnızca dört gün kalabilmiş ve 3 Ocak itibarıyla Şavşat yönüne doğru geri çekilmek zorunda kalmıştı. Ancak, bu gelişme henüz kamuoyuna yansımadığından, zaferin getirdiği coşku toplum nezdinde devam etmekteydi. Dahası, 3 Ocak'ta karargâhtan yapılan resmi bir açıklamada, Sarıkamış'ta konuşlanan ana kuvvetlerin kesin bir zafer kazandığı duyurulmuş ve bu haber zafer havasını daha da pekiştirmişti. Karargâhtan yapılan bir açıklama *Tanin* gazetesinde *Büyük Zafer 2400 esir, 8 top, 13 mitralyöz – Her Taraftan Zafer Haberleri* başlıklı habere göre, Türk birliklerin zaferle ilerleyişine devam ettiği, ordunun bir kısmının Sarıkamış'a kadar ilerleyerek burada şiddetli çarpışmaların ardından kesin bir zafer kazandığı, mevcut duruma göre, Ruslardan 2000'den fazla esir alınıp, sekiz top, 13 makineli tüfek, birçok silah ve büyük miktarda mühimmat ile her türlü savaş malzemesinin ve ayrıca önemli miktarda erzağın da birliklerin eline geçirildiği belirtilmişti. Sarıkamış ile Kars arasındaki iki dolu askeri trenin, içindekilerle birlikte ele geçirilerek Sarıkamış-Kars demiryolu tahrip edildiği; Tavuskert'ten Rus topraklarına ilerleyen bir birlik, bir Rus taburunu bir geçitte ağır ateş altına alması neticesinde düşman taburunda 200 ölü ve 400 esirin olduğu, geri kalan askerlerin ise dağıtıldığı bilgisi paylaşılmıştı.

Gazete *Kars'a Doğru ...* başlıklı diğer habere göre, "Sarıkamış, Oltu ve Ardahan birkaç gündür Osmanlı bayrağı altında hâkimiyet altına girdiği belirtilerek üç gün önce bu

¹²⁷ *Tanin*, nr. 2168 (20 Kanun-i Evvel 1330 / 3 Ocak 1915, s.3-4.

¹²⁸ Maslofski, *Umumi Harpte Kafkas Cephesi*, s.138-139.

sonuçlar öngörülmeyle çalışıldığında neticenin bu kadar parlak olacağını düşünmediklerini vurgulanarak kazanılan zaferin öneminin tüm beklentilerin ötesinde olduğuna temas edinilmişti. Elde edilen bu zaferin önemi gerçekten büyük olduğuna değinilerek ancak, bu önemin yalnızca savaşın nihai sonucu ile değil, aynı zamanda kazanılan şeyin stratejik ve askeri değeriyle değerlendirilmesi gerektiği belirtildiğinden bu bakış açısıyla düşünüldüğünde, Türk ordusunu tebrik etmek için kelimelerin kifayetsiz kaldığı vurgulanmıştı. Bu harekâtın en belirgin özelliğinin hız ve şiddet ile tanımlanması gerektiğinin lazım olduğu dile getirilerek, Sarıkamış'ta, lokomotifleri ve her türlü donanımı ile mühimmat yüklü iki askeri trenin ele geçirilmesi için, Aras-Oltu hattında zafer kazanan ordunun tüm zorluklara ve bölgenin doğal engellerine rağmen ne kadar sert ve hızlı bir takip harekâtı gerçekleştirdiği ve ne kadar ustaca manevralar yapmış olmasının lazım geldiğine dikkat çekerek Rusların da bu olağanüstü hızda gerçekleşen muzaffer ilerleyiş karşısında büyük bir şaşkınlık yaşadığının aşikar olduğu belirtilmişti. Bu zaferin yalnızca bununla sınırlı kalmayacağı hâlâ Kars'a doğru ilerleyen Türk ordusunun düşmanı şiddetle takip ettiği ve Rus ordusunun beklemediği bu saldırı nedeniyle daha büyük kayıplar vererek daha büyük felaketler yaşayacağı; ilerleyen bir iki gün içerisinde yeni zafer haberlerini beklemek son derece doğal olduğunu ve bu haberlerin geleceğinin umulduğu ifade edilmişti.”

Yine bu zafer hakkında gazetede *Büyük Zafer* başlıklı bir başka habere göre, “Osmanlı ordusunun Kafkas Cephesi'ndeki zaferlerini ve Rusların beklenmedik yenilgisinden bahsedip, yıllardır Çarlık Rusya'sının baskısı altında ezilen ve savaş yorgunu sanılan Türklerin, büyük bir cesaret ve kahramanlıkla Rus ordusuna ağır darbeler indirdiği vurgulanıyordu. Düşmanın Osmanlıları kolayca yenebileceğini düşündüğü ancak Osmanlı ordusunun beklenmedik bir hız ve şiddetle ilerleyerek Oltu, Ardahan ve Sarıkamış gibi kritik bölgeleri ele geçirdiği ifade ediliyordu. Bu başarıların Rusya'da büyük bir korku ve şaşkınlık yarattığı belirtilirken, Osmanlıların geçmişte kaybettikleri topraklara geri dönmelerinin bir intikam ve adalet zaferi olduğu vurgulanıyor. Son olarak, Osmanlı ordusunun ilerleyişinin yalnızca askeri bir başarı değil, aynı zamanda

tarihsel bir hesaplaşma ve zalimlere karşı bir adalet mücadelesi olduğu” anlatılmaktaydı.¹²⁹

Sarıkamış zaferi, tıpkı Ardahan’daki gibi yanıltıcı bir zaferdi. Soğanlı ve Allahuekber Dağları’ndan ilerleyen iki Türk kolordusunun 28 Aralık’ta Sarıkamış önlerinde birleşmesiyle harekât planı teorik olarak gerçekleşmişti. Ancak aşırı soğuk, açlık ve zorunlu yürüyüşler nedeniyle ağır kayıplar veren birlikler, 4 Ocak’tan itibaren Sarıkamış’tan geri çekilmek zorunda kalındı. Dolayısıyla Sarıkamış zaferi ilan edildiğinde, aslında Türk ordusunun yenilgisi kesinleşmişti.

Tanin gazetesi bu durumun aksine *Kafkasya’da Ne Kadar Yer Zabt Ettik?* başlıklı habere, “Türk ordusunun, son harekâtıyla Kafkasya’da işgal ettiği bölgeyi genişlettiği ve bu bölgenin yaklaşık sınırlarını okuyuculara gösterebilmek ve ordunun hareketleri hakkında genel bir fikir edinebilmeleri yardımcı olacağını umarak harita hazırlandı” belirtilerek, Sarıkamış harekâtına dair yayımlanan bildiride, söz konusu bölgenin ele geçirildiği açıkça ifade edilerek buna ek olarak, Kars ile Sarıkamış arasındaki demiryolu hattının tahrip edildiği ve içeriğiyle birlikte iki askeri trenin ele geçirildiği de vurgulanmıştı. Bu bilgiler ışığında, sol kanadın gerçekleştirdiği harekâtın Sarıkamış’ı doğrudan ele geçirmekten çok, kuşatma girişiminde bulunduğu ve demiryolunun tahribiyle bu girişimde başarılı olduğu sonucu çıkarılabilir idi. Eğer durum gerçekten böyleyse, kazanılan zaferin önemi daha da büyük olacağı ve ilerleyen birkaç gün içinde gerçekleşecek yeni harekâtın da bu durumu daha da aydınlatacağı dile getirilmişti.¹³⁰

Cephelerle ilgili olarak savaşın başlangıcında kamuoyuyla paylaşılan haberlere bakıldığında özellikle Kafkas ve Kanal Cephelerinde Osmanlı Devleti’nin başarısızlıkları ile ilgili pek bir haberin yer almadığı görülmekle beraber buralarda yaşanan olumsuzluklar kamuoyundan gizlenmekteydi. Uygulanan sansür ile devletin sadece askeri ve siyasi durumu ile ilgili olumsuzluklar kamuoyundan gizlenmedi.

Zafer haberleri, sadece İstanbul’da değil, ülkenin dört bir yanında büyük bir memnuniyet ve heyecan yaratmıştır. *Tanin* gazetesi *Vilayatda Şevk ve Sürur* başlıklı habere göre, “zafer haberlerinin sadece İstanbul’da değil, ülkenin dört bir yanında büyük bir memnuniyet ve heyecan yaratmış olduğundan ve sevinç gösterileri

¹²⁹ *Tanin*, nr. 2169 (21 Kanun-i Evvel 1330 / 4 Ocak 1915, s. 1.; *İkdam*, nr. 6421 (22 Kanun-i evvel 1330/ 4 Ocak 1915), s.1

¹³⁰ *Tanin*, nr. 2170 (22 Kanun-i Evvel 1330 / 5 Ocak 1915, s. 1.

düzenlenirken, çeşitli illerden gazetelere çok sayıda tebrik telgrafı gönderilmiş olduğundan bu yoğun ilgi nedeniyle gazetede yer darlığı sebebiyle bu telgrafları yayımlayamadığını kamouyuna açıklamak zorunda kalmıştı.”

Gazetede *Rusların İtirafı* başlıklı bir diğer habere göre, “Sarıkamış çevresinde şiddetli çarpışmaların yaşandığı, Türklerin Oltu yönünde ilerlemek için saldırıya geçtiği ancak Rusların buna engel olduğu belirtiliyor. Ardahan bölgesinde ise herhangi bir değişiklik olmadığı ifade ediliyorken paragrafın ikinci kısmında ise, Osmanlı tarafı Rusların bu “engel olma” durumunu alaycı bir şekilde eleştirdiğini, düşmanın doğal olarak saldırıya karşı koyacağını, dolayısıyla Rusların “mümanaat ediyoruz” şeklindeki açıklamasının gereksiz ve komik olduğunun ima edildiğini görmekteyiz. “Kalagöz vazifesi” ifadesiyle de Rusların sadece izleyici konumunda kalmalarının beklenemeyeceğini, savaşın doğasında karşı koymanın olduğunu vurgulanmaktaydı. Sonuç olarak, bu paragraf Osmanlı tarafının Rus bildirisine yönelik alaycı bir tepkisini ve savaşın doğası gereği her iki tarafın da birbirine karşı koymasının olağan olduğunu anlatılmaktaydı.”¹³¹

3.2.10. Enver Paşa’nın Cepheden Ayrılması ve Rus Faaliyetleri

6 Ocak’ta Enver Paşa, Hafız Hakkı Paşa’ya Bardız’ı ele geçirmesi ve burada savunma hattı kurması emrini verdi. Ayrıca 32. Tümeni de onun emrine tahsis ederek, Oltu-Erzurum yolunun güvenliğinin sağlanmasını istedi. Enver Paşa, karargâhıyla birlikte Zivin’den Hedik’e geçmişti. 7 Ocak’ta Hafız Hakkı Paşa, emredilen bölgelerde kuvvetleri bir araya getirmeye çalışıyordu ancak IX. Kolordu büyük kayıplar vermiş ve neredeyse tamamen yok olmuştu. 6 Ocak günü Rus kuvvetleri Çermik’e girdi. 10. Kolordu Bardız’a geri çekildi. 6 Ocak tarihli raporunda Hafız Hakkı Paşa, X. Kolordunun her iki kanadının da bozulduğunu ve artık savunma yapacak ya da geri çekilecek gücünün kalmadığını belirtti. Enver Paşa’nın ısrarıyla 11. Kolordu yeniden saldırıya geçti, ancak sonuç değişmedi. 8 Ocak’ta Enver Paşa askerlere veda etti:

“Arkadaşlar!

*Hemen bir ay oluyor ki içinde bulunarak günlerce süren muharebelerde
düşmana nasıl saldırdığınızı gördüm. Havanın, yerin ve düşmanın gösterdiği
direnmeleri her türlü yoksulluğa bakmayarak kırdınız ve düşmanı ata
topraklarından sürüp götürdünüz. Düşmandan yerler aldınız. Bu uğurda sarf ettiğiniz*

¹³¹ Tanin, nr. 2171 (24 Kanun-i Evvel 1330 / 6 Ocak 1914), s.1- 4.

*emekler hiçbir vakit kaybolmayacaktır. Bundan dolayı sizi padişahımız başta olduğu halde bütün millet tebrik ediyor, ben yine İstanbul'a dönüyorum. İnşallah bundan böyle de büyük büyük başarılar kazanarak düşmanı bir daha başkaldırmayacak derecede kahreder ve şehitlerimizin ruhunu şâd edersiniz. Sizi, Allah'ın birliğine emanet ediyorum...*¹³²

9 Ocak'ta, 11. Türk Kolordusu Azap bölgesine, 10. Türk Kolordusu ise İd ve Kaleboğazı çevresine çekilerek bu bölgelerde savunma pozisyonu aldı. 9. Kolordu ise Ruslar tarafından tamamen imha edilmişti.¹³³ 10 Ocak'ta Sarıkamış-Bardız hattında kalan Kafkas harekât ordusu tamamen yok oldu. Enver Paşa, Karadeniz'deki güvenlik sorunları ve Yavuz zırhlısının hasar görmesi nedeniyle karayoluyla İstanbul'a döndü.¹³⁴ 12-17 Ocak tarihleri arasında İd ve çevresinde Ruslarla küçük çatışmalar yaşandı.¹³⁵ 13 Ocak'ta Rusların artan saldırıları sonucu Oltu Rusların kontrolüne geçti, Ştange Müfrezesi ise Artvin'e kadar geri çekildi. 3. Ordu karargâhı da Hedik'ten Artvin'e taşınmak zorunda kaldı.

Ocak ayının ortalarından itibaren, kamuoyunun dikkati farklı cephelere çekilmeye çalışılmış. Gazetelerde, özellikle yabancı kaynaklardan yapılan alıntılara ağırlık verilerek, Rusların tüm cephelerde zorlandığına dair bir algı oluşturulmaya çalışıldı. 12 Ocak'ta İkdâm gazetesinde *Ruslar Sıkışmışlar* başlıklı habere göre, "Rusların Türk ordusunun baskısı nedeniyle Lehistan'daki bazı birliklerini Kafkasya'ya kaydırmak zorunda kaldıkları belirtiliyorken"¹³⁶, bununla birlikte 13 Ocak 1915 tarihli resmi bildiriye İkdâm gazetesi paylaşarak, "Kafkas Cephesi'nden yeni bir gelişme olmadığı bilgisi kamouyuna arz ediliyordu. Aynı gün Avrupa cephelerine dair ayrıntılı bilgilerin paylaşılması, dikkat çekici bir çelişki oluşturuyordu".¹³⁷ Bu dönemde, gazetelerde harekâtla ilgili haberlerin yerini büyük ölçüde propaganda amaçlı içerikler almaya başladı. İkdâm gazetesi *Kafkasya Vali-i Umûmîsi'nin Beyannamesi* başlığıyla yayımlanan habere göre, "Başkomutanlık İstihbarat Şubesi kaynak gösterilerek paylaşılan bu haber, Osmanlı istihbaratının Kafkasya'daki duruma dair son bilgilerini

¹³² Aslan, "Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi Sarıkamış", s.93.

¹³³ Maurice Larcher, *Kafkas Harekâtı*, Çev. Can Kapyalı, Omnia Yayınları, İstanbul, 2010, s.84

¹³⁴ Aslan, "Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi Sarıkamış", s.94.

¹³⁵ Eksik, Siyasi ve Sosyal Açından Kafkas Cephesi, s.62.

¹³⁶ *İkdâm*, nr. 6428 (30 Kanun-ı evvel 1330/ 12 Ocak 1915), s. 1.

¹³⁷ *İkdâm*, nr. 6429 (31 Kanun-ı evvel 1330/13 Ocak 1915, s.1; bknz. "Avusturya Harp Raporu," s.1, "Alman Harp Raporu", s. 2.

aktarmaktadır. Osmanlı istihbaratı, Kafkasya'daki Rusların büyük bir panik içinde olduğunu ve özellikle Tiflis gibi şehirlerde halkın Osmanlı istilasından korkarak kuzeye doğru kaçtığı ileri sürülüyordu. Kafkasya genel valisi bir bildiri yayınlarak Tiflis'in acil bir tehlike altında olmadığını açıklasa da halkın korku ve endişesinin gerçek olduğunu kabul etmekteydi. Haberde, valinin bu göç hareketini durdurmak için çaba sarf ettiği, ancak bunda başarılı olamadığına da yer verilmekteydi. Osmanlı'nın gücünün, Rusya üzerinde etkisini göstermeye başladığı vurgulanmaktaydı.”¹³⁸

Sarıkamış Harekâtı'nın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, Osmanlı karargâhında derin bir sessizlik hâkim olmuş, bu yenilginin kamuoyuna ve devletin ilgili birimlerine duyurulması bilinçli olarak engellenmişti. Zafer haberlerinin coşkuyla yayıldığı bir dönemde, Osmanlı istihbarat birimleri tarafından ele geçirilen ve IX. Kolordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın birlikleriyle birlikte esir alındığını bildiren Rus telgrafları, 3. Ordu Komutanlığı tarafından yalanlanmıştı. Harekâtın başındaki isimlerden olan Enver Paşa, yenilginin boyutlarını en yakın silah arkadaşlarına dahi açıklamamış, cepheden ayrılırken yayımladığı bildiride başarısızlığa değil, kazanılan zaferlere ve ele geçirilen bölgelere vurgu yapmıştı. İstanbul'a döndüğünde ise sadrazama Sarıkamış'ta yaşananlarla ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştı. Görüldüğü gibi 93 Harbi'nin yarattığı derin izleri silmek ve Osmanlı hâkimiyeti dışındaki Türk topraklarını kurtarmak amacıyla harekete geçen Osmanlı ordusu, Sarıkamış Muharebesi'nde ağır bir yenilgiyle karşılaşmıştı. Bu başarısızlık, Osmanlı kuvvetlerinin stratejik üstünlüğünü kaybetmesine neden olmuş ve birlikleri savunma pozisyonuna çekilmeye mecbur bırakmıştı.

Tanin gazetesi Genel Karargah'tan gelen bildiriye paylaşılarak, “Rusların taarruzu her cephede püskürtüldüğü, Kafkasya Ordusu'nda kayda değer başka bir gelişme bulunmadığını ve Rus taarruzunun kesin bir şekilde durdurulduğu bilgisi vurgulanmıştı.”¹³⁹

3.2.11. Sarıkamış Harekâtı'nın Askeri ve Siyasi Sonucu

22 Aralık 1914'te başlayan Sarıkamış Harekâtı, 19 Ocak 1915'e kadar sürmüştü. Harekâtın ikinci evresi olarak görülen Rus taarruzu sırasında 3. Ordu, Sarıkamış ve

¹³⁸ *İkdam*, nr. 6431 (2 Kanun-ı sani 1330/15 Ocak 1915), s.1.

¹³⁹ *Tanin*, nr. 2187 (9 Kanun-i sani 1330 / 22 Ocak 1914), s.4.

Bardız arasında çok sayıda esir ve zayıat vermiş; 9. Kolordu ise neredeyse tamamen yok olmuştı. Bu nedenle Sarıkamış Harekâtı, askeri bir yenilgi ve hezimet olarak tarihe geçmiş. Bu askeri başarısızlık, Osmanlı Devleti'nin siyasi hayatını da etkileyerek, Rusya'nın desteğiyle bölgede büyüyen Ermeni sorununu siyasi gündemin önemli bir maddesi haline getirmişti.

Yenilginin birçok nedeni bulunmaktadır. Kış şartları son derece sert olmasına rağmen, askerlerin uygun kış kıyafetleri yoktur. Ayrıca, bölgenin dağlık yapısı ve kış koşulları nedeniyle ulaşım elverişli yollar azdır ve birçok yol kapanmıştı. 3. Türk Ordusu, bölgeyi doğru şekilde gösteren haritalara sahip olmadığı için mesafeleri yanlış değerlendirmiştir. Sarıkamış'ın yakın olduğu düşünülerek yanlış emirler verilmiş ve askerler, zorlu koşullarda dinlenmeden Sarıkamış'a sevk edilmeye çalışılmıştı. Ancak, birçok asker yolda donarak hayatını kaybetmişti. Ayrıca, birlikler arasında sağlıklı iletişim kurulamayı, Rus esirlerden alınan yanlış bilgilerin dikkate alınması ve harekâta zamanında başlanamaması da yenilginin sebepleri arasında yer almıştı.

Sarıkamış Muharebesi sonrası Rus Kafkas Ordusu'nun kayıpları konusunda kaynaklar farklı rakamlar vermektedir. Larcher'e göre, 22 Aralık 1914 ile 15 Ocak 1915 arasında Rus ordusu 8.000 asker kaybetmişti; bunların 1.500'ü ölmüş, 3.500'ü yaralanmış, 3.000'i ise donarak hayatını kaybetmiş veya hastalanmıştı. W.E.D. Allen ve Paul Muratoff'a göre ise Rusların 16.000 ölü ve yaralı, 12.000 hasta askeri olduğu belirtilmişti. Türk Ordusu'nun Sarıkamış Muharebesi'ndeki kayıpları da farklı kaynaklarda değişiklik göstermektedir. Fahri Belen'e göre, 3. Ordu bu harekâta 40.000 askerini kaybetmişti; esir, şehit, yaralı, hasta ve firarilerle birlikte ordunun mevcudu üçte bire düşmüştü. Başlangıçta 150.000 askerle katılan ordu, ilkbahara girerken 60.000 muharip askere ve 129 topa sahip olmuştur. Geri hizmetlerle birlikte ordu mevcudu 100.000 olarak belirtilmişti.¹⁴⁰

Türk arşiv kayıtları, çeşitli yazarların eserleri ve Rusların resmi yayınlarına dayanan bir kaynağa göre, Ruslar Sarıkamış Muharebesi'nde Türklerden 7.000 esir almış ve muharebe sonrasında 23.000 Türk askerinin cenazesini gömmüştü. 11. Türk Kolordusu bölgesinde 10.000, muharebe hatları arkasında ise donma ve hastalık nedeniyle 20.000 erin daha öldüğü tahmin edilmektedir. Bu nedenle, Türk kayıplarının toplam sayısının

¹⁴⁰ Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1915 Yılı Hareketleri*, Cilt 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964, s.91.

60.000'i bulduğu belirtilmekteydi. 14 Şubat 1915 tarihinde toplanan Türk Ordusu kuvvetlerinde 42.000 er görünmekte, muharebeden önce 118.000 olan ordu mevcudundan ise 15.000 kadar erin durumu belirsizliğini korumaktadı.¹⁴¹

Bu harekâta Osmanlı Devleti kaybeden taraf olurken, cephenin açılması için çeşitli baskılar yapan Almanya'nın durumu farklıydı. Almanların amacı, Rusların Kafkas bölgesinde meşgul edilmesi ve Avrupa cephelerinden geri çekilmelerini sağlamaktı. Sonuç olarak, Almanya istediğini elde ederek Rusya'yı Kafkaslar'da oyalamış ve bu bölgede bir varlık oluşturmuştur. Savaş sonrası, yenilginin sorumlusunu bulmak amacıyla âdeti bir cadı avı başlamış. Liman Paşa, Alman prestijini ve çıkarlarını zedelediği gerekçesiyle Bronsart Paşa'yı savaş suçlusu olarak görmüş ve istifa etmesini istemişti. Ancak Enver Paşa, Bronsart Paşa'ya sahip çıkarak onun görevinde kalmasını sağladı. Savaşın en önemli kazananı, kahraman ilan edilen Rus General Yudenich oldu. Türkler karşısında Rus ordusunun dirençli kalmasını sağlayan ve geri çekilmeyi önleyen Türkistan Kolordusu Komutanı Yudenich, bu başarısından dolayı terfi etti ve iki kolorduluk Rus ordusunun komutanı oldu. 1. Rus Kafkas Ordusu Komutanı Georgiy Eduardoviç Berhman, savaş sonrası görevden alındığından, zafer Kafkas Ordusu'nun Kurmay Başkanı Tümgeneral N. N. Yudenich'e atfedildi. General Yudenich, kaybettiği askerlerin yerini doldurmak amacıyla sıkı bir teşkilatlanma ve düzenleme sürecine girdi. Bu çerçevede, milis ve atlı birliklerin sayısını artırmak için çeşitli çalışmalar başlattı.

Kafkas Cephesi'nde yaşanan yenilgilerin kamuoyunu etkilememesi amacıyla sıkı bir sansür uygulandı. Bu sansür nedeniyle yenilgi hem kamuoyundan hem de devlet yetkililerinden gizlendi. Enver Paşa, cepheden ayrılırken askerlere yenilgi değil, elde edilen başarılar hakkında bilgi verdi. Hükümet yanlısı Turan Gazetesi de sansüre uygun yayınlar yaparak kayıplardan ve yenilgilerden bahsetmedi. İstanbul'a dönen Enver Paşa, Sadrazam'a cephedeki durumu anlatmadı. Enver Paşa'nın Meclis-i Mebusan'da yaptığı: “... Savaş başladıktan sonra, Rusları kendi arazilerinde takip edecek süratte mukabil taarruza geçerek, onları hırpaladık ve bugüne kadar gördüğümüz gibi, Rus ordusu artık bizim için bir tehlike teşkil edemeyecek bir hale soktuk...” 22 Eylül 1915 tarihinde

¹⁴¹ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, s.535-536.

askeri durum değerlendirmesinde dile getirdiği sözlerde dahi mağlubiyetin üzeri örtülmeye çalışıldı, halkta kamuoyu aracılığıyla algı operasyonları yapılmak istendi.¹⁴²

Tanin gazetesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin resmi yayın organı niteliğinde olup, hükümetin savaş politikalarını doğrudan destekleyen bir çizgide yayın yapmıştır. Sarıkamış Muharebesi'nin fiilen sona erdiği ve ordunun büyük kayıplar verdiği günlerde dahi *Tanin*'in haber dili oldukça iyimser, hatta gerçeklikten uzak bir tablo çizmektedir. Sunulan haberler ile kamuoyunda bir zafer beklentisi oluşturmayı amaçlamıştır. Bu haber dilinin ardında yatan temel motivasyon, hem halkın savaş moralini yüksek tutmak hem de Enver Paşa'nın şahsında temsili bulan askeri liderliğin imajını korumaktır. Gerçekte ise Sarıkamış'ta Osmanlı ordusu neredeyse yok olma noktasına gelmiş; fakat bu durum kamuoyundan titizlikle gizlenmiştir.

İkdam gazetesi ise *Tanin*'e kıyasla daha bağımsız ve zaman zaman hükümete eleştirel yaklaşan bir çizgiye sahiptir. Ancak *İkdam* da savaş döneminin basın rejimi içerisinde faaliyet gösterdiğinden, Sarıkamış'taki gerçek tabloyu tüm çıplaklığıyla yansıtamamıştır. Gazetede verilen haberlerde, doğrudan bir yenilgi ifadesi yer almamakla birlikte, satır aralarında ciddi bir başarısızlık sezilmektedir. *İkdam*'ın kullandığı örtük anlatım, dönemin sansür mekanizmasından kaçınmakla birlikte okuyucuya mevcut durumu ima etme çabasının bir yansımasıdır.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Sarıkamış Harekâtı'nın Osmanlı basınındaki temsili, savaş döneminde basının nasıl bir sansür ve propaganda aracına dönüştüğünü gözler önüne sermektedir. Özellikle *Tanin* gazetesi üzerinden okunabilecek şekilde, haber dili; halkın moralini yüksek tutmak, siyasi ve askeri liderliği desteklemek ve savaşın olumsuz sonuçlarını örtbas etmek amacıyla yeniden inşa edilmiştir. Bu durum, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı basınının yalnızca haber verme işlevinden değil, aynı zamanda devletin resmî ideolojisini ve söylemini yayma görevinden de sorumlu tutulduğunu göstermektedir.

¹⁴² Tuncay Ögün “Turan Gazetesi Örneğinde Osmanlı Basınında Kafkas Cephesi'nin İlk Ayları ve Sarıkamış Harekâtı. (100. Yılında I. Dünya Savaşı).” *TYB*, Sayı 11, 2014, s.87.

SONUÇ

Birinci Savaşı, ani gelişmelerin bir sonucu olmaktan ziyade, Avrupa'da uzun süredir biriken toplumsal ve siyasi dinamiklerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Rönesans, Reform ve Aydınlanma dönemlerinin etkisiyle gelişen eşitlik, özgürlük ve milliyetçilik fikirleri, özellikle Fransa'da şekillenmiş ve 19. yüzyıl boyunca Avrupa genelinde yayılmıştır. Bu fikirler, milli devletlerin oluşumunu hızlandırmış, sanayi devrimiyle birleşen bu süreç, devletleri hızlı bir şekilde sanayileşmeye yöneltmiştir. Sanayileşme ise sömürgecilik rekabetini doğurmuş, bu rekabet silahlanma yarışını hızlandırmış ve devletlerin çeşitli askeri ve siyasi ittifaklar kurmasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'na giden süreç, uzun süredir devam eden siyasi ve askeri gerilimlerle şekillenmiştir. 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahdı ve eşinin Saraybosna'da suikasta uğraması, zaten gergin olan uluslararası durumu daha da alevlendirmiştir. Bu koşullarda, Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalması, sömürgecilik rekabeti ve büyük güçlerin çıkarları nedeniyle pek mümkün olmamıştır. İtilaf Devletleri'nin Osmanlı ile ittifak yapmayı reddetmesi sonucunda Osmanlı, İttifak Devletleri'ne katılmak zorunda kalmış ve savaşta ilk olarak Rusya'ya karşı açılan Kafkas Cephesi'nde yer almıştır. Bu cephe, tezin ana konusunu oluşturmaktadır.

Kafkas Cephesi, Osmanlı Devleti üzerinde siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik açılardan önemli etkiler yaratmıştır. Osmanlı, bu cephe açıldığında önceki savaşlardan yorgun ve yeni bir savaşa tam anlamıyla hazır olmayan, lojistik sorunlar yaşayan Osmanlı ordusu hem Ruslarla hem de Doğu Anadolu'nun zorlu coğrafi ve iklim koşullarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Gıdasızlık vecephane eksikliği, sağlık sorunları ve gerekli teçhizat yetersizlikleri, savaşın seyrini olumsuz etkilemiştir. Bazı askeri başarılar elde edilse de bu başarılar kalıcı olamamış ve Osmanlı ordusu ağır kayıplar vermiştir.

Panturanizm ve Panislamizm idealleri doğrultusunda Orta Asya'ya ulaşmayı hedefleyen Osmanlı ordusu, bu amaca ulaşmak için yeterli donanım, teçhizat ve profesyonel bir kadrodan yoksundu. Benzer şekilde, Rusların Kafkasya'daki orduları da batı cephesindekilere kıyasla daha zayıf bir durumda bulunuyordu. Ancak, Rusların cephedeki Kazak birlikleri ve platon taburları, sert yapıları ve Kafkasya'nın zorlu kış şartlarına uyum sağlamaları nedeniyle savaşın seyrinde önemli bir rol oynadılar.

Kasım 1914'te Karadeniz'deki Rus limanlarının Osmanlı donanmasına ait gemiler tarafından bombalanmasının ardından, Ruslar Türk-Rus sınırını geçerek savaşı başlamıştır. İlk büyük çatışmalar Köprüköy ve Azap köyü civarında gerçekleşti ve bu muharebelerde Osmanlı ordusu galip gelmiştir. Bu muharebelerde Türk ordusunun karşılaştığı en büyük sorunlardan biri komuta kademeleri arasındaki görüş ayrılıkları olmuştur. III. Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa, Erzurum'un doğusunda savunma hattı kurarak hazırlıklarını buna göre yaparken, İstanbul'daki Başkomutan Vekili Enver Paşa sürekli taarruz yapılması gerektiği yönünde emirler göndermiştir. Bu farklı stratejik yaklaşımlar, savaşın yönetimi üzerinde etkili olmuştur. Savaşın başlarında, eğitim eksiklikleri nedeniyle bazı birliklerde geri çekilme ve firar olayları yaşanmıştır. Başarıyı olumsuz etkileyen bir diğer faktör ise cephe gerisindeki ikmal sorunlarıydı. Bölge depolarında yeterli erzak bulunmasına rağmen, araç yetersizliği nedeniyle bu malzemeler cepheye taşınamamıştır. Ayrıca Osmanlı ordusunun tamamen modern silahlarla donatıldığı iddiaları doğru değildi. Topların büyük bir kısmı eski tip olup, menzilleri kısa olduğu için modern Rus toplarına karşı etkili bir mücadele vermekte zorlanmıştı.

Osmanlı Devleti, Kafkas Cephesi'ndeki Sarıkamış Harekâtı'na ekonomik, fiziki ve moral açıdan dezavantajlı bir şekilde başlamıştır. Kış koşullarına uygun savaş ekipmanı, teçhizat, yiyecek ve kıyafet eksiklikleri ordunun önemli sorunları arasında yer alıyordu. Özellikle sıcak bölgelerden gelen askerler, yazlık kıyafetlerle kışın zorlu şartlarına karşı savunmasız kalmıştı. Ayrıca bölgenin coğrafi yapısı, ikmal ve lojistik faaliyetlerini zorlaştırıyordu. Osmanlı Devleti geçmişte bu tür olumsuzlukları yetenekli ve stratejik komutanlar sayesinde aşabilmişti, ancak 1914 yılında bu tür komutanların sayısı oldukça azdı. Bu nedenle Sarıkamış'taki yenilgi, iklim, coğrafya ve lojistik sorunların arkasına gizlenmiş bir askeri başarısızlık olarak kalmıştır.

Sarıkamış Harekâtı sırasında, bazı komutanların harekâta gereken özeni göstermemesi ve kendi inisiyatifleri doğrultusunda hareket etmeleri, asıl planın dışına çıkılmasına yol açmıştır. Oysa bu muharebede stratejik olarak geniş alanlar değil, belirli hatlar üzerinde ilerlemek önemliydi. Hafız Hakkı Paşa ve Enver Paşa'nın sürekli hat değiştirerek merkezi karargâhtan uzaklaşmaları, tümenler ve alaylar arasındaki koordinasyonu zayıflatmış, ordunun kanatlarını savunmasız bırakmış ve iletişim sorunlarını artırmıştır. Bu durum, birliklerin birlikte hareket etme kabiliyetini kaybetmesine neden olmuştur.

Taarruz halinde olan bir ordunun merkezi bir noktadan yönetilmesi, askeri strateji açısından kritik öneme sahipti. Ancak, siyasi güçle terfi eden bazı komutanlar, muharebe alanlarını siyasi amaçlarına alet etmiş ve askeri liderlik görevlerini yeterince yerine getirememişlerdir.

Harekât süresince IX. Kolordu'nun askerleri neredeyse tamamen, X. Kolordu'nun askerleri ise kısmen donarak ya da çatışmalarda şehit oldu. Sarıkamış Harekâtı sonrasında Enver Paşa cepheyi terk ederek İstanbul'a dönerken komutayı Hafız Hakkı Paşa'ya devretti. Bu durum, taarruz inisiyatifinin Rusların eline geçmesine neden oldu. Türk ordusu, bu aşamadan sonra uzun bir süre salgın hastalıklar ve ordunun yeniden toparlanmasıyla ilgili sorunlarla başa çıkmak zorunda kaldı.

Birinci Dünya Savaşı'nda propaganda, modern bir savaş aracı olarak önem kazanmış ve toplum psikolojisini güçlü tutmak amacıyla basın-yayın organları etkin bir şekilde kullanılmıştır. Gazete ve dergilerde, halkın moralini yüksek tutmak adına kahramanlık hikayeleri ve cephe zaferleri öne çıkarılarak renkli bir dille aktarılmış, toplumun normal işleyişini sürdürmesi için gerekli önlemlerin alındığı mesajları verilmiştir. Osmanlı Devleti, propaganda faaliyetlerinde Avrupa devletlerinin gerisinde kaldığından dönemin en etkili iletişim aracı olan basın, propaganda amacıyla kullanılmış ve savaşın olumsuz gelişmeleri halka yansıtılmamıştır. Bu durum, basın aracılığıyla yapılan propagandanın kamuoyu üzerindeki etkisini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Birinci Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nde iktidarda olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, basın üzerinde ciddi bir baskı kurarak propaganda faaliyetlerini kendi politikaları doğrultusunda şekillendirmiş ve basında sansür uygulayarak bu faaliyetleri güçlendirmiştir. Osmanlı'nın Almanya ile birlikte savaşı kazanacağı yönündeki haberler, dönemin basınında sıkça yer almıştır. Savaşın ilk dönemlerinde bu propagandalar halk ve asker üzerinde etkili olmuşsa da savaşın uzaması ve somut başarıların elde edilememesi nedeniyle etkisini kaybetmiştir. Sansür nedeniyle bu gazetelerde hükümetin izin verdiği konular dışında bilgi paylaşımı yapılamamış, ekonomik sıkıntılar ve yiyecek teminindeki sorunlar gibi önemli meseleler gündeme getirilememiştir. Basında, cephedeki askerlere moral vermek, halka zafer inancı aşılamak ve milli duyguları güçlendirmek amacıyla zafer haberlerini abartılı bir şekilde sunarken, düşman yenilgileriyle ilgili haberlere yer verilmemiştir. Propagandanın önemli unsurlarından biri de din olmuştur. Osmanlı'nın savaşa katılmasıyla birlikte ilan

edilen Cihad-ı Ekber, basında sık sık Müslümanlara yönelik cihat çağrılarıyla desteklenmiştir.

Kafkas Cephesi'ndeki savaşların Türk basınındaki yansımalarını incelediğimiz bu çalışmada, farklı yayın politikalarına sahip ancak temsil yeteneği olan iki gazete üzerinde durulmuştur. Bu gazetelerden biri, İttihatçılığı temsil eden *Tanin* iken, diğeri daha ılımlı bir muhalefet anlayışına sahip olan *İkdam*'dır.

İstanbul basınında önemli bir yer tutan *Tanin* gazetesi, tarafsız bir yayın politikası izlediği izlenimi verse de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni destekleyen yazılar kaleme almıştır. Gazetenin sahibi ve başyazarı Hüseyin Cahit, köşe yazılarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başarılarına vurgu yaparak, cephedeki mevcut durumun Türk ordusunun lehine olduğuna, muhareberelerde muvaffakiyetlerin elde edildiğine dair görüşler öne sürmüştür. Gazete, özellikle II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin ardından, Osmanlı'nın son dönemlerinde saraya yakın bir çizgide yayın yaparak hükümetin politikalarını ve askeri stratejilerini desteklemek için özellikle sansür ve propagandanın etkisiyle hareket ettiği gibi Osmanlı Devleti'nin askeri başarıları ve hükümetin toplumsal reformlarına dair olumlu haberler ön planda tutmuştur. Sarıkamış Muharebesi gibi askeri başarısızlıkların dahi kahramanlık hikayeleriyle yansıtılması, *Tanin*'in hükümetle uyumlu bir yayın politikası izlediğinin göstergesidir. Bu strateji, halkın morali üzerinde doğrudan bir etki yaratmayı ve hükümete olan güveni güçlendirmeyi amaçlamıştır. *Tanin*, aynı zamanda devletin dış politikası ve iç meselelerine dair önemli bir denetim noktasıydı. Gazete, siyasi olarak muhafazakâr bir duruş sergileyerek Osmanlı'nın geleneksel yapısını korumaya yönelik bir yayın çizgisi izlemiştir. Örneğin, padişahın otoritesini ve Osmanlı'nın egemenliğini yüceltirken, toplumsal muhalefeti ve eleştirileri minimize etmeye çalışmış, bu doğrultuda halkın düşünsel özgürlüğünü sınırlayan bir dil kullanmıştır. Bu da *Tanin*'in, basın özgürlüğü konusunda daha sınırlı bir yaklaşım sergileyen ve hükümetin çıkarlarını gözetken bir gazete olduğunu ortaya koyar.

İkdam gazetesi ise daha bağımsız bir çizgide yayın yapmış ve hükümetin politikalarına karşı zaman zaman eleştirel bir tavır almıştır. Özellikle *İkdam*, Osmanlı toplumunun modernleşme çabalarını savunmuş ve halkın bilinçlendirilmesine yönelik bir yayın çizgisi izlemiştir. Bu gazetenin yayını, dönemin entelektüel çevreleriyle sıkı bir ilişki içindeydi ve daha özgür bir dil kullanılarak, toplumsal sorunlara dair açık tartışmalar

yapılmıştır. İkdam, hükümetin uygulamalarını yer yer eleştiren, toplumsal eşitsizliklere ve adaletsizliklere karşı duyarlı bir yayın politikasına sahipti. Gazete özellikle, askeri başarısızlıklar ya da hükümetin stratejik hatalarına dair eleştirilerini açıkça dile getirmiş ve halkı bu tür konularda bilinçlendirmeye çalışmıştır. Sarıkamış Muharebesi gibi olaylarda, zaferin altını çizen ve halkı motive etmeye çalışan *Tanin*'in aksine, İkdam daha gerçekçi bir yaklaşım sergileyerek zaferin arkasındaki zorlukları ve kayıpları da gündeme getirmiştir. Bu, gazetenin eleştirel yapısını ve halkı gerçeği öğrenmeye teşvik etme amacını ortaya koyar. Ayrıca, *İkdam*'ın, Osmanlı Devleti'nin modernleşmesine olan katkıları, bu gazetenin toplumsal sorumluluklarını yerine getirmek adına önemli bir adım olmuştur.

Tanin ve *İkdam* gazetelerinin en büyük farklarından biri, hükümetle olan ilişkileridir. *Tanin*, hükümetin politikalarına sadık kalmayı tercih ederken, *İkdam*, zaman zaman hükümete karşı eleştirel bir tavır almış ve daha bağımsız bir yaklaşım sergilemiştir. *Tanin*, özellikle II. Abdülhamid döneminde saraya yakınlığı ile bilinirken, *İkdam* gazetesi daha liberal bir çizgide ilerlemiş ve toplumsal sorunlara duyarlı bir yaklaşım benimsemiştir. *Tanin*'in genellikle hükümetin politikalarını onaylayan ve halkı bu doğrultuda yönlendiren bir dil kullanması, onu devletin resmî ideolojisinin sesi haline getirmiştir. Öte yandan, *İkdam*'ın daha eleştirel ve bağımsız tutumu, halkın düşünsel özgürlüğünü savunma amacını taşıyan bir dil kullanmasına olanak tanımıştır.

İkdam, gazetecilik anlayışında halkı bilinçlendirmeyi ve toplumsal sorunları tartışmayı ön plana çıkarmışken, *Tanin* gazetesi devletin prestijini ve ulusal birliği güçlendirmek için daha stratejik bir dil kullanmıştır. *Tanin*'in başarı odaklı yayınları, halkın hükümet politikalarına olan güvenini artırmayı amaçlarken, *İkdam* gazetesi daha bağımsız bir bakış açısı sunarak halkı düşünmeye teşvik etmiştir.

Son olarak ifade etmek isteriz ki, bu dönemde incelediğimiz gazetelerde genel seferberliğin ilanından sonra Osmanlı Devleti tarafından uygulanan sansürün etkisiyle bir tarafta İttihatçılığ, diğer tarafta ılımlı muhalefeti temsil eden gazetelerin yer verdikleri haberler karşılaştırılarak cephedeki gelişmeler ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarih (1789–1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Aydın, Nurhan. *Sarıkamış Harekâtı*, Kars: Sarıkamış Kaymakamlığı, 2012.
- Belen, Fahri. *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1914 Yılı Hareketleri*, Cilt 1, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1964.
- *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1915 Yılı Hareketleri*, Cilt 2, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1964.
- Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Kafkas Cephesi*, III. Ordu Harekâtı, Cilt 2, Kitap 1, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1993.
- Eyyüpoğlu, İsmail. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan (1881/2-1962)* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2009.
- ONU BAŞA AL Fevzi, Çakmak. *Birinci Dünya Savaşında Doğu Cephesi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2005.
- General Maslofski. *Umumi Harpte Kafkas Cephesi*, Çev. Mütekait Kaymakam Nazmi, Ankara: Genelkurmay Matbaası, 1935.
- General Nikolski. *Sarıkamış Harekâtı (12-24 Aralık 1914)*, Çev. Emekli Albay Nazmi, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1990.
- Harb Mecmuası (Kasım 1915-Haziran 1918)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.
- Karabekir, Kâzım Günlükler (1906-1948)*, Cilt1, Çev. Budak Kayabek, Haz. Yücel Demirel, İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2013.
- Larcher, Maurice. *Kafkas Harekâtı*, Çev. Can Kapyalı, Haz. Bingür Sönmez, İstanbul: Omnia Yayınları, 2010.
- Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, Cilt 1, Çev. Nilüfer Hatemi, İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2010.
- Öğün, Tuncay. *Sansür ve Propaganda Gölgesinde Ruslarla Savaş ve Sarıkamış Harekâtı (İnceleme- Kaynak Metinler)*, Ankara: TTK Yayınları, 2024.

Yalçın, Durmuş vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt 1, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2004.

Makaleler

Çınar, Burak. “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Jeopolitiğinin Rolü,” *Akademik Bakış*, Sayı 15, (2014): s.39-56.

Eraslan, Cezmi. “I. Dünya Savaşı ve Türkiye”, *Türkler*, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Cilt 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2022, s. 608-644.

Kalemlî, Hüseyin. “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti’nde Sansür Uygulaması”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 62, (2018): s.509-538.

Karaman, Mehmet Ali – Yılmaz, Birgül. “I. Dünya Savaşı Basınında Propaganda Faaliyetleri”, *II. Uluslararası Multidisipliner Akademik Çalışmalar Sempozyumu*, İstanbul: Berikan Yayınevi, 2018, s.92-104.

Kuran, Ercüment. “1. Dünya Savaşı”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s.196-200.

Öğün, Tuncay. “Kafkas Cephesinde Kader Ânı: Sarıkamış Harekâtı ve Sonuçları,” *Türkler*, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Cilt 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.398-408.

_____ “Turan Gazetesi Örneğinde Osmanlı Basınında Kafkas Cephesi’nin İlk Ayları ve Sarıkamış Harekâtı. (100. Yılında I. Dünya Savaşı).” *TYB*, Sayı 11, (2014): s. 69- 90.

_____ “Kafkas Cephesinde Rus Ruleti: Sarıkamış Harekâtı” *Yeni Türkiye*, Sayı 73, (2015): s.765-794

_____ “Sarıkamış’ta Soğuk Sansür”, *Yedikıta*, Sayı 112, (2017): s.20- 31.

Ural, Selçuk. “1914-1915 Yıllarında Kafkas Cephesi’nde Yaşanan Askerî Olayların Türk Basınındaki Yankıları”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, Cilt 4 Sayı 4, (2005): s. 65-66.

_____ “Seferberlikten Sarıkamış Harekâtı’na Kafkas Cephesi’nin Durumu.” *Zamansız Mahşer: Sarıkamış*, Ed. Aydın, Nurhan. Kop, Yaşar. Özkaya, İbrahim Kemal Alin, Kars: Kars Valiliği İl Özel İdaresi, 2010.

Sürelî Yayınlar

İkdam

Tanin

Tezler

Balcı, Ramazan. “Sarıkamış Harekâtı”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1999.

Boztaş, Şener. “Birinci Dünya Savaşı Biterken Türk Basınında Türkiye-Almanya İlişkileri: İkdam, Sabah, Tanin Gazeteleri, Ekim-Aralık 1918”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2019.

Eksik, Betül. “Siyasi ve Sosyal Açından Kafkas Cephesi (1914-1918)”. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi. 2018.

Tekir, Süleyman. “Birinci Dünya Savaşı Kafkas Cephesi’nde Türk-Rus Mücadelesi (1914-1917)”. Doktora Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2015.

Yalçın, Hatice. “Harp Ceridesi (I. Dünya Savaşı’nda Kafkas Cephesi)”, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2008.

EKLER

Ek 1: İkdâm gazetesinde “Ahalimizin Kulaklarına Küpe Olsun” başlığı ile yayımlanan makale. *İkdâm*, nr.6361 (23 Teşrin-i evvel 1330/5 Kasım 1914), s.1.

Hükümetimiz ahval-i fevkaladeye göre fevkalade tedbirler ittihazından geri durmuyor. Buna zaten muntazır idik, şimdi mevki-i icraya konulduğunu görmekte olduğumuz için son derece müteşekkirimiz. Çünkü geçen muharebeler esnasında gösterilen kayıtsızlıkların yüzünden çektiğimiz acıları unutmadık. O muharebeler esnasında kavaid-i idariyenin hiçbirine riayet edilmemiş idi. Çünkü o hususda vukuflar mahdud idi. O zamanın kaygısızlıklarından çekilen ziyan bi-nihayedir. Hele eski Rus muharebesinde neler, neler olmuş idi. Casusluk, malumat almak bol bol icra edilib durdu. Sonraki muharebelerde anın aynı idi. Esbak Yunan muharebesinde bir mevkiye giden taburlar, alaylar bile ismiyle, resmiyle yazılır çizilir mevki-i harbiyeden gönderilen mektuplarda ve telgraflarda düşmanın bilmesi lazım gelen hususat derç olunur dururdu. Gelen mecruhlar istiçvab edilir. Onların kemal-i sükût ile er nakil ettikleri sözler aynıyla gazetelere geçirilirdi. Sözün kisası ne alan belli idi ne satan. Bizim o zamanki muharebelerimiz yeni zamanın yeni muharebeleri değildi. Bu kadar nazik, bu kadar mühim, hatta din ve devlet için hayat ve memat meselesi addolunacak mertebede şayan-ı dikkat bir zamanda yapılacak en hafif kaygısızlık bile afv edilmez hatalardan maduddur. Hususiyle seferberlik vesilesiyle yazdığımız makalelerde de söylemiş idik ki, memleketimizde bulunan bir kısım halkın ahval-i ruhiye ve temayulat-ı tabibiyesi, yine memleketimizin selameti namına muzır bazı ahvalin hüdu-u vukuuna pek müsaidir. Bu nokta hakkında fazla izahatdan terki ederek diyebiliriz ki bu devre hepimizin gözlerini dört açmasını icab ettirecek bir zamandır. Binaenaleyh dostumuzu, düşmanımızı tanımak ve gaye-i amalimize muhalif ahvali arzu edenlerin harekât ve teşebbüsâtına katiyen meydan vermemek için müttehid ve yekvücut olarak çalışmalıyız. Aynı zamanda hükümet dünkü Takvim-i Vakayi’de bir kanun-ı muvakkat neşr etti. Esrar-ı askeriye-i ifşa, casusluk ve hıyanet-ı harbiye hakkında askeri ceza kanununa mübzeyl olarak yapılan bu muvakkat kanunun da vücuduna ne kadar ihtiyacımız olduğu derhal tezahür eder. Eminiz ki bu muvakkat kanunu bazıları fevkalade bir dikkatle okuyarak derin derin düşünmeye mecbur olacaklardır. Yine hükümet-i askeriyenin bir

mühim kararı daha var ki bu da cidden elzem ve o nisbette mühimdir. Bu mühim ve kat'i kararın, ba-husus Beyoğlu mehafil-i malumesinde havadis icad etmekle me'luf olanlar üzerinde ne derin bir tesir hasıl edeceği varest-i beyandır. Bu memlekete hususi menfaatlerinden başka hiç irtibatı olmayanların mutlaka bizi mahrum bir vaziyetde görmek hırs ve arzusuyla çıkardıkları yalan rivayetler sade dil ahalimiz üzerinde fena bir tesir hasıl edebiliyor. Her halde böyle bir zamanda dedikoduların önünü almak ve selahiyeti haricinde söz söylemek isteyenlere haddini tanıttırmak için bundan münasib bir tedbir olamaz.

Dün Posta ve Telgraf Nezareti'nden gazetelere vaki' olan bir tebliğde hal ve zamana göre pek muhtaç olduğumuz tedbirden birini ihtiva ediyor. Baş Kumandanlık Vekalet-i Celilesi'nden vaki' emr ve işar üzerine Posta ve Telgraf Nezareti ahaliye mektubların açık olarak verilmesini gerek mektub gerek telgrafnamelerin yalnız Türkçe, Arabça, Fransızca ve Almanca yazılmasını ihtar ediyor. Ve bunlardan gayri lisanlarla yazılmış ve açık bırakılmamış mektuplarla telgrafların kabul edilmeyeceğini haber veriyor.

Esna-yı harbde Avrupa'nın her tarafta, hususıyla Almanya ve Avusturya'da muhaberat hakkında aynı muamele icra edilir. Hiç kimse malum olmayan lisanlarla telgraf çekemez, postahanelere mektup vermez, hele kapalı mektup hiç kabul edilmez. Hatta gazetemizin Almanya'da iken süferamızdan bazı zevata gönderdiği mektupları bile Almanca yazmaya mecbur olmuştur. Gazetemiz idaresine isal ettiği muherrerat dahi Almanca idi. Mektup gönderecek olanlar bunu açık zarf içine koyarlar ve zarfı açık bırakmakla beraber mektubun arkasını, yani yazısız olan kısmını zarfın üst ucundaki damga ile biraz yapıştırıp bırakırlar. Bu suretle mektup posta memurlarınca muayene olunduktan sonra kontrol edilmiş olduğunu meşhur bir tamga basılır, Mürsel aleyhine gönderilir. Bu usul hem sade hem hal ve zamanın icabatına pek ziyade muvaffaktır.

Hülasa hükümetimizin bu tedbirleri pek yerinde ve zamanında oldu. Avrupa'da harb esnasında böyle şeylere o kadar dikkat ederler ki şayan-0 hayrettir. Halbuki evvelce maatteessüf memleketimizde bu gibi ahvale dikkat eden bulunmazdı. Belki de muvaffakiyetsizliğimize bu kaygısızlığımız sebep olmakta idi. Şimdi gözlerimizi açarsak mutlaka kazanırız. Türklerin bu intisabda bulunduğunu eskisi gibi gafil, aciz ve kayıtsız yaşamak istemediklerini artık anlasınlar da biraz akıllarını başlarına toplansınlar. Casusluktan istifade zaman-ı hazırda pek ziyade dikkat edilen bir meseledir. İşittiklerimizle gördüklerimizin hangileri söylenir, hangileri gizlenir buna pek ziyade

dikkat etmelidir. İnsan bazen bir şeye mütalaa olsa bile devlet ve memleketin muhafazaten ani hatta kardaşına bile söylememelidir. Nakl ve rivayet donanma bir fikre isabetle vuku bulmaz. Fakat öyle olsa bile meselenin yalnız şu ika zarar için kafidir. Osmanlılar “su uyur düşman uyumaz” derler. İşte bu Osmanlı darb mislimi insan daima gözünden ırak tutmalıdır. Avusturya ile Rusya hududu arasında öyle casusluklar yapıldı ki insan buna hayret eder.

Yine Alman ve Avusturya’da telefonla muhabir için yalnız Almanca istimal etmek mecburidir. Başka bir lisanla muhabire müsaade yoktur. Harice çekilen telgraflar için telgraf çekenler mutlaka hüviyetlerini isbat edecek vesikayı göstermeye mecburdurlar. Memalik-i ecnebiyeden elsene-i malıma ile yazılı olarak gelen mektupları almak için Mürsel aleyhleri dahi vesika arasına mecburdurlar. Yine memalik-i ecnebiyeden çokça para gelse anın dahi itası birtakım kavaide tabidir. Telgraf telleri, şimendifer telleri, su yolları ve hazineleri, gaz ve benzin depoları suret-i mahsusede bir dikkate tabidir. Herapolisin sahibi nezdinde ikamet ede ecnebiler hakkında polise malumat vermeye ve şayet bu malumata sahib değilse atide vaktinde yine polise bildirmeye mecburdur. Viyana’da muharib devlet tebasından biri bir pansiyonda oturabilmek için pansiyon sahibinin kefaleti şarttır. Hükümet bazen meb-vadın sırf istilakına bile dikkat eder. Nakliyatta şimdi büyük bir kıymeti olan benzin ile kanço, işte bu cins şeylerdendir.

Şu muharebe esnasında Almanya’da ittihaz edilmiş olan tedabir-i mülkiye şayan-ı dikkattir. Harb başladığı sıralarda Almanya’da pek çok Rus ve Fransız casus vardı. Bunlar bilahare ittihaz edilen tedabir ile men’ edildi. Memleketimizde takib edilmiş olan vesait ecnebiyeden biri de memurin ve ruhaniye kisvesidir. Birtakım ecnebi zabitlerinin vaktiyle bu kisve altına girmiş oldukları söylenmiş idi. Bu gayet ilgaya nazar-ı dikkatte tutulacak bir maddedir.”

Ek 2: İkdâm gazetesinde Ahmet Cevdet Bey tarafından yazılmış olan “Çarın Beyannamesi Münasebetiyle” başlığı ile yayımlanan makale. *İkdâm*, nr.6363 (25 Teşrin-i Evvel 1330/7 Kasım 1914), s.1.

...Çarın -kendi itirafıyla sabit olduğu gibi- Rusya'nın hakkımızda hüsnüü niyet beslemeyeceği aşikâr idi. Türkler'in en büyük hasmı olan bir milletin hükümdarı sıfatıyla Çarın bize karşı hasımlığını olduğu gibi ilan etmesi tabiidir. Beyannamenin Türkiye'nin harb-i umumiye müdahalesinin Karadeniz mesele-i tarihiyesinin halline yol açtığına dair olan fıkrası bilhassa şayan-ı dikkattir. Bizzat Rus Çarının bu hakikati itiraf eden beyannamesi bizim için pek ziyade işe yarayacak bir vesika hükmündedir. Evet pek doğru, Ruslar'ın ta Deli Petro zamanından beri Türkiye'ye karşı besledikleri makasid-ı hasmane Çarın beyannamesinde şimdi tekrar eylediği bu cümlede tamamen mündemidir. Osmanlı tarihini şöylece gözden geçirenler bile bu mesele hakkında Rusların siyaseten oynamak istedikleri oyunları ve yapmaya çalıştıkları desiseleri ispat edecek vakaya ve muahedata tesadüf ederler. Ruslar, Türkler ile daima bu makasid uğrunda harb etmişler, fakat bunu gizleyerek ortaya vesile-i harb olmak üzere daima başka sebepler -memalik-i Osmaniye'deki Hristiyanların muhlisi gibi- çıkarmayı unutmamışlardır. Mamafih Çarın beyannamesinde zikredilen bu cümle, bundan evvelki cümlelerin ihtiva eylediği ahvalin reddi için kafidir. Çünkü yalnız bu cümle ispat eder ki Ruslar bu defada islâfdan mevrûs addeyledikleri vaziyet mucibince İstanbul'u ele geçirmek, boğazları açtırmak, Karadeniz'e tamamen sahip olduktan başka Akdeniz'de de bir hisse-i hakimiyet teminine çalışmak ve kendilerine en büyük bir düşman farz ettikleri Türkiye'yi büsbütün müzhal edebilmek amalini takipten bir türlü vazgeçmemişlerdir... Mevcut beyannamede Türkler, Slavlar için zalimkar olmak üzere beyan ediyorlar. Slavlara fenalığın Türkler değil en ziyade Çar hükümeti tarafından yapıldığını isbat eden zîruh ve ebedi şahidler meydandadır. Biçare Lehler ile zavallı Ukraynalıların uğradıkları telefât-ı der-hatır etmemek kabil midir?... Beyannamenin neticesinde bizim anladığımız şey Ruslar'ın sırf hasmane bir maksad ve emel ile bize tecavüz etmiş olmalarıdır. Şimdilik kemal-i sükun ve huzur ile, âtîden gayet emin olarak, kendimizi müdafaa etmekle iktifa eyliyoruz. Fakat Ruslar biraz sabır istesinler, neticeyi

görsünler.

Ek 3: Tanin gazetesinde Hüseyin Cahit Bey tarafından yazılmış olan “Beklenen Gün” başlığı ile yayımlanan makale. *Tanin*, nr. 2160 (13 Kanun-i Evvel 1330 / 26 Aralık 1914), s.1

Kafkasya cephesinde kıtatımız Ruslar’ı bozmuşlar, toplar almışlar, binden fazla esir almışlar... Eski idare-i mutlakiye zamanında büyüyüp yetişmiş, yeis içinde ümitsizlik içinde solan bizim nesli için bu ne büyük ne heyecan ve ra’şe verici bir tesir! Bizim neslimiz milletimiz, sabır ve mütevekkil, düşman felaketine asırların yüklediği mağlubiyet, felaket ve hacalet kitlelerin altında ezilerek büyüdü. Dünyaya gözümüzü açtığımız zaman milli bir miras-ı hicap bulduk. Dünyada her milletin birçok hayatı, hakkı inkişafı ve terakkisi vardı. Her millet, hatta düne kadar esaretimiz altında yaşayanlar bile ırkını, dinini kemal-i fahr ile haykırabilir, ona yüksek gayeler isteyebilirdi. Fakat tarihi beş on millete yetişecek mefahir ile doldurulan bizler için hiçbir hak, hiçbir gaye yoktu. Biz varlığımızdan utanmaya mahkûm idik. Etrafımızda derin, koca bir medeniyet türlü türlü tezahüratıyla hayat ve ateş cereyanları fişkirirken biz ondan uzakta, kalbimizde buzlar ve yaran ve fakir yurdumuzda yapayalnız kalmaya ve çürümeye mahkûm idik.

Çünkü biz mağlup bir milletin evlatları idik. Çünkü bizi moskoflar asırlarca dökmüşler, ezmişler, parçalamışlar, çiğnemişlerdi. Çünkü biz hiçbir felaketten ibret almamış, intikam için çalışmamış, yalnız intikam için yaşamamış idik. İşte bunun için kimsenin nazarında haysiyetimiz kalmamıştı ve En büyük felaket kendimiz bile kendimize hürmet edemiyorduk. Zillate alışmıştık, istidad altında yaşamaya alışmıştık, her şeye, hatta her gün bir parça daha çürüyüp çöken köhne binayı devletin mahkûm ve garip olan inhidamına bile alışmış ve mütevekkil olmuş idik! Osmanlı tarihinin a’sâbı, kanı, ihtilafı en ziyade bozan bu devir inhidad ve milletin düştüğü şu mevkin fecayini hissetmek felaketine uğrayanlar için en acı şu intikam gününün hiçbir zaman için ... edemeyeceğine kanaat getirmede. Bu millet bu Moskoflardan intikam alamayacak, omuzundaki yükü atamayacak, altındaki karayı temizleyemeyecektir. Hiçbir şey bize bu ümidi hak veremiyordu ve bu ümitsizlik idi ki ruhların ..., yüksek tezhiratına mâni oluyor, milletin ruhunu korkutuyordu.

Moskofları bozmuşlar, bin esir ve altı top almışlar! Şu küçük cümle bütün ... devrinin karalıklarını ne sihirli bir muvaffakiyetle silip süpürüyor. Demek kendi kendilerinin

ölümüne inanan Osmanlılar arasında bir pencere icrayı tesir etmiş, demek Osmanlılar da Moskofları bozabilir, dökebilir, ezebilirmiş. Bugünü gören bizler artık hasar ve vicdan ile istikbali bekleyebiliriz. Beş on sene evvel bile rüyamızın bile yetişemeyeceği bu saadet, bu gaye-i milli bugün işte karşımızda parıldıyor. O gün Kafkasya cephesinde düşmana saldıran her Osmanlı Moskofların asırlardan beri devletimizde sardıkları kefenin bir parçasını bitiriyor demektir.

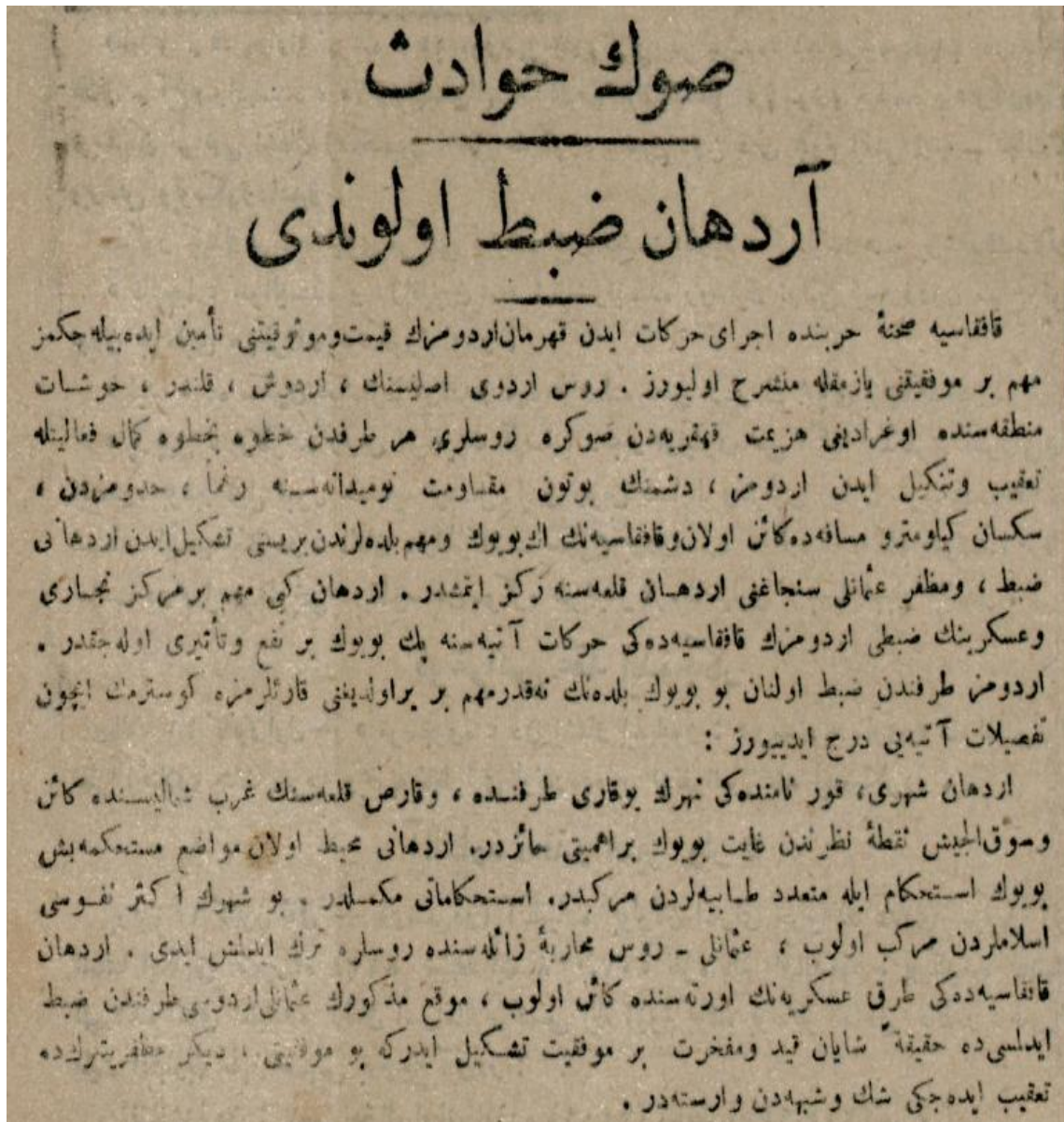
Fakat bu ilk adımdır ve Osmanlıların ası dide intikamını alabilmek saadeti kendilerine nasip olan mübarek ve muhterem ordu için yapılacak vazife pek çoktur ve büyüktür. Biz ilk muvaffakiyetlerden mütevellid şevk ve heyecan, ümit ve itminan içinde bekliyoruz. Ancak bu intikam kati' ve tamam olduğu gündür ki eski lekelerden müberra, istikbalinden emin bir halde yaşayabiliriz.

Ek 4: Tanin gazetesinde “Nihayet, Muzaffer Olduk!” başlığı ile yayımlanan makale. Tanin, nr.2118 (1 Teşrin-i Sani 1330/14 Kasım 1914), s. 1.

Evet, nihayet muzaffer olduk!.. Rus darbeleri altında hissiyatlarının en acı, en elim günlerini görmüş, hakanların keskin kılıçları sayesinde vücuda gelen Osmanlı saltanatının en müthiş felaketlerine şahit olmuş ve ölürken bir gün gelip torunlarının intikam alacakları ümidinden başka bir şeyi göstermemiş olan ecdadımız habgah-ı ebedilerinde büyük saadetleri hissedebilir: Osmanlı ordusu muzaffer oldu! Pasinler ordusunda kahraman askerlerimizin yaptıkları harb, mühim şecaat ve besaletin, hem de maharet ve faaliyetin en yeni ve en güzel bir numunesidir. Orada evvela düşmanın akurâne savletlerini durdurup. Sonra da kalplerini yakan intikam ateşleriyle ileriye doğru atılan Osmanlı ordusu düşmanın adım adım müdafaa ettiği siperleri toprağın, suyun, havanın vücuda getirdiği bin türlü mevâni içinde birer birer zabt etmiş, nihayet bütün bir kolordu ile ihtiyatlarını perişan eylemiştir. Düşmanın yalanlarına rağmen Osmanlı karargâh umumiyesi hakikaten pek mütevaziane hareket ediyor. Beş gün devam eden bu kanlı muharebeden sonra artık bütün bir Rus ordusunun münhezim ve perişan olduğu aşikâr ve muhakkak iken o, yalnız vukuatı tasvir ediyor ve bundan çıkarılacak manayı okuyanlara bırakıyor. Fakat, ne zafer haberlerinde efradı, mübalağayı seven, ne de herhangi haberin acı vakalarında düçar endişe olup itidal ve metaneti kaybetmiş olan bir gazete sıfatıyla emin, kâni ve mutmain olarak diyebiliriz ki Osmanlı ordusu kırk seneye karib bir zamandan beri ilk defa bu kadar büyük bir düşmana karşı büyük bir muzafferiyet kazanmıştır. Şimdi Ruslar Kafkas hududunun avarız-ı tabiyesi arasında sıkıştıran, hududları tecazü ederek Batum’a doğru ilerlemeye başlayan bu ordu hepimizin alnımızda kara bir damga halinde duran lekeyi silmiş, mübarek ve mukaddes kanıyla yüzümüzü zillet çamurlarından temizlemiştir! Sersemlemiş, perişan olmuş, bize pek çok ganaim ve esir bırakarak kaçmaya başlamış olan düşman ordusu şanlı gazilerimizin ayakları altında her gün biraz daha ezilecek ve nihayet tamamen mahvolacaktır. Bize bugünü gösteren Rabbü’l alemin elbet pek yakında o günü de gösterecektir. Şurasını da söyleyelim ki düşmanlarımız, halife-i islâmın açtığı bu cihad-ı ekber henüz mukaddemesinde bulunduğumuzu da unutmamalıdır. Dinini, namusunu, vatanını müdafaa etmek üzere ileriye atılan ordumuz en müthiş bir tufan halinde düşman ekalimlerini istilaya başlayan felaket şeylerinin bir

mukaddemesinden başka bir şey değildir. Bugün Rus hududlarını tecavüz eden, Rusları büyük bir mağlubiyete uğratan ordu ancak bir müjdecî, bir pişdar-ı zaferdir. Dün İstanbul sokaklarını ittiḥad ve ittîfak nidalarıyla dolduran dîn kardeşlerimiz, daha birkaç gün evvelde Mısır'a doğru yürümeye başlayan şanlı İslam mücahidini ve sonra Mısır'a doğru giren askerlerimize tesadüf ettikçe silahlarını havaya sıkan ve ilk fırsatta bizimkilere, iltihaka can atan, nihayet daha ötedekiler, daha uzaktakiler, Turanlılar, Araplar, Hindliler, bütün bir alem birer birer ayaklanacak ve hepsi de düşmanın mülk-i harabı üstünde kurulacak zafer takı birer küçük amelesi olacaktır! Osmanlı kahramanlarının ihraz eyledikleri bu ilk muzafferiyet sade Osmanlı ve İslam kalplerinde bir meserret husule getirmekle de kalmayacaktır. Şanlı silah arkadaşlarımızın bu ilk zafer haberlerini aldıkları zaman dost ve düşman ve müteffik olarak selamladıkları ordu hakkında beslediklerin ümitlerin esassız olmayacağını ve iyi kumandanlar idaresinde harp eden Osmanlıların maziden getirdikleri kahramanlıkları halden alınan derslerle mezc etmek ve bu suretle kuvva-yı muzaffer bir silah hak ve hakikat olabilmek kabiliyetinde bulunduklarını anlayacaklardır. Balkanlar'da bizim her hareketimiz büyük bir dikkatle takip eden komşularımız da Avrupa'nın en anved? muhasarayı olan Ruslar'a karşı kazandığımız bu zaferden sonra görecekler ki Osmanlı ordusu iki sene evvel mücrim bir idarenin sevk ettiği ordu değildir. İşte ilk zafer bize bu düşünceleri ilham ediyor. Bu zaferi temin eden kahramanlara sadde hürmet ve muhabbetlerimizi, sade hayret ve takdirlerimizi değil, en har dualarla karışmış en samimi, en derin minnet ve şüküranelerimizi de takdim ederiz: gazaları mübarek olsun!

This is a historical map of Iran, likely from the late 18th or early 19th century, during the Zand dynasty. The map is titled "نقشه ایران و حدود روسیه" (Map of Iran and Russian Borders) at the top. It shows the geographical boundaries of Iran at that time, with a prominent red line indicating the frontier with the Russian Empire to the north and northeast. Major cities like Tehran, Isfahan, Shiraz, and Mashhad are labeled in Persian. The map also depicts surrounding regions like Georgia and Armenia, and the Caspian Sea. The style is characteristic of traditional Islamic cartography, with handwritten labels and a simple representation of terrain.

كوپرى كوي محاربهسى

(ناسيونال چايتونىغ) غزنىسى كوپرى كويده
 اردوى عثمانى طرفىدىن احراز اولغان مظهرىتىدىن
 بحث ايندىكى سرحد دىيورگە :

عثمانلى - روس حدودى اوزىندە، ازخروم
 وقارص استحکامانى آره سنده وقوع بولمىدە اولان
 محاربات ، نهايت برىمىدان محاربهسى شىكلى آلەرق
 عثمانلى اردوسىنىك مظهرىت قىطعيەسى ايله تىجىلەشمەيدۇ .
 بومحاربه دە روسلار كىسا كىر عثمانىە طرفىدىن
 مغلوب ايندىن قواى اصلەلەرنىك جىناحلىرى
 محافظە مأمور اولان روس قوللىرى ھىل العجلە
 رجعتە مجبور اولمىشلاردى . پىدورنى استحصال اولغان
 معلوماتىن بومحاربه نىك پىك بىيوك مقياسدە وقوع
 بولدىنى ، ھىسا كىر عثمانىە نىك پىك بىيوك مھارت
 وشجاعت ابراز ايندىكى آسلاشماقەدەدۇر .

كوپرى كوي محاربه سىنە روسىيە نىك برىجى
 قىقاسىن اردوسىنە مقياسى بىلەن مۇقەررە قىطعيەسى
 وآبروجە دە برىقە اشتراك ايتىكەدە ايندى . اساساً
 روسىيە ، قىقاسىيە اردولرىنىك برىقىسى بولونىيە
 سوق ايندىن اولدىنقىن قىقاسىيە دە بولدىن فضلە
 ھىكوجىقە مازدى . قىقاسىيە اردولرى ويستول
 نھرى جوارىندە وقوع بولان محارباتدە پىك بىيوك
 ضاىاتە دوچار اولمىشلاردى . روسلار كوپرى
 كوي محاربه سىندە بىر دىكارى قاتناك مەقدارى
 بومحاربه دە موقى اولقى اينچون تە درجە ابراز
 غىرت ايلش اولدىلارنى كوستىمىكەدەدۇر . روسلار
 قارص استحکاملارنى كىتىردىكارى بىيوك طوبلىرى
 سايە سىندە رجعتلىرى تامين ايندى بىلەنلەشەدە
 كىرەتق بولدىك قىقاسىيە حدودىندە اوزون بىر مەدت
 اينچون بىكىدن نجاووزى حركەتە جرات ايندى بىلەنلەرى
 قابل دىكادىر . حكومت عثمانىە نىك بىكى تىشكىل
 ايندىكى قوتل اردوسى ايله روسلار ايندىردىكى
 بوايلىك ومەدھش شىرە نىك كىرەك قىقاسىيە اھالىسى
 وكىرەك اردوى عثمانى نىزدىدە پىك بىيوك مەنوى
 تائىرلر حصولە كىتىرەچكى شىبە سىزدۇر . بولدىن
 بىشە عثمانلى اردوسى دىكىر نىقەلەردىن حدودى
 نجاووزايدىك (باطوم) يولى طوتىمىدۇر . اردوى
 عثمانى نىك روسلار قارشى ايندىردىكى بومەدھش
 شىرە نىك روسلرى ئىنا حالەدە صارىمىش اولدىقەنە
 شىبە بولدىر .

